

УДК 351.86:355/359(05)
DOI: <https://doi.org/10.17721/3041-1912.2024/2>

У віснику містяться результати нових досліджень за спеціальністю 256 Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності).
Для наукових працівників, викладачів, студентів.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР	Ситник Григорій, д-р наук з держ. упр., проф. (Україна)
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	Варналій Захарій, д-р екон. наук, проф. (Україна); Гошовська Валентина, д-р політ. наук, проф. (Україна); Запорожець Тетяна, д-р наук з держ. упр., доц. (Україна); Каллахан Маршалл Джон, д-р філософії (США); Клименко Наталія, д-р наук з держ. упр., доц. (відповідальний редактор) (Україна); Лазовські Адам, проф. права ЄС (Велика Британія); Лойшин Анатолій, д-р філософії в галузі знань "Воєнні науки, нац. безпека, безпека держ. кордону" (Україна); Марутян Рена, д-р наук з держ. упр., доц. (Україна); Машков Олег, д-р техн. наук, проф. (Україна); Мисик Анатолій, д-р військ. наук, проф. (Україна); Орел Марія, д-р наук з держ. упр., доц. (Україна); Рингач Наталія, д-р наук з держ. упр., проф. (Україна); Сальнікова Ольга, д-р наук з держ. упр., ст. наук. співроб. (Україна); Семенченко Андрій, д-р наук з держ. упр., проф. (Україна); Твердохліб Олександр, д-р наук з держ. упр., проф. (Україна)
Адреса редколегії	Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби вул. Академіка Ромоданова, 12/2, м. Київ, 04050 ☎ +38 (044) 431 48 85 e-mail: nataliia.klymenko@knu.ua web: https://gov.bulletin.knu.ua/
Затверджено	вченою радою ННІ публічного управління та державної служби 28.06.24 (протокол № 17)
Зареєстровано	Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення Рішення № 1450 від 25.04.24 Ідентифікатор друкованого медіа: R30-03812
Індексування	CrossRef
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет" Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	ВПЦ "Київський університет" 6-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601 ☎ (38044) 239 32 22, 239 31 58, 239 31 28 e-mail: vpc@knu.ua

BULLETIN
TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

ISSN 3041-1912 (Print), ISSN 3041-1920 (Online)

NATIONAL SECURITY **2(2)/2024**

Засновано 2024 року

UDC 351.86:355/359(05)
DOI: <https://doi.org/10.17721/3041-1912.2024/2>

The Gerald includes the results of research in the specialty of 256 National Security (by separate areas of provision and types of activities).
For scientists, researchers, lecturers, applied psychologists and students.

CHIEF EDITOR	Sytnyk Hryhorii, DSc (Public Adm.), Prof. (Ukraine)
EDITORIAL BOARD	Callahan John Marshall, PhD (USA); Hoshovska Valentyna, DSc (Polit.), Prof. (Ukraine); Klymenko Nataliia, DSc (Public Adm.), Assoc. Prof. (responsible secretary) (Ukraine); Lazowski Adam, Prof. (Great Britain); Loishyn Anatolii, PhD in the field of knowledge "Military sciences, national security, security of the state border" (Ukraine); Marutian Rena, DSc (Public Adm.), Assoc. Prof. (Ukraine); Mashkov Oleh, DSc (Engin.), Prof. (Ukraine); Mysyk Anatoly, DSc (Military), Prof. (Ukraine); Orel Mariia, DSc (Public Adm.), Assoc. Prof. (Ukraine); Rynhach Nataliia, DSc (Public Adm.), Prof. (Ukraine); Salnikova Olha, DSc (Public Adm.), Senior Researcher (Ukraine); Semenchenko Andrii, DSc (Public Adm.), Prof. (Ukraine); Tverdokhlib Oleksandr, Prof. (Public Adm.), Prof. (Ukraine); Varnalii Zakharii, DSc (Econ.), Prof. (Ukraine); Zaporozhets Tetiana, DSc (Public Adm.), Assoc. Prof. (Ukraine)
Address	Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service 12/2, Akademika Romodanova Street, Kyiv, 04050 ☎ +38(044) 431 48 85 e-mail: nataliia.klymenko@knu.ua web: https://gov.bulletin.knu.ua/
Approved by	the Academic Council of ESI of Public Administration and Civil Service 28.06.24 (protocol № 17)
Registered by	the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine Decision № 1450 of 25.04.24 Identifier of printed media: R30-03812
Indexing	CrossRef
Founder and publisher	Taras Shevchenko National University of Kyiv Publishing and Polygraphic Center "Kyiv University" Certificate of entry into the State Register ДК № 1103 dated 31.10.02
Address	PPC "Kyiv University" 14, Taras Shevchenka blvd., Kyiv, 01601 ☎ (38044) 239 32 22, 239 31 58, 239 31 28 e-mail: vpc@knu.ua

ЗМІСТ

СИТНИК Григорій, ТАРАН Євгеній	
Основні тренди трансформації системи міжнародних відносин (світоустрою)	5
КОРЧАК Наталія	
Протидія корупції як основа забезпечення національної безпеки України: окремі аспекти	13
МАШКОВ Олег, ПРИСЯЖНИЙ Володимир, ОВОДЕНКО Тамара	
Напрями застосування системного підходу в системі державного управління екологічною безпекою з використанням аерокосмічних технологій	17
БЕРДАНОВА Ольга, ДАГАЄВ Іван	
Міжнародний досвід повоєнного відновлення країн	25
ДЕРУН Тетяна	
Структура, формування та фактори розвитку громадянського суспільства	31
САМБУЛОВ Андрій	
Перспективні напрями управління відходами для забезпечення енергетичної безпеки України	35
ТУКАЛЕНКО Юрій	
Концептуальне осмислення трансформації міжнародних інституцій безпеки в умовах формування нового світового порядку	41
ЮР'ЄВ Олександр	
Вплив повномасштабного вторгнення Росії в Україну на безпеку регіону: урбіцид та екоцид українських міст	49
ПАТЮК Єва	
Трансформація України до європейських та євроатлантичних стандартів у контексті російсько-української війни	55
ТЮТЮМА Ярослав	
Роль України у забезпеченні європейської безпеки	62
КОРНІЄНКО Олександр	
Теоретичні основи забезпечення економічної безпеки регіону в умовах кризових ситуацій	69

CONTENTS

SYTNYK Hryhorii, TARAN Yevhenii	
Main trends in the transformation of the system of international relations (in the world system)	5
KORCHAK Nataliia	
Anti-corruption as the basis of ensuring national security of Ukraine: separate aspects	13
MASHKOV Oleg, PRYSIAZHNIY Volodymyr, OVODENKO Tamara	
Directions of application of the systems approach in the system of state management of environmental safety using aerospace technologies	17
BERDANOVA Olha, DAHAIEV Ivan	
International experience of post-war countries recover	25
DERUN Tetiana	
Structure, formation and causes of civil society development.....	31
SAMBULOV Andrii	
Prospective directions of waste management to ensure energy security of Ukraine	35
TUKALENKO Yurii	
Conceptualizing the transformation of international security institutions in the context of the formation of a new world order	41
YURIYEV Oleksandr	
The impact of the full-scale invasion of russia into Ukraine on the security of the region: urbicide and ecocide of Ukrainian cities.....	49
PATIUK Eva	
Transformation of Ukraine to European and euro-atlantic standards in the context of the russian-Ukrainian war	55
TIUTIUMA Yaroslav	
The role of Ukraine in ensuring European security	62
KORNIENKO Oleksandr	
Theoretical basics of ensuring economic security of the region in crisis situations.....	69

ОСНОВНІ ТРЕНДИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН (СВІТОУСТРОЮ)

Вступ. Більшість світових подій кінця XX ст. та початку XXI ст. зумовлена різноманітними конфліктами, політичною та економічною нестабільністю. Це свідчить про неефективність існуючих механізмів узгодження інтересів суб'єктів системи міжнародних відносин, а отже, і необхідність створення нових механізмів, які б враховували основні тренди трансформації системи міжнародних відносин. Тому виявлення та комплексний аналіз основних трендів трансформації системи міжнародних відносин у контексті перспектив становлення нових центрів глобального й регіонального впливу на формування міжнародного порядку денного є актуальним завданням, оскільки це дає змогу з'ясувати обриси архітектури світового порядку на довгострокову перспективу.

У роботі виявлено та комплексно проаналізовано основні тренди трансформації системи міжнародних відносин у контексті перспектив становлення нових центрів глобального та регіонального впливу на формування нового світового порядку.

Методи. У статті використано низку загальнонаукових та спеціальних методів. Так, зокрема, у процесі дослідження таких міжнародних інституцій, як ЄС, НАТО, ШОС та БРИКС було використано метод порівняння. За допомогою методу аналізу було визначено найбільш очевидні тенденції сучасних міжнародних відносин.

Результати. Проаналізовано особливості формування та функціонування системи міжнародних відносин (світового порядку) в певні історичні періоди в контексті визначальних світових подій. З'ясовано, що головною детермінантою формування вказаних систем світового порядку був так званий перерозподіл світу, а саме відторгнення (анексія, захоплення) певних територій від одних країн та їх входження до інших. Глобалізація та інформатизація всіх сфер суспільного життя призводять до все більшої залежності держав одна від одної. Це спонукає до створення нової системи міжнародних відносин (світоустрою), яка б змогла більш адекватно реагувати на вказані загрози без застосування силових інструментів.

Висновки. Аналіз загального контексту формування нової системи міжнародних відносин говорить про те, що в найближчій перспективі повинно завершитись формування багатопольярної системи, що приведе до певної стабілізації у сфері міжнародних відносин, які зараз значною мірою перебувають у хаотичному стані. При цьому перед Україною, яка зараз перебуває у стані війни з росією, стоїть надважке завдання вибороти шанс на те, щоб стати повноправним суб'єктом нової системи міжнародних відносин (нового світового порядку).

Ключові слова: система міжнародних відносин, світовий порядок, світові центри владного впливу, міжнародна безпека, національна безпека, глобальне управління.

Вступ

В останнє десятиліття відбуваються світові події, які свідчать не лише про руйнацію існуючої системи міжнародних відносин та стагнацію створених в її межах механізмів узгодження національних інтересів та врегулювання конфліктних ситуацій, які виникають передусім між провідними державами, а й окреслюють певні контури створення нової архітектури світоустрою, яка б відповідала вимогам та особливостям розвитку сучасного глобалізованого світу.

Як відомо, унаслідок руйнації наприкінці 80-х рр. минулого століття двопольярної моделі світоустрою вона трансформувалась в однопольярну. Водночас у світі поступово почала проявлятися тенденція до зростання кількості різноманітних за характером, причинами, обсягом і наслідками міждержавних конфліктів, зокрема і збройних. У перше десятиліття XXI ст. ці конфлікти все більше набували системного характеру, періодично охоплюючи ті чи інші регіони, що свідчило про стагнацію наявних механізмів запобігання їм та врегулювання в межах існуючої системи світового порядку. Сьогодні ж на провідні позиції починають виходити центри впливу (глобальної влади), які ще донедавна навряд чи претендували б на світове лідерство, але внаслідок прискореного економічного зростання та послаблення

традиційних центрів впливу ці країни все активніше претендують на лідерські позиції у процесі розв'язання глобальних і регіональних проблем у світі. Це свідчить про досить очевидні перспективи переформатування світової системи міжнародних відносин (світоустрою) і, як наслідок, напрацювання та встановлення певних правил міжнародної поведінки, якими будуть керуватися країни та їх політичні еліти в найближчій перспективі.

Очевидно, основними причинами глобальних змін у сучасному безпековому середовищі є те, що система міжнародних відносин втратила належне керування з боку глобального центру сили (США та їх головних союзників), і досить часто відсутнє спільне бачення у провідних країнах як щодо розв'язання глобальних проблем безпеки (про це, зокрема, свідчить і російсько-українська війна), так і щодо архітектури нового світового порядку, який повинен характеризуватися відносно стабільними геополітичними структурами.

При цьому особливістю сьогодення є те, що контроль над геополітичним простором забезпечується диференційовано і може спиратися фактично лише на воєнну силу. Звичайно, у провідних країнах залишається досить широкий набір інструментів для політичного та економічного тиску на ті чи інші країни, у тому числі тих чи інших санкцій, які часто застосовують

навіть поза межами правового поля. Проте зростання кількості причин, що породжують збройні конфлікти та їх синергетичний ефект, не можуть гарантувати країнам безпеку в умовах дезінтеграції глобальної структури влади. Водночас в основу тієї чи іншої системи міжнародних відносин (світового порядку) завжди покладаються принципи, підходи та механізми розв'язання проблем у площині пошуку способів підвищення ефективності взаємодії на міжнародному рівні при забезпеченні глобальної (міжнародної) та національної безпеки в контексті максимально можливого врахування балансу інтересів силових центрів глобальної влади.

Викладене вище визначає *мету роботи*, яка полягає у виявленні та комплексному аналізі основних трендів трансформації системи міжнародних відносин у контексті перспектив становлення нових центрів глобального та регіонального впливу (влади) на формування нового світового порядку.

Методи

У статті використано низку загальнонаукових та спеціальних методів.

Так, зокрема, у процесі дослідження таких міжнародних інституцій, як ЄС, НАТО, ШОС та БРІКС було використано метод порівняння, який дав змогу дослідити різницю між цими міжнародними інституціями, зрозуміти мету їх створення та діяльності, а також визначити перспективи їх впливу на формування нової системи міжнародних відносин (світоустрою).

Історичний метод було використано під час дослідження систем міжнародних відносин у попередні історичні епохи, а також аналізу особливостей кожної системи та їх впливу на подальший розвиток міждержавних відносин та розв'язанні безпекових проблем глобального й національного рівнів.

За допомогою методу аналізу було визначено найбільш очевидні тенденції (тренди) трансформації системи міжнародних відносин, а саме: загострення боротьби в буферних геополітичних просторах; підвищення ймовірності ядерної війни та застосування біологічної зброї; трансформація політико-економічних і воєнно-політичних блоків; стагнація глобальних механізмів узгодження інтересів; зростання готовності держав до застосування сили.

За допомогою методу узагальнення було сформульовано загальні висновки про особливості трансформації (розвитку) системи міжнародних у контексті перспектив становлення нових центрів глобального та регіонального впливу (влади) на формування нового світового порядку.

Результати

Кардинальні якісно-кількісні зміни потенціалів (могутності) окремих країн і регіонів світу спричиняють революційні зміни у світоустрої і, відповідно, низку безпекових проблем (Кіссінджер, 2020). Тому в сучасних умовах формування об'єктивних уявлень про глобальний контекст політичних наслідків російсько-української війни є завданням із багатьма невідомими. Водночас варто погодитися з тими, на думку яких відчуття безпрецедентності фундаментальних глобальних змін у світі стало домінантою сучасних уявлень щодо дезінтеграції глобальної структури влади (Бочарніков, Свешніков, 2022).

Для виявлення основних трендів трансформації існуючої системи міжнародних відносин передусім доцільно здійснити загальний аналіз історичних передумов (світових подій), які передували становленню вказаних систем у попередні історичні епохи в контексті формування того чи іншого світового порядку. Це дасть змогу виявити історичні закономірності та особливості формування системи міжнародних відносин (світового порядку), виявити та виконати комплексний аналіз основних трендів трансформації існуючої системи, а також спрогнозувати її очікувані характеристики на середньостроковий та довгостроковий періоди з урахуванням перспектив становлення нових центрів глобальної та регіональної влади.

В історичній ретроспективі більшість фахівців вважає, що першою системою міжнародних відносин, яка визначала чіткі правила міждержавних взаємодій та створила відносно ефективні механізми пошуку балансу інтересів провідних світових гравців (держава), а відтак і вирішення конфліктних ситуацій, була Вестфальська система (Таран, 2023, с. 193). Створення цієї системи стало наслідком осмислення політичною європейською елітою того часу наслідків кровопролитної Тридцятилітньої війни (Ціватий, 2020, с. 40), коли стало очевидно, що ця війна принесла усім європейським країнам велику руйну, вичерпала ресурси та суттєво знизила потенціал їх політичного, економічного, соціального та культурного розвитку.

За результатами формування Вестфальської системи, зокрема, були вироблені певні правила визнання держав, їх суверенітету, можливої участі в міжнародних справах, а також відбувся так званий "перерозподіл" світу за територіальною ознакою. Тобто до одних провідних країн того часу (основних центрів сили) відійшли одні території, а до других – інші. Головною метою вказаної системи було закласти підґрунтя для вирішення потенційних конфліктів мирним шляхом, тобто шляхом пошуку тих чи інших компромісів і уникнення (зниження ймовірності) війни між провідними європейськими країнами. Таким чином, укладення Вестфальського миру за підсумками Тридцятилітньої війни стало фундаментом тодішнього світового порядку.

Окремо варто зазначити, що, по-перше, у цьому разі під словом "світовий порядок" варто розуміти передусім європейський порядок, оскільки закладені Вестфальською системою основи міждержавних взаємодій на той час лише опосередковано стосувалися інших регіонів (територій) світу. По-друге, означений світовий порядок був побудований на державно-центристських принципах, тобто національна держава стала його основним суб'єктом новоствореної системи міжнародних відносин. Тому фундаментальною основою Вестфальської системи стали ідеї та принципи національного (державного) суверенітету. Це мало фундаментальне значення для формування і функціонування системи міжнародних відносин, оскільки національні держави Європи того часу стали незалежними у проведенні внутрішньої політики в межах своїх визнаних міжнародним співтовариством національних кордонів, і всі (принаймні формально) були рівноправними. Державний суверенітет закріпив принцип невтручання європейських держав у внутрішні справи одна одної. Тому в XVII–XIX ст. жодна держава не вважала для себе можливим втручатися у внутрішні

справи інших держав, навіть якщо в них відверто і масово порушувалися права людини (Требін, 2023, с. 46).

Таким чином, цей історичний період міждержавних взаємодій провідних європейських держав (фактично аж до лютого 1793 р., коли європейські монархи відреагували на страту французького короля Людовика XVI створенням Першої коаліції для боротьби з революційною Францією) був відносно стабільним і не призводив до збройних конфліктів між ними. Наполеонівські ж війни (1799–1815 рр.), головною метою яких було прагнення Наполеона усунути Велику Британію як політичного та економічного суперника Франції, повністю зруйнували Вестфальську систему.

Поразка наполеонівської армії спочатку в російській кампанії, яка закінчилася фактично повним її знищенням і перенесенням театру військових дій в Європу (Польщу та Німеччину) у 1813 р., а потім і поразка в битві із союзними арміями Австрії, Пруссії, Росії і Швеції під Лейпцигом у 1814 р. внесли до геополітичного порядку денного питання щодо переформатування континентальної політичної карти того часу, а відтак і формування нової системи міжнародних відносин. З цією метою було проведено Віденський конгрес (1814–1815 рр.) (Аношина, 2009, с. 611).

Переможці передусім прагнули відновити монархії, повалені після Великої французької революції, повернути на континент мир і спокій, але кожен хотів перекроїти карту Європи на свою користь. У конгресі брала участь і Франція, яка вустами витонченого дипломата Шарля М'оріса де Талейрана-Періг'єра запропонувала покласти в основу угод принцип легітимізму, згідно з яким легітимними пропонувалося вважати ті монархії та династії, які існували до революції чи до 1792 р. Визнання історичного права династій на вирішення основних принципів державного ладу мало на меті обґрунтувати захист територіальних інтересів Франції. Союзники погоджувалися повернути дореволюційні кордони Франції, але від власних загарбань ніхто відмовлятися не хотів, тому в цілому принцип не був підтриманий. Водночас 9 червня 1815 р. було укладено Кінцевий акт Віденського конгресу, який перетворив Європу на спільноту легітимних монархій.

Особливістю світового порядку, який отримав назву епоха "Європейського концерту", стало те, що було встановлено нове розміщення політичних сил та географічних сфер впливу в повоєнній Європі як наслідок загальної згоди великих держав: Австрії, Британії, Пруссії, Росії та Франції (Таран, 2023, с. 194). Ця система міжнародних відносин була зруйнована з початком Першої світової війни, яка завершилася розпадом кількох імперій та зміною політичних режимів у низці країн. У 1919–1920 рр. державами-переможцями для вироблення і підписання умов з переможеними державами у Першій світовій війні було проведено Паризьку мирну конференцію. У ній взяли участь делегації 27 країн, з яких 10 брали безпосередню участь у війні, 14 формально перебували у стані війни і три новостворені держави. При цьому вперше в історії дипломатії переможені держави не брали участі в переговорах, зокрема Німеччина, яка була допущена лише тоді, коли були вироблені проекти мирних договорів з ними. Радянську Росію до участі в конференції взагалі не було запрошено. Головну роль у її роботі відігравали прем'єр-міністр Великої Британії

Ллойд Джордж, Французької Республіки Клемансо і президент США В. Вільсон.

Унаслідок роботи конференції було підготовлено низку мирних договорів, зокрема Версальський мирний договір із Німеччиною (1919 р.), та Севрський мирний договір з Османською імперією (1920 р.). Підготовлені Паризькою мирною конференцією договори разом з угодами, прийнятими на Вашингтонській конференції (1921–1922 рр.), яка була скликана за ініціативою США та мала на меті домогтися для них сприятливого для себе вирішення питання про морські озброєння та закріплення нового співвідношення сил у Республіці Китай та в басейні Тихого океану, заклали підвалини версальсько-вашингтонської системи міжнародних відносин.

Важливо зазначити, що на Паризькій конференції в 1918–1919 рр. було засновано Лігу Націй – інститут, який був спрямований на підтримку світового порядку і недопущення дестабілізації міжнародної системи з волі одного з її елементів (Требін, 2023, с. 47). Після тривалих дискусій був прийнятий проект статуту цієї організації, який, проте, не врахував пропозиції Французької Республіки про створення штабу і збройних сил Ліги Націй. Статут Ліги Націй за пропозицією Вудро Вільсона включався як невід'ємна частина в усі мирні договори. Це була перша міжнародна міждержавна організація, створена з метою розвитку співробітництва, досягнення миру і безпеки між народами. Тому її завданнями були дотримання прав національних меншин і вирішення територіальних конфліктів у світі після Першої світової війни. Робота Паризької конференції та створення Ліги Націй також засвідчили початок трансформації євроцентристської системи міжнародних відносин у глобальну, яка завершилася створенням у 1945 р. Організації Об'єднаних Націй, яка перейняла її функції у 1946 р.

На жаль, тодішній сформований світовий порядок виявився недостатньо стійким, оскільки досить швидко інтереси провідних держав вийшли далеко за межі домовленостей та правил, що були сформовані версальсько-вашингтонською системою міжнародних відносин, що призвело до Другої світової війни, яка повністю її зруйнувала.

У лютому 1945 р. відбулася дипломатична зустріч лідерів США, Великої Британії та СРСР, на якій розв'язувалися проблеми щодо формування повоєнного світового порядку, пов'язані із закінченням Другої світової війни. Зокрема, щодо Німеччини було схвалено принципи її розчленування та сплату репарацій. Вирішено питання щодо розмежування польських і східнослов'янських етнічних земель (українських і білоруських), а "Декларація про визволену Європу", яка була частиною рішень Ялтинської конференції, дала змогу СРСР забезпечити собі політичний контроль над окупованими ним країнами Східної та Центральної Європи, що значною мірою спричинило "холодну війну". Було також ухвалено скликати конференцію на квітень 1945 р. у США з метою створення ООН. Ухвалено рішення запросити до участі в ній як членів-засновників радянські республіки Україну та Білорусь, а також затверджено принцип одноголосності постійних членів Ради Безпеки ООН (право "вето" великих держав). В остаточному підсумку після Другої світової війни сформувався біполярний світовий порядок і систему міжнародних відносин утворили дві ідеологічно різні і

конкуруючі системи – капіталістична і соціалістична. Водночас для воєнного стримування одне одного у 1949 р. було створено військово-політичний союз – Організацію Північноатлантичного договору (НАТО), а в 1955 р. – Організацію Варшавського договору (ОВД). Систему міжнародних відносин у період від закінчення Другої світової війни до розпаду СРСР можна вважати відносно стабільною, незважаючи на низку кровопролитних війн регіонального характеру та кризових ситуацій у відносинах між США та СРСР, оскільки були створені різні механізми, які мінімізували ймовірність виникнення глобальної (світової війни) між ними та їх союзниками.

Після розпаду СРСР фактично сформувався однополярний світовий порядок, оскільки у світі домінували США практично в усіх сферах суспільного буття: міжнародній політиці, економіці, культурі, фінансовій і військовій сферах, розвитку новітніх технологій, у тому числі інформаційних, тощо. Однополярний світовий порядок сформував відповідну систему міжнародних відносин, в якій глобальна влада належала США, а відтак вся земна куля стала сферою їх національних інтересів. Ця система мала певний період стабільного функціонування. Проте фінансово-економічна криза 2007–2008 рр. у США, де виникли суттєві структурні диспропорції в економіці, поклала кінець вказаній стабільності, тому що криза набула світового масштабу. Оскільки США були єдиним полюсом світового домінування, то для його збереження вони почали генерувати доларову ліквідність.

На початку 2020-х рр. віртуальна економіка в США стала витіснати реальну. Безумовно, що ця криза в США позначилася на глобальній економічній безпеці, а її нейтралізація вимагала радикального підвищення ефективності управління на всіх рівнях. Це було зроблено під гаслом подолання глобальної пандемії COVID-19. Проте концептуальних ідей та інноваційних підходів, які б були прийнятними для більшості країн світу, запропоновано не було. Гірше того, США разом зі своїми союзниками та Китай почали звинувачувати один одного у виникненні пандемії. Тому спроба США підвищити ефективність глобального управління і за рахунок цього знайти адекватні відповіді на глобальні системні виклики сучасності не дала результату. Унаслідок цього загрозливих обрисів почала набувати глобальна фінансово-економічна криза в 2022 р. Поступово вона стала проникати в безпекову та інші сфери життєдіяльності світового співтовариства, а головне – вона продемонструвала, що глобальний центр світової влади перестав виконувати свою головну функцію – забезпечення стабільності світового порядку, а відтак і ефективності функціонування існуючої системи міжнародних відносин.

Водночас очевидно, що сьогодні відсутня держава, яка могла б претендувати на роль США, незважаючи на те, що деякі з них суттєво збільшили свою могутність і все очевидніше прагнуть захопити більше глобальної влади. Проте ці країни поки що можуть претендувати на провідну роль лише в тому чи іншому регіоні або ж у певних сферах. Це призводить до кластеризації (фрагментації) глобального простору і формування системи міжнародних відносин за іншими правилами. В їх основі реальне співвідношення національних інтересів, зумовлених потребами розвитку країн, стан

забезпеченості ресурсами і синергія міждержавних відносин (угод, домовленостей тощо). Тому центри сили тих чи інших кластерів активно прагнуть включити інші країни у своє коло впливу для синергії розвитку, а більш слабкі країни, у свою чергу, прагнуть приєднання до того чи іншого кластеру для забезпечення безпеки і полегшення доступу до потрібних для них ресурсів (матеріальних, фінансових, технологічних, комунікаційних тощо).

Принципово важливим є й те, що стагнація існуючої світової фінансово-економічної системи призводить до загострення суперечностей між впливовими державами та активізації санкційної політики щодо своїх конкурентів. Тому наявні технологічні та логістичні ланцюжки все частіше розриваються та скорочуються. Це призводить до значних труднощів у виробництві високотехнологічних товарів та стає аргументом на користь економічної автократії геополітичних кластерів і домінування пріоритету стримування розвитку потенційного супротивника за будь-яку ціну. Тому має місце зростання рівня конфліктності в міждержавних відносинах та ймовірності збройних конфліктів (війн), у тому числі й застосування зброї масового знищення, зокрема ядерної.

Таким чином, визначальним трендом трансформації системи міжнародних відносин є поступове формування багатополюсної системи в умовах зростаючого глобального хаосу. З цим трендом пов'язані інші, не менш важливі тенденції, особливо в контексті аналізу політичних, економічних та інших наслідків російсько-української війни та їх значення для забезпечення глобальної і національної безпеки України. Варто акцентувати увагу на таких тенденціях, які стають усе більш очевидними: загострення боротьби в буферних геополітичних просторах; підвищення ймовірності ядерної війни та застосування біологічної зброї; трансформація політико-економічних і воєнно-політичних блоків; стагнація глобальних механізмів узгодження інтересів; зростання готовності держав до застосування сили.

Розглянемо вказані тенденції:

– *загострення боротьби в буферних геополітичних просторах* зумовлене тим, що провідні держави – центри сили зацікавлені в розширенні ринків та шляхів транспортування товарів. Тому в держав, що розташовані в буферних просторах (зонах), виникають значні проблеми щодо забезпечення національної безпеки. Уже сьогодні очевидним є те, що ці проблеми виникатимуть у держав, які розташовані в таких буферних зонах: Східна Європа, яка з'єднує російську федерацію і Захід (США, Британія і Західна Європа); Балкани, через які пролягають транзитні маршрути з Китаю, Індії через Центральну і Передню Азію до Західної Європи; Африка, яка є своєрідним буферним континентом, через відсутність домінуючих держав; Центральна та Передня Азія, через яку проходять найважливіші світові транзитні шляхи; Південно-Східна Азія, яка через Тихий океан та його моря з'єднує Китай, Японію і США; Центральна Америка як шлях з Атлантичного до Тихого океану;

– *підвищення ймовірності ядерної війни та застосування біологічної зброї*. Якщо для держави з великим ядерним потенціалом (США, Британії, Франції, російської федерації, Китаю, КНДР) виникне ситуація,

що під питанням буде її існування або ж виникне реальна зовнішня загроза для влади, її політичного керівництва, досить ймовірним є прийняття її лідерами рішення про застосування ядерної зброї (Бочарніков, Свешніков, 2022). При цьому скоріш за все застосування тактичної ядерної зброї ядерними державами з великою ймовірністю може призвести до подальшої ескалації, тобто до глобального ядерного конфлікту. Підвищення ж імовірності застосування біологічної зброї зумовлене розвитком технологій генної інженерії, мікробіології і біохімії. Вони дають можливість проектувати властивості організмів мікросвіту, які можуть використовуватись як біологічна зброя. Безмежна багатоваріантність генетичних сполучень відкриває безліч можливостей для створення такої зброї. При цьому принципово важливим є те, що її розробку, як і застосування, досить складно довести, а виробництво речовин (біологічних матеріалів), які можуть бути використані як біологічна зброя, у великих обсягах в умовах активних контактів між людьми не потрібно. Тому ймовірність застосування біологічної зброї залежить лише від розуміння політичним керівництвом держави відповідальності за долю людства.

Важливим чинником, який свідчить про формування нової системи міжнародних відносин, є *очевидні ознаки трансформації існуючих політико-економічних і воєнно-політичних блоків*. У цьому разі йдеться передусім про ЄС, НАТО, ШОС та БРІКС (Собенко, 2023).

Так, усе більш очевидними стають ознаки того, що ЄС як один із глобальних центрів фінансово-економічної могутності може суттєво змінитися, оскільки в умовах кризових ситуацій, а тим більше криз потрібна більша концентрація влади і менший час на реагування. Наприклад, сьогодні політичними лідерами ЄС та фахівцями активно обговорюється питання щодо переходу від правила консенсусу до правила кваліфікованої більшості при ухваленні найважливіших (стратегічних) рішень у сфері безпеки. Посилення суперечностей і погіршення управління може призвести до втрати уваги європейських країн до воєнно-політичних процесів у Східній Європі, виокремивши її у своєрідний буферний геополітичний простір і таким чином остаточно перетворити ЄС у політичного карлика. Крім того, важливо зазначити, що незначний воєнний потенціал ЄС та суттєвий і традиційний вплив США на його інтереси не дає йому змоги і сьогодні набути статусу повноцінного геополітичного гравця в новій системі міжнародних відносин.

Щодо НАТО, то він традиційно в суспільній європейській свідомості є втіленням образу захисника Заходу від агресивного "нецивілізованого" Сходу. Водночас стрімке зростання могутності Китаю (економічної, технологічної, воєнної) та його намагання збільшити свій вплив на міжнародній арені зумовили США оголосити його політику довгостроковим викликом міжнародному порядку, а відтак і їх національній безпеці. Тому США все більше приділяють уваги тихоокеанському регіону. Так, у 2021 р. було створено оборонний альянс США, Британії і Австралії (AUKUS) (США, Британія та Австралія ..., 2023), який спрямований на залучення Австралії до стримування Китаю. І хоча створення цього альянсу не слід розглядати як відмову США від НАТО, особливо в контексті російсько-української війни, можливість зміни їх ставлення до НАТО не варто виключати. Це спонукає європейські країни-

члени НАТО до самостійності щодо забезпечення безпеки, розвитку власного воєнного потенціалу та оборонної промисловості. Ці країни активізують роботу зі створення незалежних від США і НАТО оборонних структур, тобто створення збройних сил і оборонного комплексу ЄС (Чи потрібні Європі ..., 2023).

Важливою є діяльність ШОС в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Організація має безпекову та економічну складові й потенціал розвитку, оскільки намагається враховувати інтереси всіх учасників, а розподіл ресурсів між ними є взаємодоповнюючим. Крім того, серед учасниць ШОС є зацікавленість в обмеженні впливу в регіоні з боку насамперед США та спільне розуміння щодо вирішення низки безпекових питань (боротьба з тероризмом, сепаратизмом та ін.). Принципова відмінність ШОС полягає в тому, що вона є своєрідним консультативним клубом, а не воєнно-політичним блоком, для якого характерним є наявність жорстких міждержавних зобов'язань. Це об'єктивно робить подібні організації інституційно слабшими порівняно з воєнно-політичними блоками (альянсами, союзами тощо). Проте відсутність жорстких зобов'язань приваблює до ШОС інші держави, які шукають шляхи розв'язання власних безпекових проблем, не породжуючи при цьому значні виклики суверенітету. Не менш важливою особливістю ШОС є те, що вона об'єднує держави, які належать до трьох центрів сили в геополітичних кластерах: Китай, Індію і РФ та принципово не передбачають участь США, Британії і ЄС (Medeubayeva, 2019, с. 85).

Щодо БРІКС, то він з початку свого організаційного оформлення в 2006 р. заявив про себе як альтернатива старим глобальним форматам. Він уже утворив інституції, паралельні глобальним організаціям: пул валютних резервів на заміну МВФ; Банк розвитку країн БРІКС на заміну Світового банку; багатосторонню валютну систему BRICS Pay на заміну системі SWIFT. У 2022 р. БРІКС розпочав запровадження спільної валюти міждержавних розрахунків на заміну долару США. БРІКС також об'єднує держави, які належать до трьох геополітичних кластерів в Азії – РФ, Китай і Індію – і не передбачає участь США, Британії і ЄС. Водночас, на відміну від ШОС, група країн БРІКС має більш широке географічне представлення, оскільки включає країни Південної Америки та Африки. Він поступово нарощує спроби отримати глобальний вплив і має потенціал розширення, оскільки до нього сьогодні прагнуть долучитися понад 20 країн, серед яких, зокрема: Туреччина, Іран, Казахстан, Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати, Єгипет. Тому, очевидно, що інституційне посилення БРІКС та зростання його ролі в системі міжнародних відносин буде вирішальною мірою залежати від того, чи зможе союз знайти механізми справедливого врахування національних інтересів настільки різних країн.

Принципово важливим чинником, який свідчить про трансформацію системи міжнародних відносин, є також *стагнація глобальних механізмів узгодження інтересів та зростання готовності держав до застосування сили* (Бочарніков, Свешніков, 2022). Ці механізми свого часу створювались як інструменти забезпечення стабільності та безпеки в умовах глобалізації. Проте передумови та наслідки російсько-української війни чітко виокремили дві протилежні тенденції трансформації цих механізмів. З одного боку, все більш очевидним стає їх стагнація і розпад, а з другого – під впливом

глобальних викликів міжнародному миру і стабільності спостерігаються непоодинокі спроби створення нових міжнародних форматів (угод, домовленостей тощо), більш пристосованих до розв'язання сучасних проблем безпеки в різних сферах життєдіяльності міжнародної спільноти.

Головними міжнародними механізмами узгодження інтересів поки що залишаються ті, які були створені інститутами ООН. Їх переважна більшість була створена після Другої світової війни головним чином для узгодження інтересів країн-членів ООН з метою забезпечення миру та стабільності в межах функціонування двополюсної системи міжнародних відносин. На жаль, після руйнації вказаної системи вони почали поступово втрачати свою ефективність і сьогодні фактично використовуються як інструментарій інформаційно-психологічної війни між постійними членами Ради Безпеки ООН: США, Китаєм, Росією, Францією та Великою Британією. Наприклад, було запропоновано багато реформ з метою забезпечити більш адекватний вплив інститутів ООН на безпекову ситуацію у світі. Проте ці реформи не були втілені в життя, оскільки вони, як правило, не були спрямовані на дійсно справедливе та неупереджене врахування національних інтересів усіх членів (держав) міжнародного співтовариства. Водночас Росія сьогодні прагне призупинити участь у низці організацій у відповідь на спроби її ізоляції від міжнародної спільноти як покарання за її збройну агресію проти України.

Стагнація глобальних механізмів узгодження національних інтересів держав та зменшення керованості системою міжнародних відносин зумовили також зростання бажання та готовності держав до застосування сили. Про це свідчить, зокрема, значне нарощування військових видатків країн світу (Військові видатки ..., 2023). Крім того, Китай і Росія на офіційному рівні звинувачують США в несправедливому керуванні міжнародними процесами, скоєнні міжнародних злочинів і фактично відмовились діяти за встановленими США правилами (Офіційні пропозиції ..., 2023). Вжиті у відповідь заходи США та їх союзників дають ефект (політичний, економічний тощо), але він відносно незначний. Тому все більше держав уважає себе вільними від колишніх зобов'язань і правил, які були сформовані та нав'язані їм в умовах донедавна відносно стійкого однополярного світового порядку, у тому числі й у питаннях щодо застосування військової сили для захисту та просування своїх національних інтересів. Тому коли виникатимуть реальні загрози існуванню держав або їх провідних еліт, підвищення готовності держав до застосування військової сили з метою розв'язання тих чи інших проблем стане реальністю.

Такими чином, наразі ми можемо спостерігати, що ера так званого централізованого глобалізму добігає кінця. При цьому, незважаючи на велике бажання Росії стати другим центром глобальної влади, більшість дослідників погоджується з тим, що місце другого глобального гравця поступово займає Китай, передусім унаслідок свого стрімкого економічного і технологічного зростання, а також синергії міждержавних відносин та все більш активній зовнішньополітичній діяльності. Тому сьогодні США та Китай відіграють вирішальні ролі у формуванні й управлінні світовими процесами, які визначають обриси, принципи та підходи до формування нової системи міжнародних відносин. Зокрема, ми

можемо спостерігати, що виокремлюється європейський і азійсько-тихоокеанський центри протистоянь за участю двох головних акторів – США та Китаю. При цьому США та Китай бачать у майбутньому лише двополярний світ, який, як вони сподіваються, буде без війн (Панфілов, Онипценко, 2023, с. 34–35). Очевидно, що підсумком цього процесу буде завершення домінування на світовій арені Західної цивілізації на чолі із США, тобто перехід від епохи централізованого глобалізму до епохи децентралізованого глобалізму, де домінування однієї держави чи групи держав стає неможливим. Тому якщо донедавна у світі домінував лише один Євроатлантичний центр сили, то зараз окремі великі держави починають претендувати на статус полюсів у різних сегментах системи міжнародних відносин (світового порядку).

Результати

1. На формування систем міжнародних відносин вирішальний вплив справляв світовий порядок, який визначався потенціалом і поточною конфігурацією взаємодії центрів сили за підсумками воєн, а також пов'язані з цим домовленості (угоди) між цими центрами щодо принципів та правил міждержавних взаємодій і вирішення конфліктних ситуацій. Зміна в потенціалах і конфігурації взаємодії центрів сили, вихід інтересів провідних держав, які створювали систему, за межі досягнутих домовленостей і встановлених правил неминуче призводили до стагнації, порушення стійкості системи та, як наслідок, до її руйнації.

2. Грубе застосування військової сили, відвертого політичного тиску, економічних санкцій в обхід установлених процедур, фінансування розробок, заборонених міжнародних правом, нехтування правом приватної власності, інші дії свідчать про кризу системи міжнародних відносин та про глобальні зміни в безпековому середовищі, які стосуються життєдіяльності всіх держав. Їх головними рисами є процеси, які пов'язані з розривом відносин у багатьох сферах, відмовою від дотримання колишніх правил поведінки і намаганням держав формувати свою політику з опорою на власні сили.

3. Аналіз трендів формування нової системи міжнародних відносин дає підстави стверджувати, що загострення безпекових процесів, зумовлених хаосом руйнування попередньої системи, завершиться формуванням багатополюсної системи та певною стабілізацією, і в довгостроковій перспективі рівень глобальної безпеки залежатиме від ступеня конфліктності відносин між полюсами в новій системі, зумовленого боротьбою за контроль над буферними зонами. Тому перебіг безпекових процесів зумовлює необхідність розв'язання державами актуальної проблеми щодо адекватного визначення своїх інтересів, цілей, шляхів їх досягнення в цьому періоді.

4. Сьогодні руйнація старих геополітичних структур і формування нових центрів глобальної влади супроводжуються зміною балансу сил і зміцненням передусім потенціалу Азійсько-Тихоокеанського регіону. Тому саме в цьому регіоні складається особлива структура, яка в найближчому майбутньому, при збереженні певних тенденцій, може суттєво змінити глобальний баланс сил, а відтак і систему міжнародних відносин.

5. З огляду на російську агресію сьогодні перед Україною стоїть важливе завдання вибороти шанс на збереження як повноправного суб'єкта в новій системі

міжнародних відносин на умовах, що дадуть змогу забезпечити реалізацію її національних інтересів і на цій основі поступальний прогресивний розвиток.

Внесок авторів: Григорій Ситник – вступ, визначення мети статті, методів і джерел дослідження, формулювання висновків і дискусійних положень; Євгеній Таран – результати дослідження.

Список використаних джерел

- Аношина, Н. Т.-Ю. (2009). Гарантії міжнародного правопорядку моделі Віденського конгресу 1814-1815. *Держава і право*, 44, 610–613.
- Бочарніков, В. П., & Свешніков, С. В. (2022). *Безпекове середовище 2030*. НУОУ імені Івана Черняховського.
- Військові видатки країн світу різко зросли – SIPRI*. (2024, 24 квітня). Хвиля. <https://hvylya.net/uk/news/271356-voennye-rashody-stran-mira-rezko-vyrosl-sipri>
- Дашевська, О. О. (2015). Новий світовий порядок: теоретичні концепції. *European Political and Law Discourse*, 4(2). <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2015/2015-2-4/10.pdf>
- Кіссінджер, Г. (2020). *Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті*. Наш Формат.
- Офіційні пропозиції Китайської Народної Республіки щодо вирішення світових безпекових викликів*. (б. д.). Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень "БОРИСФЕН ІНТЕЛ". <https://bintel.org.ua/analytics/geopolitics/kitsajski-iniciativi-globalnoi-bezpeki/>
- Панфілов, О., & Онисьченко, П. (2023). Сучасний двополярний світ: діалектика становлення. *Україна в умовах формування нового світового порядку* (с. 34–35). Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого.
- Собенко, Н. (2023, 1 червня). *БРИКС планує розширення і створення спільної валюти, щоб протистояти США*. Суспільне новини. <https://suspiilne.media/493906-briks-planue-rozsirenna-i-stvorennaspilnoi-valuti-sob-protistoati-ssa/>
- США, Британія та Австралія розкрили нові деталі співпраці у форматі AUKUS*. (2023, 14 червня). Європейська правда. Міжнародна безпека та євроінтеграція України. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/03/14/7157920>
- США нас намагаються придушити: CNN прогнозує загострення відносин Пекіна з Вашингтоном*. (2023, 14 березня). Фокус. <https://focus.ua/uk/voennye-novosti/554911-ssha-nas-pytayutsya-podavit-cnn-prognoziruet-oborstrenie-otnosheniy-pekina-s-vashingtonom>
- Таран, Є. (2022). Генезис системи світового порядку. *Наукові перспективи (Naukovi perspektivi)*, 7(25). [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-7\(25\)-190-199](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-7(25)-190-199)
- Требін, М. (2023). Турбулентність сучасного світового порядку. *Україна в умовах формування нового світового порядку*, 46. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. <https://philarchive.org/archive/TRERMU>
- Цівалий, В. (2020). Європейська система міжнародних відносин і дипломатична практика в період Тридцятилітньої війни (1618–1648 рр.): інституціональний та конгруентний дискурси. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки*, 30, 39–49. <https://doi.org/10.32626/2309-2254.2020-30.39-49>
- Чи потрібні Європі власні збройні сили?* (2023). Збруч. <https://zbruc.eu/node/107456> (*Чи потрібні Європі власні збройні сили?*, б. д.)

Medeubayeva, Z. (2019). The Latest Trends in the Evolution of the Shanghai Cooperation Organization. *Геополітика України: історія і сучасність*, 2, 82–94.

References

- Anoshina, N. T.-Yu. (2009). Guarantees of the international legal order model of the Congress of Vienna 1814–1815. *State and law*
- Bocharnikov, V. P., & Sviesnikov S. V. (2022). *Security environment 2030*. "Book Master". https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4029704
- Dashevskaya, O. (2015). New world order: theoretical concepts. *European Political and Law Discourse*, 4(2). <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2015/2015-2-4/10.pdf>
- Does Europe need its own armed forces? (2023). <https://zbruc.eu/node/107456>
- Kissinger, G. (2020). *World order. Reflections on the nature of nations in a historical context*. Nash Format.
- Medeubayeva, Z. (2019). The Latest Trends in the Evolution of the Shanghai Cooperation Organization. *Geopolitics of Ukraine: history and modernity*. Collection of scientific works, (2), 82–94.
- Military expenditures of the countries of the world have increased sharply – SIPRI. (2024, April 24). *Khvylya*. <https://hvylya.net/uk/news/271356-voennye-rashody-stran-mira-rezko-vyrosl-sipri>
- Official proposals of the People's Republic of China on solving global security challenges. (b. d.). Independent Analytical Center for Geopolitical Research "BORYSFEN INTEL". <https://bintel.org.ua/analytics/geopolitics/kitsajski-iniciativi-globalnoi-bezpeki/>
- Panfilov, O., & Onishchenko, P. (2023). Modern bipolar world: the dialectic of becoming. *Ukraine in the conditions of the formation of a new world order*. In the coll. materials XXXV Kharkiv. polytol readings (p. 34–35). National law University named after Yaroslav the Wise.
- Sobenko, N. (2023). BRICS plans to expand and create a common currency to counter the US. *Social news*. <https://suspiilne.media/493906-briks-planue-rozsirenna-i-stvorennaspilnoi-valuti-sob-protistoati-ssa/>
- Taran, E. (2022). GENESIS OF THE WORLD ORDER SYSTEM. *Scientific perspectives (Naukovi perspektivi)*, 7(25).
- The US is trying to suppress us: CNN predicts a worsening of relations between Beijing and Washington. (2023, March 14). *Focus*. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/03/14/7157920/>
- The USA, Britain and Australia have revealed new details of cooperation in the AUKUS format. (2023, June 14). *European truth*. International security and European integration of Ukraine. <https://focus.ua/uk/voennye-novosti/554911-ssha-nas-pytayutsya-podavit-cnn-prognoziruet-oborstrenie-otnosheniy-pekina-s-vashingtonom>
- Trebin, M. (2023). The turbulence of the modern world order. *Ukraine in the conditions of the formation of a new world order*. (p. 46). National law University named after Yaroslav the Wise. <https://philarchive.org/archive/TRERMU>
- Tsivaliy, V. (2020). European System of International Relations and Diplomatic Practice in the Period of the ThirtyYears War (1618–1648): Institutional and Congress Discourses. *Scientific Papers of the Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University. History*, 1(30), 39–49. http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/16924/1/29_Humeniuk.pdf

Отримано редакцією журналу / Received: 04.02.24

Прорецензовано / Revised: 08.05.24

Схвалено до друку / Accepted: 15.05.24

Hryhorii SYTNYK, Dr. habil. (Public Administration), Prof.
ORCID ID: 0000-0002-3083-5733
e-mail: shp1000@ukr.net
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Yevhenii TARAN, PhD (Political Science),
ORCID ID: 0000-0002-1822-6978
e-mail: yevhenii.taran@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

MAIN TRENDS IN THE TRANSFORMATION OF THE SYSTEM OF INTERNATIONAL RELATIONS (IN THE WORLD SYSTEM)

Background. The vast majority of world events at the end of the 20th century. and the beginning of the 21st century. caused by various conflicts, political and economic instability. This indicates the ineffectiveness of the existing mechanisms for coordinating the interests of the subjects of the system of international relations, and therefore the need to create new mechanisms that would take into account the main trends in the transformation of the system of international relations. Therefore, the identification and comprehensive analysis of the main trends in the transformation of the system of international relations in the context of the prospects for the formation of new centers of global and regional influence on the formation of the international agenda is an urgent task, as it allows to clarify the outlines of the architecture of the world order for the long term.

The purpose of the work is to identify and comprehensively analyze the main trends in the transformation of the system of international relations in the context of the prospects for the formation of new centers of global and regional influence on the formation of a new world order.

Methods. *The article uses a number of general scientific and special methods. So, in particular, when researching such international institutions as the EU, NATO, SCO and BRICS, the comparison method was used. Using the method of analysis, the most obvious trends of modern international relations were determined.*

Results. *The peculiarities of the formation and functioning of the system of international relations (world order) in certain historical periods in the context of defining world events are analyzed. It was found that the main determinant of the formation of the specified world order systems was the so-called redistribution of the world, namely the rejection (annexation, seizure) of certain territories from some countries and their entry into others. Globalization and informatization of all spheres of social life lead to an increasing dependence of states on each other. This prompts the creation of a new system of international relations (world order), which would be able to respond more adequately to the specified threats without the use of force instruments.*

Conclusions. *Analysis of the general context of the formation of a new system of international relations suggests that the formation of a multipolar system should be completed in the near future, which will lead to a certain stabilization in the field of international relations, which are currently largely in a chaotic state. At the same time, Ukraine, which is currently at war with Russia, faces an extremely difficult task of winning the chance to become a full-fledged subject of the new system of international relations (new world order).*

Keywords: *System of international relations, world order, world centers of power influence, international security, national security, global governance.*

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 343.9

DOI: <https://doi.org/10.17721/3041-1912.2024/2-2/11>

Наталія КОРЧАК, д-р юрид. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0001-7702-2636

e-mail: natalii.korchak@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Вступ. Корупція розглядається як фактор загрози національній безпеці та правовому порядку і конституційним цінностям у країні. Аналізується проблематика протидії корупції. Відповідно до даних вітчизняних соціологічних досліджень та міжнародного індексу сприйняття корупції (CRI) досліджено сучасний рівень корупції в державі.

Мета статті обумовлена необхідністю висвітлення інноваційних шляхів удосконалення антикорупційної моделі управління в публічному секторі та презентації найкращих практик, які були впроваджені в Україні та дали вагомий результат з точки зору забезпечення державної безпеки, зокрема в умовах російської агресії.

Методи. Методологія дослідження базується на поєднанні загальнонаукових (діалектичний, системний аналіз, абстрагування та конкретизація) і спеціальних (експертні оцінки, аналіз соціологічних даних, вивчення програмних правових актів, установлення причинно-наслідкових зв'язків) методів, що забезпечують достовірність результатів і висновків наукової розробки.

Результати. Результати дослідження показали, що корупція завдає серйозної шкоди демократичній структурі суспільства та є однією з головних загроз національній безпеці. Коріння корупції криються в механізмі здійснення державної влади. Протидія корупції наповнює новим змістом діяльність у сфері державного (публічного) управління. У дослідженні робиться акцент на антикорупційній політиці та антикорупційній стратегії в поєднанні з інструментами громадянського контролю. Ефективність протидії корупції залежить від якості антикорупційного законодавства, функціональної спроможності антикорупційних інституцій, сталого економічного розвитку країни та доброчесності поведінки публічної особи і нетолерування корупції громадянами країни.

Висновки. Виокремлено основні корупційні загрози державній та національній безпеці в цілому та розкрито сутність корупційних загроз державній безпеці в соціально-економічному, національно-культурному та інформаційному аспектах. Обґрунтовано, що ефективність протидії корупції безпосередньо залежить від дієвості антикорупційної стратегії. Запропоновано конкретні заходи вдосконалення взаємодії держави та громадянського суспільства у сфері протидії корупції.

Ключові слова: протидія корупції, національна/державна безпека, антикорупційна програма (стратегія), найкращі антикорупційні практики.

Вступ

Питання протидії корупції є надзвичайно актуальним для України. На сьогодні корупція створює суттєву небезпеку для життєдіяльності українського суспільства, а її масштаби та поширеність становлять реальну загрозу національній безпеці.

Так, результати опитування "Корупція в Україні 2022: розуміння, сприйняття, поширеність" засвідчили, що для населення України корупція, як і в 2021 р., посіла 3-тє місце серед основних проблем, перелік яких пропонувався респондентам для оцінки. Перше і друге місце у 2021–2022 рр. посіли висока вартість життя та воєнні дії. Зокрема, у 2022 р. 64,2 % населення України вважало корупцію дуже серйозною проблемою. Цей показник статистично знизився після двох років стабільності (зниження, порівняно з 2021 р., становило 4,4 в.п.) (Корупція в Україні 2022 ...).

Згідно з опитуванням Київського міжнародного інституту соціології, проведеного восени 2023 р., 63 % громадян найбільше із проблем, крім війни, турбує корупція. І тільки потім 46 % українців назвали низькі зарплати та пенсії, 24 % респондентів – високу вартість комунальних послуг, 22 % – демографічну кризу і 20 % – безробіття (Сприйняття населенням ..., 2023).

Ураховуючи, що в соціумі існує стійкий зв'язок між боротьбою з корупцією та євроатлантичною інтеграцією, значна частина українців вважає, що антикорупційні процеси відбуваються здебільшого завдяки тому, що влада і громадянське суспільство працюють над членством України в Європейському Союзі. Цю думку підтверджує і дослідження соціологічної служби Центру Разумкова на замовлення

видання "Дзеркало тижня", проведене восени 2023 р. Згідно з ним понад третина громадян, а саме 34 % опитаних, вважають боротьбу з корупцією найбільшим позитивним аспектом майбутнього членства України в ЄС (Чому українці хочуть ..., 2013).

Варто наголосити, що процеси формування організації влади завжди супроводжувалися боротьбою з корупцією, а історія останньої тісно пов'язана з утворенням держави як форми організації суспільства в цілому. Ведучи мову про корупцію загалом, потрібно зважати і на її психологічну причину як своєрідний спосіб мислення, який "зумовлює спосіб життя" (Акімов, 2014, с. 181). І саме результати останнього соціологічного дослідження "Корупція в Україні 2023: сприйняття, досвід, ставлення" засвідчують, що 53 % українців вважають, що корупція ніколи не може бути виправдана, а частка респондентів, які вважають, що за боротьбу з корупцією мають відповідати прості громадяни, зросла з 9 % у 2021 р. до 13 % у 2023 р. (Стан корупції в Україні 2023 ...).

Наведені вище результати останніх соціологічних досліджень засвідчують, що: 1) громадяни починають визнавати необхідність докладання власних зусиль у справі протидії корупції; 2) в українському суспільстві вже сформувалося чітке розуміння впливу корупції на розвиток країни.

Методи

Підготовка статті до публікації відбувалася на основі експертних оцінок, аналізу соціологічних даних, установлення причинно-наслідкових зв'язків та вивчення програмних правових актів щодо антикорупційної політики та національної (державної) безпеки, що забезпечили достовірні

© Корчак Наталія, 2024

результати дослідження проблематики ефективності протидії корупції як необхідної умови забезпечення конституційного правопорядку та основи забезпечення національної (державної) безпеки. Використання ж таких загальнонаукових методів пізнання, як діалектичний, системний аналіз, абстрагування та конкретизація стало підґрунтям для формулювання обґрунтованих висновків.

Результати

Реакцією на поширеність системної корупції в державних органах є визначення інтенсифікації боротьби з тероризмом та організованою злочинністю, протидії руйнуванню державного апарату та місцевого самоврядування як стратегічного напрямку державної політики у сфері забезпечення державної безпеки в цілому (Стратегія забезпечення ..., 2022). Міністр оборони України Рустем Умеров на загальних зборах Європейської бізнес-асоціації запропонував своє бачення корупції в державі, що перебуває в умовах воєнного стану: "Під час війни ставлюся до корупції як до тероризму" (Під час війни ..., 2023). Вважаємо, що таке порівняння корупції із тероризмом є спробою підкреслити ступінь і масштаби загрози корупційних злочинів.

Як історичну довідку нагадаємо, що офіційну позицію про необхідність криміналізації корупції вперше було зафіксовано в п. 8 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності (Конвенція Організації Об'єднаних націй проти транснаціональної ..., 2000). Згодом Конвенцією ООН проти корупції було визначено перелік дій (ст. 15–25), які охоплені характеристиками корупційних правопорушень (Концепція Організації Об'єднаних націй проти корупції, 2003).

Варто наголосити, що саме з метою посилення боротьби з корупцією Законом України від 3 березня 2022 р. № 2113-IX "Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану" було доповнено ст. 111 (Державна зрада), 113 (Диверсія) КК України ознакою, що обтяжує відповідальність, – вчинення дій в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту, а також передбачено санкції за вчинення таких дій – позбавлення волі строком на 15 років або довічне позбавлення волі з конфіскацією майна (Про внесення змін ..., 2022).

Незважаючи на вжиті протягом останніх років організаційно-правові заходи щодо протидії корупції (оновлення антикорупційного законодавства, встановлення відповідальності за вчинення корупційних та пов'язаних із корупцією правопорушень, розбудова антикорупційної інфраструктури) (Корчак, 2022, с. 820–837), масштаби її не зменшилися. На міжнародному рівні Україна часто сприймається як корумпована країна, про що свідчить її низький міжнародний рейтинг "Індекс сприйняття корупції", який розраховується фахівцями Міжнародної неурядової організації Transparency International (TI).

Так, за Індексом сприйняття корупції (CPI) у 2022 р. Україна посіла 116-те місце з 180 країн, отримавши 33 бали із 100 можливих (Індекс сприйняття корупції ...). За останні десять років Україна змогла отримати вісім балів і піднятися на 116-ту сходинку зі 180 держав світу. Антикорупційний прогрес тримається навіть попри агресію росії. Це свідчить про те, що боротьба з корупцією в Україні вже є сталим процесом, який безперервно діє, навіть у найскладніші часи для держави.

Україна, яка обрала європейський вектор розвитку, має рухатися інноваційним шляхом удосконалення антикорупційної моделі управління

в публічному секторі. Адже захищеність, зокрема демократичного конституційного ладу, є ціннісною засадою забезпечення національної безпеки України та визначає її фундаментальний національний інтерес (Про національну безпеку ..., 2018).

В антикорупційному прогресі варто визнати найкращі практики, які були впроваджені в Україні та дали вагомий результат.

Першочергово – це робота електронної системи публічних закупівель Prozorro. Платформу запустили в 2016 р. – її девіз "Усі бачать усе". Електронна система дає змогу не просто проводити тендери, а й контролювати, на що конкретно були витрачені кошти. З початку роботи через Prozorro пройшли 15 млн закупівель на 4,3 трлн грн. У 2020 р. у рейтингу Transparent Public Procurement Rating платформа визнана найбільш прозорою системою публічних закупівель у світі – вона отримала більше 97 балів зі 100 можливих (Transparent public ..., 2020).

Серед успішних проєктів також і Prozorro Продажі – це платформа онлайн-аукціонів щодо продажу або оренди майна. Вона, так само як і Prozorro, запрацювала в 2016 р. Завдяки цій системі приватизація й оренда принесли до державного бюджету України понад 69 млрд грн (дані станом на січень 2023 р.), а Організація Об'єднаних Націй відзначила цю платформу як найкращий публічний сервіс (Україна отримала премію ..., 2022).

Та чи не найбільшим антикорупційним досягненням у секторі подібних проєктів є електронне публічне декларування та запусканий у 2016 р. Єдиний державний реєстр декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а згодом – Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення. Деякий час з початку повномасштабного вторгнення російської федерації публічне е-декларування було необов'язковим, що викликало шквал обурення серед українців та міжнародних партнерів. Відтак Верховна Рада України повернула публічне декларування до негайного виконання з жовтня 2023 р. (Верховна Рада України ..., 2023).

Наразі Національне агентство з питань запобігання корупції є автором таких унікальних цифрових продуктів, як "Портал доброчесності" (портал для антикорупційних уповноважених), "Єдиний портал повідомлень викривачів", "Інформаційна система моніторингу реалізації державної антикорупційної політики", "Навчальна платформа" з онлайн-курсами для молоді, публічних службовців, освітян тощо, "Санкційний портал", "База знань" (портал роз'яснень), система "PolitData" – єдина у світі, де міститься максимально повна інформація про фінансування всіх політичних партій.

Серед вагомих досягнень цього періоду потрібно назвати ухвалення нової державної Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки, а також довгоочікуване призначення керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, що дало можливість активізувати розслідування щодо топ-корупції.

Власне метою нової Антикорупційної стратегії визначено досягнення суттєвого прогресу в запобіганні та протидії корупції, а також забезпечення злагодженості та системності антикорупційної діяльності всіх органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а формування в суспільстві нетерпимості до корупції, утвердження культури доброчесності та поваги до верховенства права визначено як один із принципів її розроблення (Антикорупційна стратегія ..., 2022). Водночас була проведена колосальна робота з

розробки та погодження Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки для її виконання, яка передбачає покроковий план як реформування 15 суспільно важливих сфер із найвищим рівнем корупції.

Передусім корупція є невід'ємною частиною тіньової економіки. А відсутність прозорих механізмів управління економікою та низький рівень оплати праці державних службовців, на що справедливо акцентує увагу І. Мордас, є економічною причиною виникнення корупції (Мордас ..., 2023).

З огляду на викладене цілком виправдано, що проблема державного регулювання економіки, а також державний та приватний сектор економіки визначені як одні з пріоритетних сфер запобігання корупції в Державній антикорупційній програмі на 2023–2025 роки. Виокремлюючи проблему неефективності існуючої моделі управління в суб'єктах господарювання державного сектору економіки, наслідком чого є збитки та корупція, як один із заходів запобігання корупції вітчизняним законодавцем пропонується запровадити щорічний незалежний аудит у тих секторах економіки, які мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави.

Отже, антикорупційні процеси значно вкоренилися у суспільно-політичне життя держави. Проте антикорупційні стратегії працюють тоді, коли вони ґрунтуються, з одного боку, на ефективних державницьких правових механізмах стримувань та противаг, а з другого – на інструментах контролю з боку громадянського суспільства.

Дискусія і висновки

Як загроза державній безпеці існування корумпованої держави зводиться нанівещь проголошені у ст.1 Конституції України принципи її розвитку як демократичної, соціальної та правової держави та унеможлиблює належне виконання обов'язку щодо утвердження і забезпечення прав та свобод людини. Тому Конституція України не просто дозволяє, а й вимагає запровадження ефективної антикорупційної політики для встановлення правового порядку в Україні в цілому та, зокрема, захисту конституційних цінностей, прав і свобод.

У соціально-економічному аспекті державної безпеки корупція впливає на здатність держави реформувати і підсилювати економічну систему спершу для забезпечення стратегічних та поточних потреб громадян з огляду на сучасні виклики і загрози, а відтак і забезпечення безпеки й обороноздатності самої країни.

Корупція з огляду на національно-культурний аспект державної безпеки здатна вражати когнітивний розвиток суспільства і ставати так званими "ментальними воротами" для ворогів. І чим вища культурна толерантність населення, у випадку України до росії, тим вищі колабораціоністські ризики.

Корупція в національно-культурному аспекті тісно пов'язана з корупцією в аспекті інформаційному. В Україні відома ситуація із проросійськими мовниками – телеканалами 112, NewsOne і ZIK. Упродовж кількох років ці засоби масової інформації відкрито декларували в українському інформаційному просторі інформаційну політику росії. Рішенням Ради національної безпеки і оборони України в лютому 2021 р. було запроваджено персональні спеціальні економічні санкції проти власника і бенефіціара цих медіа, а відтак вимкнено їх з ефірного мовлення і заборонено інформаційну діяльність на користь росії і шкоду Україні (Про рішення Ради ..., 2021).

Як загроза національній безпеці корупція справляє деструктивний вплив на реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України. У результаті цього мають місце зниження

довіри громадян до інститутів влади всередині країни, гальмування сталого економічного розвитку та зниження міжнародного іміджу України.

Ефективність протидії корупції безпосередньо залежить від дієвості антикорупційної стратегії. При цьому є необхідність удосконалення взаємодії держави та громадянського суспільства у сфері протидії корупції за рахунок: активізації інформаційного обміну між об'єднаннями громадян, ЗМІ та органами державної влади і органами місцевого самоврядування; удосконалення механізмів залучення громадськості до контролю за виконанням органами державної влади та місцевого самоврядування Національної антикорупційної стратегії загалом, у т.ч. за законністю та ефективністю використання державного майна, публічних коштів; сприяння ЗМІ в широкому висвітленні заходів щодо протидії корупції, що вживаються державними органами; забезпечення громадської антикорупційної експертизи через існування прозорої процедури нормопроекування; розвитку співробітництва правоохоронних органів із громадськими організаціями та ЗМІ; вжиття державою належних заходів для забезпечення діяльності антикорупційних громадських організацій та окремих активістів, а також для їх захисту від неправомірних посягань, утисків, перешкоджання діяльності тощо; закріплення доброчесності та нетолерування корупції як компонента громадянських компетенцій.

Список використаних джерел

- Акімов, О. О. (2014). Психологічні аспекти проявів корупції в державному управлінні. *Державне управління: теорія та практика*, 1, 181.
- Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки. (2022). Закон України від 20.06.22 № 2322-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>
- Верховна Рада України відновила е-декларування. (2023). <https://www.rada.gov.ua/news/razom/240945.html>
- Індекс сприйняття корупції у світі – 2022. (2023). *Transparency International*. <https://cpi.ti-ukraine.org/>
- Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. (2000). Прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15.11.2000. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text
- Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. (2003) : міжнародний документ від 31.10.03. http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_c16
- Корупція в Україні 2022: розуміння, сприйняття, поширеність. (2023). <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/1f23b766-e031-4c3f-81a4-0167b4f93116.pdf>
- Корчак, Н. (2022). Протидія корупції у публічній сфері як складник державної безпеки: система антикорупційних органів та напрямки діяльності НАЗК в умовах воєнного стану. *Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього*. авт. кол. Л. Г. Комаха, І. В. Алексєєнко, В. А. Гошовська та ін. : за заг. ред. Л. Г. Комахи, І. В. Алексєєнко. ВПЦ "Київський університет".
- Мордас, І. В. (2023). Антикорупційна політика в контексті євроінтеграції України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Державне управління*. 2023, 2(16), 17–21. <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2022/16-3/7>
- Під час війни ставляться до корупції як до тероризму – Міністр оборони Рустем Умеров. (2023). Міністерство оборони України. <https://www.mil.gov.ua/news/2023/11/16/pid-chas-vijni-stavlyusya-do-korupczii-yak-do-terorizmu-ministr-oboroni-rustem-umerov/>
- Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану. (2022). Закон України від 03.03.22 № 2113-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#Text>
- Про національну безпеку України. (2018). Закону України від 21.06.18 № 2469-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
- Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 лютого 2021 року "Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)" (2022). Указ Президента України від 02.02.21. №43/2021. <https://www.president.gov.ua/documents/432021-36441>
- Сприйняття населенням основних проблем (крім війни) та хто має докласти зусиль для боротьби з корупцією. (2023). Опитування Київського міжнародного інституту соціології. <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1322&page=1>

Стан корупції в Україні 2023: сприйняття, досвід, ставлення. <https://engage.org.ua/stan-koruptsii-v-ukraini-2023-spryniatia-dosvid-stavlenia/>
Стратегія забезпечення державної безпеки. (2022). Указ Президента України від 16.02.22 № 56/2022. <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377>

Україна отримала премію ООН за найкращий публічний сервіс - систему онлайн-аукціонів Прозорро. Продажі. (2022). *Урядовий портал.* <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrimala-premiyu-onn-za-najkrashchij-publichnij-servis-sistemu-onlajn-aukcioniv-prozoroprodazhi>

Чому українці хочуть до ЄС і що найбільше їх лякає. (2023). *Дзеркало тижня.* <https://zn.ua/ukr/POLITICS/chomu-ukrajintsi-khochut-do-jes-i-shcho-jikh-najbilshe-ljakaie.html>

Transparent public procurement rating: Ukraine at the top. (2020). Transparency International. <https://ti-ukraine.org/en/news/transparent-public-procurement-rating-ukraine-at-the-top/>

References

Akimov, O. O. (2014). Psihologichni aspekti proyaviv korupcii v derzhavnomu upravlinni. *Derzhavne upravlinnya: teoriya ta praktika.* 1. 181 [in Ukrainian].

Antikorupciina strategiya na 2021–2025 roki. (2022). Zakon Ukraini vid 20.06.22 № 2322-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>
 Chomu ukraiyni hochut do YeS i sho najbilshe yih lyakaye. (2013). *Dzerkalo tizhnya.* <https://zn.ua/ukr/POLITICS/chomu-ukrajintsi-khochut-do-jes-i-shcho-jikh-najbilshe-ljakaie.html>

Indeks sprinyattya korupcii u sviti – 2022. *Transparency International.* 2023. <https://cpi.ti-ukraine.org/>

Konvenciya Organizaciyi Ob'yednanih Nacij proti korupcii. (2003). Mizhnarodnij dokument vid 31.10.2003. http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_c16

Konvenciya Organizaciyi Ob'yednanih Nacij proti transnacionalnoyi organizovanoyi zlochinosti. (2000). Priynata rezolyuciyeyu 55/25 Generalnoyi Asambleyi vid 15.11.2000. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text

Korchak, N. (2022). Protidiya korupcii u publichnij sferi yak skladnik derzhavnoyi bezpeki: sistema antikorupciynih organiv ta napryamki diyalnosti NAZK v umovah voyennogo stanu. *Globalizacijni vikliki: uryaduvannya majbutnogo.* avt. kol. L. G. Komaha., I. V. Alyeksyeenko, V. A. Goshovska et al.: za zag.red. L. G. Komahi, I. V. Alyeksyeenko. PPC "Kyiv university". [in Ukrainian].

Korupciya v Ukraini 2022: rozuminnya, sprinyattya, poshirenist. (2022). <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/1f23b766-e031-4c3f-81a4-0167b4f93116.pdf>

Mordas, I. V. (2023). Antikorupciina politika v konteksti yevrointegraciyi Ukraini. *Visnik Kiyivskogo nacionalnogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka. Derzhavne upravlinnya,* 2(16), 17–21. <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2022/16-3/7>

Pid chas vijni stavlyusya do korupcii yak do terorizmu – Ministr oboroni Rustem Umyerov. (2023). Ministerstvo oboroni Ukraini. <https://www.mil.gov.ua/news/2023/11/16/pid-chas-vijni-stavlyusya-do-korupczii-yak-do-terorizmu-ministr-oboroni-rustem-umerov/>

Pro nacionalnu bezpeku Ukraini. (2018). Zakonu Ukraini vid 21.06.18 № 2469-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

Pro rishennya Radi nacionalnoyi bezpeki i oboroni Ukraini vid 2 lyutogo 2021 roku "Pro zastosuvannya personalnih specialnih ekonomichnih ta inshih obmezhuvalnih zahodiv (sankcij)". (2021). Ukaz Prezidenta Ukraini vid 02.02.21 №43/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/432021-36441>

Pro vnesennya zmin do Kriminalnogo kodeksu Ukraini shodo posilennya vidpovidalnosti za zlochini proti osnov nacionalnoyi bezpeki Ukraini v umovah diyi rezhimu voyennogo stanu. (2022). Zakon Ukraini № 2113-IX vid 03.03.22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#Text>

Sprinyattya naselenniam osnovnih problem (krim vijni) ta hto maye dokladati zusul dlya borotbi z korupciyeyu. (2023). Obituvannya Kiyivskogo mizhnarodnogo institutu sociologiyi. <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=rep&id=1322&page=1>

Stan korupcii v Ukraini 2023: sprinyattya, dosvid, stavleniya. URL: <https://engage.org.ua/stan-koruptsii-v-ukraini-2023-spryniatia-dosvid-stavlenia/>

Strategiya zabezpechennya derzhavnoyi bezpeki. (2022). Zatverdzeno Ukazom Prezidenta Ukraini vid 16.02.22 № 56/2022. <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377>

Transparent public procurement rating: Ukraine at the top. (2020). Transparency International. <https://ti-ukraine.org/en/news/transparent-public-procurement-rating-ukraine-at-the-top/>

Ukrayina ottrimala premiyu ООН za najkrashij publichnij servis – sistemu onlajn-aukcioniv Prozorro.Prodazhi. (2022). *Uryadovij portal.* <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrimala-premiyu-onn-za-najkrashchij-publichnij-servis-sistemu-onlajn-aukcioniv-prozoroprodazhi>

Verhovna Rada Ukraini vidnovila e-deklaruvannya. (2023). <https://www.rada.gov.ua/news/razom/240945.html>

Отримано редакцію журналу / Received: 23.02.24

Прорецензовано / Revised: 18.04.24

Схвалено до друку / Accepted: 30.04.24

Natalia KORCHAK, DSc (Jurid.), Assoc. Prof.

ORCID ID: 0000-0001-7702-2636

e-mail: natalii.korchak@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

ANTI-CORRUPTION AS THE BASIS OF ENSURING NATIONAL SECURITY OF UKRAINE: SEPARATE ASPECTS

Background. Corruption is considered as a factor of threat to national security and legal order and constitutional values in the country. Problems of combating corruption. According to the data of domestic sociological studies and the international index of perception of corruption (CRI), the current level of corruption in the state was investigated.

The purpose of the article is due to the need to highlight innovative ways of improving the anti-corruption management model in the public sector and to present the best practices that were implemented in Ukraine and gave a significant result from the point of view of ensuring state security, in particular in the conditions of Russian aggression.

Methods. A combination was used of general scientific (dialectical, systemic analysis, abstraction and concretization) and special (expert assessments, analysis of sociological data, study of program legal acts, establishment of cause and effect relationships) methods that ensure the reliability of the results and conclusions of scientific development.

Results. It was found that corruption causes serious damage to the democratic structure of society and is one of the main threats to national security. The roots of corruption lie in the mechanism of exercising state power. The fight against corruption fills activities in the field of state (public) administration with new content. This study focuses on anti-corruption policy and anti-corruption strategy combined with civil control tools. The effectiveness of combating corruption depends on the quality of anti-corruption legislation, the functional capacity of anti-corruption institutions, the sustainable economic development of the country and the integrity of the behavior of public figures and the non-tolerance of corruption by the country's citizens.

Conclusions. The main corruption threats to state and national security as a whole are singled out and the essence of corruption threats to state security in socio-economic, national-cultural and informational aspects is revealed. It is substantiated that the effectiveness of countering corruption directly depends on the effectiveness of the anti-corruption strategy. Specific measures to improve the interaction between the state and civil society in the field of anti-corruption are proposed.

Key words: anti-corruption, national/state security, anti-corruption program (strategy), best anti-corruption practices.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 351:311.3:627.7

DOI: <https://doi.org/10.17721/3041-1912.2024/2-3/11>

Олег МАШКОВ, д-р техн. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0001-9227-4647

Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління
Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, Київ, Україна

Володимир ПРИСЯЖНИЙ, канд. техн. наук

ORCID ID: 0000-0001-7825-9037

e-mail: V_Prysiashnyi@gmail.com

Національний центр управління та випробувань космічних засобів, Київ, Україна

Тамара ОВОДЕНКО, асп.

ORCID ID: 0009-0004-9389-9357

e-mail: Ovodenko_Tamara@gmail.com

Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління
Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, Київ, Україна

НАПРЯМИ ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ З ВИКОРИСТАННЯМ АЕРОКОСМІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Вступ. Тема оцінювання застосування системного підходу в системі державного управління екологічною безпекою з використанням аерокосмічних технологій набула особливої актуальності для українського суспільства з початком війни, оскільки воєнні дії спричинили та транскордонні впливи на довкілля та природні ресурси й зумовили ризики для екосистем, економіки України та за її межами. Тому виникає необхідність приєднатись до європейського і світового досвіду оцінювання і відновлення порушених екосистем за допомогою системного аналізу процесів та явищ у навколишньому середовищі й формуванні й реалізації управлінських рішень. Такий підхід передбачає насамперед здійснити екологічний моніторинг з метою дослідження причин і наслідків впливу на екосистеми, а потім синтезувати управлінські рішення, спрямовані на забезпечення екологічної безпеки. Сучасний рівень розвитку науки та технологій надає можливість застосовувати системи штучного інтелекту в системах управління екологічною безпекою регіонів, підприємств та організацій із використанням аерокосмічних технологій.

Мета роботи полягає у визначенні напрямів застосування системного підходу в системі державного управління екологічною безпекою з використанням аерокосмічних технологій та застосування штучного інтелекту.

Методи. У статті використано низку загальнонаукових та спеціальних методів. Для оцінки наукових досліджень та нормативно-правових актів щодо формування та функціонування системи управління екологічною безпекою використовувалися методи системного аналізу, синтезу управлінських рішень; методи обробки дистанційних даних, багатоспектральних космічних знімків; методи геопросторового моделювання, математична статистика.

Результати. Проаналізовано особливості побудови систем управління екологічною безпекою із застосуванням штучного інтелекту та аерокосмічних технологій. Запропонований підхід комплексного оцінювання порушених екосистем із застосуванням штучного інтелекту опрацьовується і перевіряється на різних територіях, різних типах екосистем та різних джерелах даних, зокрема демонстраційний приклад подано і в цій статті також. Застосування системи управління екологічною безпекою з інтелектуальною підсистемою підтримки прийняття управлінських екологічних рішень буде досить корисним для післявоєнного відновлення території України, охорони довкілля, збалансованого природокористування та сталого розвитку. Подальші дослідження варто зосередити на застосуванні інтелектуальних систем підтримки прийняття управлінських екологічних рішень для усунення екологічних ризиків, підвищення екологічної безпеки. Із використанням системного підходу екологічні рішення в системах штучного інтелекту розглядаються як системне поєднання інформаційних, організаційних та оперативних рішень, які стосуються таких напрямів захисту довкілля та природних ресурсів: оцінювання та прогнозування стану атмосферного повітря; оцінювання і прогнозування зміну клімату; оцінювання та прогнозування стану водних ресурсів; оцінювання і прогнозування стану біологічного й ландшафтного різноманіття, розвитку природно-заповідного фонду й формування національної екологічної мережі; оцінювання та прогнозування стану земельних ресурсів і ґрунтів; оцінювання й прогнозування стану надр; оцінювання та прогнозування стану поводження з відходами; оцінка стану об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку; оцінювання і прогнозування стану промисловості та її впливу на довкілля; оцінювання і прогнозування стану сільського господарства та його вплив на довкілля; оцінювання та прогнозування стану енергетики та її впливу на довкілля; оцінювання та прогнозування стану транспорту та його вплив на довкілля; оцінювання та прогнозування стану сталого споживання та виробництва; розробка рекомендацій щодо здійснення державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Висновки. Розробка та впровадження державної і регіональних (галузевих) систем управління екологічною безпекою можливо шляхом застосування системного підходу із використанням аерокосмічних технологій. Означені системи мають виконувати такі функції: отримання екологічної інформації в реальному часі, обробка цієї інформації, прогнозне моделювання екологічних процесів, визначення екологічних ризиків (у просторі та часі), надання пропозицій та рекомендацій щодо усунення несприятливих екологічних ситуацій за визначеними показниками (критеріями ефективності системи управління). Застосування в системі управління екологічною безпекою передбачає здійснення екологічного моніторингу шляхом комплексного дистанційного оцінювання стану порушених екосистем та проведення геопросторового аналізу відповідних ризиків. Застосування штучного інтелекту є важливим, гнучким, зручним і корисним інструментом управління та планування розвитку територій. Особливого значення методи дистанційного зондування з використанням аерокосмічних технологій набувають в умовах широкомасштабних бойових дій, що ведуться в Україні зараз. У багатьох випадках лише дистанційні методи із застосуванням штучного інтелекту здатні надати достовірну прогностичну інформацію про стан екосистем, недоступних або небезпечних для наземних досліджень. Методологічною основою дослідження проблеми формування системи управління екологічною безпекою довкілля та природних ресурсів, об'єктів критичної інфраструктури має стати інтелектуальна система підтримки прийняття управлінських екологічних рішень, розробка спеціальних методів дослідження, спрямованих на отримання об'єктивних і достовірних результатів. Із використанням системного підходу екологічні рішення в системах штучного інтелекту розглядаються як системне поєднання інформаційних, організаційних та оперативних рішень, які стосуються захисту довкілля та природних ресурсів.

Ключові слова: аерокосмічні технології, державне управління, довкілля та природні ресурси, екологічна безпека, екологічний моніторинг, система управління, системний підхід, штучний інтелект.

Вступ

Однім із завдань управління екологічно безпекою організацій, підприємств, регіонів є здійснення екологічного моніторингу, обробка даних екологічного спостереження, отриманих за допомогою наземних і мобільних комплексів, що визначають екологічний стан відповідного району та об'єктів спостереження. Для обробки даних екологічного спостереження сьогодні застосовуються відповідні методики, інструкції, настанови, нормативні документи тощо. Також має місце практичне застосування експертів з метою аналізу екологічних ситуацій та визначення екологічних ризиків. Використання експертної оцінки екологічних процесів потребує як часу, так і можливості залучення кваліфікованих експертів. У статті розглядається новітній підхід – застосування систем підтримки прийняття управлінських екологічних рішень на основі штучного інтелекту. Такий підхід дає змогу системно визначати екологічні ризики (у просторі й часі) та рекомендувати ефективні (оптимальні) за визначеними показниками управлінські екологічні рішення: наприклад, час ліквідації екологічних нештатних ситуацій, аварій, катастроф; вартість заходів щодо усунення несприятливої ситуації; досягнення відповідних нормативних екологічних показників.

Проведений аналіз свідчить, що сучасні штучні системи обробки інформації (аналізу даних, машинне навчання) здебільшого ґрунтуються на аналогії функціонування відповідних процесів у біологічних організмах. До таких процесів слід віднести функціонування генної мережі, імунні процеси, функціонування нейронних мереж тощо. Особливістю таких систем є високий рівень складності, здатність навчатися, розпаралелювання процесу обробки інформації, високий рівень захисту, здатність розпізнавати та приймати адекватні рішення. У цьому контексті розробка сучасних штучних моделей обробки даних екологічного моніторингу можлива із застосуванням системного підходу, який передбачає комплексне застосування знань та методів із різних галузей, а саме: молекулярної біології, математики, інформатики, фізики, хімії.

Для обробки даних екологічного моніторингу пропонується застосовувати моделі глибинного навчання, а саме: глибинні нейронні мережі, згорткові нейронні мережі, штучні глибинні мережі, які дають змогу отримати задовільну точність діагностики екопроцесів на великих даних, але при цьому виникає проблема часу навчання, чутливості мережі та верифікації отриманих моделей на інших, аналогічних даних [8–10].

Такий підхід створює умови для скорочення часу аналізу екологічної ситуації та підвищення об'єктивності обробки даних екологічного спостереження в реальному часі за рахунок застосування ансамблів методів, гібридних моделей та ефективних критеріїв якості оцінки результатів на відповідному етапі реалізації процесу обробки інформації.

Розв'язання вищезазначеної проблеми можливе шляхом застосування державної та регіональних (галузевих) систем управління екологічною безпекою. Означені системи мають виконувати такі функції: отримання екологічної інформації в реальному часу, обробка цієї інформації, прогнозне моделювання екологічних процесів, визначення екологічних ризиків

(у просторі та часі), надання пропозицій і рекомендацій щодо усунення несприятливих екологічних ситуацій за визначеними показниками (критеріями ефективності системи управління).

Викладене вище визначає *мету роботи*, яка полягає у визначенні напрямів застосування системного підходу в системі державного управління екологічною безпекою з використанням аерокосмічних технологій та застосування штучного інтелекту.

Методи

У статті використано низку загальнонаукових та спеціальних методів.

Розв'язання вищезазначеної проблеми можливе шляхом застосування загальнонаукових та спеціальних методів. Для оцінки наукових досліджень та нормативно-правових актів щодо формування та функціонування державної та регіональних (галузевих) систем управління екологічною безпекою використовувалися методи системного аналізу, синтезу управлінських рішень.

Для застосування штучного інтелекту в системах управління екологічною безпекою пропонується використовувати методи обробки дистанційних даних, багатоспектральних космічних знімків; методи геопросторового моделювання, математичну статистику.

Результати

Ми живемо в умовах клімату, що стрімко змінюється та провокує виникнення екстремальних погодних явищ і природних катаклізмів, які в найближчому майбутньому будуть тільки посилюватися та наростати, створюючи реальну загрозу для існування цілих екосистем, біорізноманіття, людської цивілізації в цілому. Саме тому технології на основі штучного інтелекту, які зараз активно проникають у різноманітні сфери людського життя, можуть також допомогти людству підготуватися та адаптуватися до негативних кліматичних змін та погодних катаклізмів. Погіршення стану екосистем відбувається як унаслідок зміни клімату, техногенних аварій та катастроф, такі через ведення воєнних дій на території України. Так має місце деградація лісових екосистем, північні та північно-східні лісові території зазнали особливих втрат унаслідок масованого застосування артилерії та ударної авіації по військових та інфраструктурних об'єктах у лісах і поблизу них. Це спричинило і продовжує спричинювати лісові пожежі, які в посушливих умовах здатні знищити тисячі гектарів лісу. Також погіршується стан екосистем суходолу та морів, прісноводних водойм, сільськогосподарських угідь, штучних екосистем. Забруднення екосистем токсичними елементами, нафтопродуктами пов'язано з фізико-хімічним впливом через рух важкої техніки тощо.

Системний аналіз отриманих карт дає змогу оцінити змінення земних покривів за такий короткий час: різке зменшення площі водних об'єктів, хвойних і листяних покривів, тоді як неозброєним оком видно збільшення площі відкритого ґрунту, штучних покриттів тощо. Карта ризику порушення екосистем території дає можливість наглядно демонструвати ділянки високого рівня ризику втрати екосистем.

Слід визначити, що комплексне дистанційне оцінювання стану порушених екосистем та геопросторовий аналіз відповідних ризиків є важливим, гнучким, зручним і корисним інструментом управління та планування розвитку територій. Особливого

значення методи дистанційного зондування набувають в умовах широкомасштабних бойових дій, що ведуться в Україні зараз. У багатьох випадках лише дистанційні методи здатні надати інформацію про стан екосистем, недоступних або небезпечних для наземних досліджень.

Наразі запропонований підхід комплексного оцінювання порушених екосистем із застосуванням штучного інтелекту опрацьовується і перевіряється на різних територіях, різних типах екосистем та різних джерелах даних, зокрема демонстраційний приклад подано і в цій статті також. Застосування системи управління екологічною безпекою з інтелектуальної підсистемою підтримки прийняття управлінських екологічних рішень буде досить корисним для післявоєнного відновлення території України, охорони довкілля, збалансованого природокористування та сталого розвитку.

Подальші дослідження варто зосередити на застосуванні інтелектуальних систем підтримки прийняття управлінських екологічних рішень для усунення екологічних ризиків, підвищення екологічної безпеки.

Сучасний підхід до побудови систем штучного інтелекту розглядається у багатьох працях, зокрема Дж. Нільссон (Nils J. Nilsson, 2009), Стюарт Дж. Рассел, Питер Норвіг (Stuart J. Russell, Peter Norvig, 2015), Макс Тегмарк (2019).

Жорсткі і м'які математичні моделі та їх застосування запропонували І. Огірко, М. Ясінський, Л. Ясінська-Дамрі (2015). Елементи теорії індуктивного моделювання, стан та перспективи розвитку інформатики в Україні розглянуто в працях В. Степашко (2010).

Засоби штучного інтелекту досліджуються у працях вітчизняних науковців, зокрема, Р. Ткаченко, Н. Куштра, О. Павлюк, В. Поліщук (2014). Н. Шаховська, Р. Камінський, О. Вовк (2014–2018). Застосування згорткових нейронних мереж у системах класифікації великих даних розглянуто в працях Б. Дурняка, С. Бабічева, Л. Ясінської-Дамрі (2018–2022).

Концепція створення інтелектуальної інформаційної системи для підтримки прийняття рішень у галузі екологічної безпеки запропонована в працях О. Бондар, О. Машков, В. Присяжний, Т. Оводенко, В. Печений (2023).

Інтеграція аерокосмічних технологій у систему управління екологічною безпекою: оцінка ефективності застосування системи підтримки прийняття управлінських інформаційних екологічних рішень розглянута в працях О. Машкова, Т. Іващенко, К. Мухіної, В. Печеного (2023).

Відновлення екосистем охоплює широкий спектр практик залежно від місцевих умов і суспільного вибору. Застосування систем управління екологічною безпекою реалізує критичну потребу зупинити, запобігти та повернути назад деградацію екосистем, а також ефективно відновити порушені наземні, прісноводні та морські екосистеми в Європі та в усьому світі. Існує потреба в спільному баченні відновлення екосистем, яке визначається як "процес припинення та звернення назад деградації, що приведе до покращення екосистемних послуг і відновлення біорізноманіття.

Принципи та методологія проєктів відновлення базуються на Екосистемному підході та Короткостроковому плані дій з відновлення екосистем, прийнятих Сторонами Конвенції про біологічне

різноманіття, а також Принципами Міжнародного союзу охорони природи для прийняття управлінських рішень заради збереження природи (for Nature-Based Solutions) з урахуванням принципів відновлення лісів і ландшафтів, міжнародних принципів та стандартів практики екологічного відновлення Товариства екологічного відновлення (TEB).

Кожен із десяти принципів, які лежать в основі відновлення екосистем і представлені в рамках Десятиліття ООН, повинен розглядатися і втілюватися в екологічних програмах відновлення екосистем України, порушених унаслідок воєнних дій. Успішне відновлення екосистем має на меті сприяти досягненню Порядку денного сталого розвитку до 2030 року та його 17 Цілей. Викладене зумовлює надзвичайну актуальність зазначеної теми, особливо в найближчому майбутньому.

Зважаючи на постійну деградацію різних екосистем, відновлення є неминучим компонентом природоохоронного та природозберігаючого менеджменту. Десятиліття ООН з відновлення екосистем триває з 2021 по 2030 р. Відновлення екосистем і підвищення біорізноманіття є ключовим моментом Європейської Зеленої Угоди.

Наразі Європейська комісія прийняла пропозиції щодо відновлення порушених екосистем і природи по всій Європі – від сільськогосподарських угідь до лісів і міського середовища. Пропозиція закону про відновлення природи є ключовим кроком у запобіганні колапсу екосистем та запобіганні найгіршим наслідкам зміни клімату та втрати біорізноманіття.

Останнє десятиліття тема відновлення пошкоджених зруйнованих екосистем також є актуальною для українського суспільства. Але з початком війни це стало набагато важливішим, оскільки бойові дії завдали широкомасштабної і серйозної шкоди навколишньому середовищу та спричинила як негайні, так і довгострокові наслідки для екосистем, економіки України та за її межами.

Реалізація вимог та директиви Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом передбачають розробку та впровадження ефективної системи управління екологічною безпекою. Створення такої системи відповідає європейським і світовим підходам до екологічного управління та розширяє можливості міжнародної співпраці України в галузі охорони навколишнього природного середовища. Така система управління екологічною безпекою сприятиме приведенню стану довкілля у відповідність із європейськими і світовими вимогами. Застосування інтелектуальної інформаційної системи для підтримки прийняття рішень у галузі екологічної безпеки як складової системи екологічного управління, сприяє підвищенню екологічної безпеки та формування державної політики сталого розвитку, виконання міжнародних зобов'язань України в природоохоронній сфері. Тому потрібні наукові розробки сучасних технологій забезпечення екологічної безпеки та захисту навколишнього середовища при здійсненні екологічного управління з використання систем штучного інтелекту.

Наразі в Україні здатні попередньо оцінювати шкоду, завдану екосистемам від прямої дії військової агресії, на територіях, уже вільних від окупації. Що стосується тимчасово окупованих територій і територій, де відбуваються воєнні дії, то це можливо нині здійснювати лише за допомогою супутникових знімків.

З використанням системного підходу екологічні рішення в системах штучного інтелекту розглядаються як системне поєднання інформаційних, організаційних та оперативних рішень, які стосуються таких напрямів захисту довкілля та природних ресурсів: оцінювання та прогнозування стану атмосферного повітря; оцінювання та прогнозування зміну клімату; оцінювання та прогнозування стану водних ресурсів; оцінювання та прогнозування стану біологічного та ландшафтного різноманіття, розвитку природно-заповідного фонду та формування національної екологічної мережі; оцінювання та прогнозування стану земельних ресурсів та ґрунтів; оцінювання та прогнозування стану надр; оцінювання та прогнозування стану поводження з відходами; оцінка стану об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку; оцінювання і прогнозування стану промисловості та її впливу на довкілля; оцінювання та прогнозування стану сільського господарства та його вплив на довкілля; оцінювання й прогнозування стану енергетики та її впливу на довкілля; оцінювання і прогнозування стану транспорту та його вплив на довкілля; оцінювання та прогнозування стану сталого споживання та виробництва; розробка рекомендацій щодо здійснення державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Застосування штучного інтелекту спрямовано на оцінювання стану екосистем, що само по собі є складним комплексним суперечливим завданням, яке зазвичай вирішується шляхом декомпозиції оцінок за окремими показниками з подальшим їх поєднанням у підсумкову оцінку. Складність цього завдання ще підсилюється в разі застосування для неї в основному дистанційних методів. Зрозуміло, що для різних екосистем та різних видів оцінок технології застосування дистанційних методів будуть відрізнятися, але застосування штучного інтелекту дає змогу виокремити певну спільну для всіх випадків послідовність дій, що складатиме ядро будь-якої технології оцінювання.

Основними сутностями, що утворюють ядро технології дистанційного оцінювання стану екосистем із застосуванням штучного інтелекту, виступають:

- (біо)фізична ґрунтовність залучених показників та інформаційних продуктів;
- використання кількох (багатьох) окремих каналів одержання інформації паралельно;
- побудова часових серій спостережень, довжина яких (сезонна, багаторічна) визначається природою досліджуваного феномена;
- багаторівнева (просторова, часова, гетерогенна) статистична обробка результатів спостережень;

– злиття різнорідних даних для отримання фінальної карти оцінки стану досліджуваної екосистеми.

Геоінформаційне ядро загальної технології оцінювання стану екосистем дистанційними методами може бути описано схемою (рис. 1).

Оцінювання починається з визначення n -чинників, що визначають стан екосистеми. У багатьох випадках самі чинники неможливо вимірювати дистанційно, тому цей процес має опосередковуватися реєстрацією певних сигналів, що пов'язані з чинниками та можуть спостерігатися дистанційно – індикаторами. Часто зв'язок між чинниками та індикаторами непрямий, “один до багатьох” або “багато до одного”, і значить кількість індикаторів m , як правило, не дорівнює кількості чинників. У подальшому опрацьовуються виключно дистанційно одержані карти індикаторів. За запропонованою парадигмою індикатори не є оптичними сигналами дистанційних сенсорів або їх прямими похідними, таким як, наприклад, спектральні індекси. Індикатори повинні мати (біо)фізичну сутність, що притаманно земній поверхні, наприклад, проєктивне покриття або площа листової поверхні, температура та вологість ґрунту, ухил рельєфу, склад гірських порід та ін. Перетворення “сирих” оптичних сигналів сенсора на (біо)фізичні параметри земної поверхні потребує складної тематичної обробки та витонченого геопросторового моделювання.

Наступна проблема пов'язана з неможливістю прямого поєднання вимірювань різної фізичної природи. Насправді, як інтерпретувати вплив різних індикаторів на результуючу оцінку, якщо їх взаємозв'язок точно не відомий, да й до того ж суперечить один одному? Ми пропонуємо додаткове тематичне або статистичне моделювання, як перетворить значення кожного індикатора на відповідну часткову умовну імовірність того чи іншого фінального стану екосистеми за такого значення. Надалі вже постає можливим поєднати (злити) часткові імовірності до єдиної комбінованої імовірності стану досліджуваної екосистеми одним із відомих методів теорії імовірності.

Наприкінці аналіз одержаної часової серії злитих імовірностей дасть змогу оцінити не лише поточний стан екосистеми, а й спрогнозувати перебіг подальших його змін.

Індикаторами стану екосистем обрано зміни класів земного покриття та рослинного покриву, який характеризується атмосферно-стійким вегетаційним індексом VARI (visible atmospherically resistant index).

Ця конкретна реалізація загальної технології рис. 1 описується схемою (рис. 2).

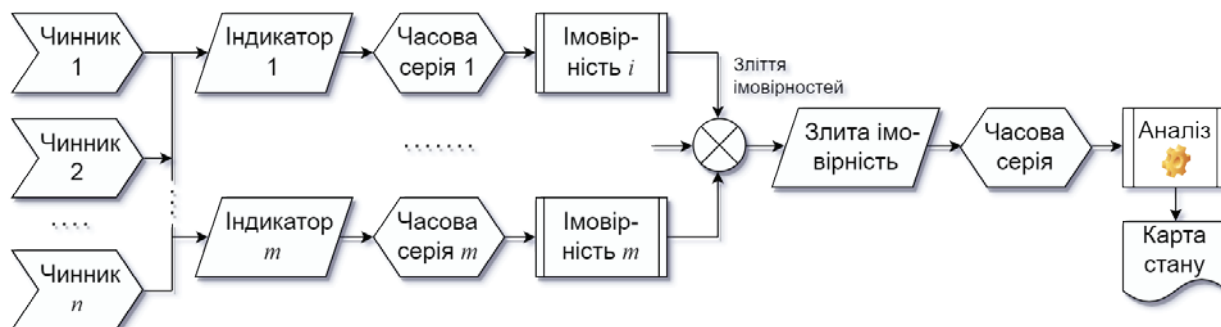

Рис. 1. Схема оцінювання стану екосистем дистанційними методами

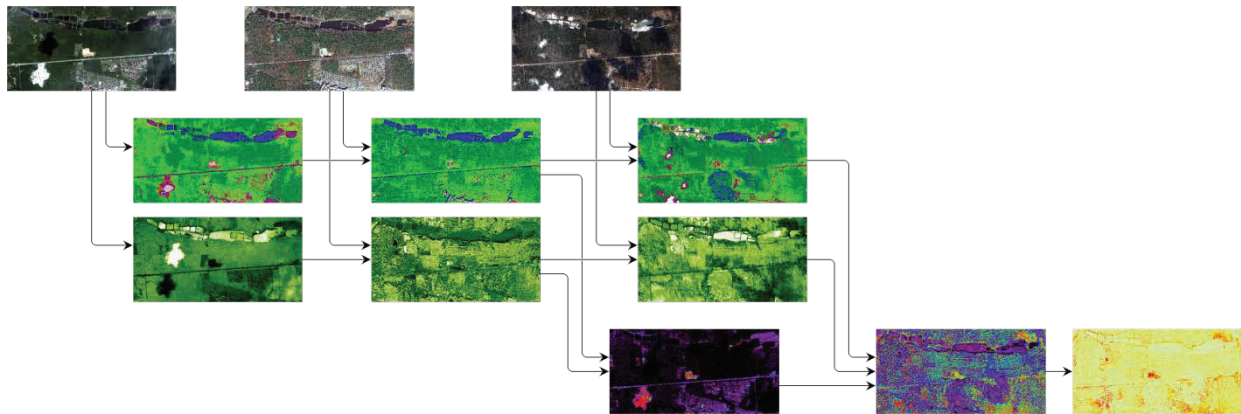

Рис. 2. Демонстрація оцінювання стану екосистем дистанційними методами

За кожний період спостережень створюються два інформаційні продукти на території досліджень – класифікація земних покривів та розподіл VARI. Далі ці продукти перетворюються на часткові імовірнісні карти стану екосистем, які потім зливаються до єдиної карти комбінованої імовірності в кожен момент часу. За результатами аналізу одержаної часової серії формується підсумкова карта оцінок стану екосистем.

Об'єктом інтелектуальної підтримки у нештатних, аварійних, катастрофічних екологічних ситуацій є процес моделювання в системі «оператор – інтелектуальна система підтримки прийняття рішень». Цей процес представимо як результат послідовного переходу від екологічного об'єкта (системи), що моделюється, спочатку до статичних моделей, що використовуються в завданнях аналізу і прогнозу при екологічному управлінні, а потім до динамічних моделей, що безпосередньо використовуються у процесі оперативного управління в рамках принципу конкуренції на базі методів класичної теорії управління, нечітких та неймережевих алгоритмів.

Аналіз альтернатив та прийняття рішень здійснюються на основі критеріальної системи, що включає національні та міжнародні вимоги до екологічної безпеки об'єкта спостереження. При виборі схеми імітаційного моделювання вводиться поняття середовища, що дає змогу використовувати інформацію прикладного характеру про цілі моделювання, закони функціонування системи, наявний математичний апарат для дослідження методів та алгоритмів екологічного управління.

Область статичних моделей прогнозу (еволюційне моделювання) представляє рух у просторі статичних моделей у процесі функціонування системи. Область динамічних моделей характеризує рух у просторі динамічних (активних) моделей, що дістала назву «моделювання із самоорганізацією». Компоненти екологічної моделі базуються на евристичних уявленнях і можуть змінюватися в процесі накопичення інформації про динаміку взаємодії об'єкта екологічного спостереження із зовнішнім середовищем за різного рівня зовнішнього впливу в умовах планової діяльності.

Підвищення ефективності функціонування, достовірності оцінки та прогнозу досліджуваної ситуації в інтелектуальній системі підтримки прийняття управлінських екологічних рішень досягається з

використанням принципів обробки інформації в мультипроцесорному обчислювальному середовищі.

Підвищення достовірності оцінки та прогнозу екологічних ситуацій у системі управління екологічною безпекою на основі систем штучного інтелекту досягається з використанням нового підходу до обробки інформації, що базується на розвитку концепції «м'яких обчислень». Цей підхід передбачає використання теоретичних принципів, що дають змогу раціонально організувати обчислювальну технологію обробки даних, а також формалізувати потік інформації в мультипроцесорному обчислювальному середовищі.

Для створення технології обробки інформації в інтелектуальній системі підтримки прийняття рішень доцільно застосовувати інформаційну модель інтегрованого середовища підтримки прийняття рішень.

Обробки інформації в інтелектуальній системі підтримки прийняття рішень передбачає застосування та використання нових поколінь мультипроцесорних обчислювальних середовищ з урахуванням реальних даних про екологічну ситуацію в районі проведення екологічного моніторингу: принцип відкритості та складності, принцип конкуренції, принцип формалізації нечіткої інформації в мультипроцесорному обчислювальному середовищі, принцип складності, принцип нелінійної самоорганізації.

В інтелектуальних системах управління екологічною безпекою доцільно застосовувати процедуру «цілеспрямований пошук на основі відмінності-подібності». Така процедура дуже поширена, коли особа, яка приймає рішення, шукає вирішення завдання, результатом відповіді на яку є віднесення чи невіднесення будь-якого об'єкта до певного класу об'єктів. Наприклад, можливо ототожнити два зображення, показані на рис. 3. В інтелектуальній системі управління екологічною безпекою є група перетворень, що включає повороти та переміщення за будь-якими напрямками. Цих перетворень цілком достатньо, щоб поєднати між собою обидва зображення.

Процедура «цілеспрямований пошук на основі відмінності-подібності» дає змогу виявити відмінність у зображеннях. Єдина відмінність полягає в тому, що одне із зображень повернуто щодо іншого. Знаходження цієї відмінності викликає необхідність застосувати перетворення повороту. Для того, щоб остаточно переконатися в тотожності зображень, треба усунути

різницю в їх місцезнаходженні. Воно усувається процедурою переміщення по площині.

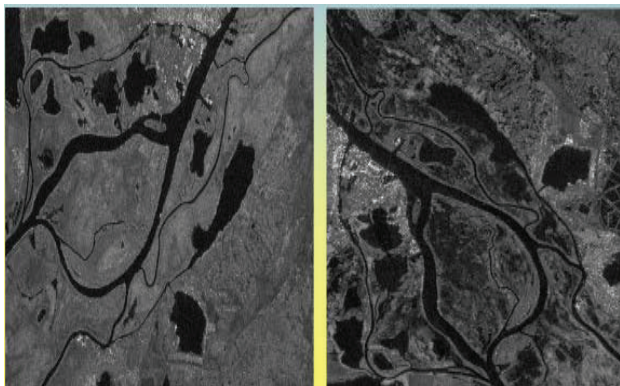

Рис. 3. Космічні зображення території спостереження КА Sentinel 1A, 2023-05-25, 04:05 (UTC); КА Sentinel 1A, 2023-06-13, 03:56 (UTC)

У загалі процедура «цілеспрямований пошук на основі відмінності-подібності» полягає у повторенні низки однотипних кроків: виявити наявні відмінності в об'єктах; обрати одну з відмінностей; визначити процедуру, що усуває цю відмінність; якщо такої процедури немає, то відповідь негативна – об'єкти не однакові, процедура закінчена; якщо така процедура є, то застосувати її; перевірити чи залишилися розбіжності в об'єктах; якщо відмінностей немає, то відповідь позитивна – об'єкти однакові, кінець процедури; якщо відмінності є, перейти до початку процедури.

Процес навчання в інтелектуальній системі управління екологічною безпекою може відбуватися різними шляхами. При цьому, якщо на безлічі об'єктів якимось чином задана процедура встановлення подібності (схожості), то виникає можливість перенесення процедур, що були успішними для усунення відмінностей на одному об'єкті, на безліч об'єктів, подібних до раніше відомих.

Як правило, подібність на об'єктах задається через подібність їхніх примарних структур. На рис. 4.

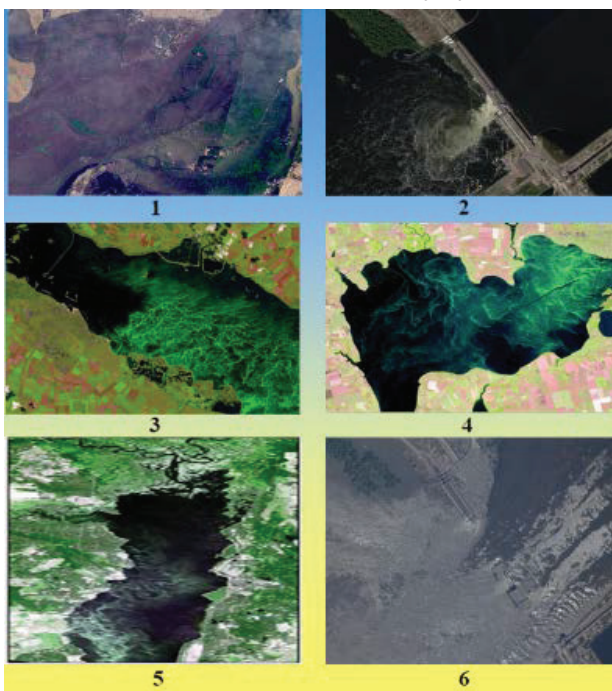

Рис. 4. Космічні зображення різних об'єктів спостереження

наведено космічні зображення різних об'єктів спостереження (Зображення явища «цвітіння води» супутником Sentinel-2 на прикладі: Кременчуцького водосховища отримане 22 серпня 2015 р.; Дослідження просторового розподілу ділянок цвітіння синьо-зелених водоростей на території Київського водосховища (космічний знімок Landsat 8 станом на 13 серпня 2013 р.) в районі населених пунктів Козаровичі – Лютіж); гребель Каховського водосховища – космічний знімок Landsat 8 станом на 4 червня 2023 р.).

Інтелектуальна система управління екологічною безпекою визначила, що об'єкти 1, 3, 4, 5 подібні між собою, а об'єкти 2 та 6 утворюють інший клас подібних об'єктів. Ураховуємо, що фундаментальною рисою природного інтелекту є його здатність до навчання, адаптації до середовища, виявлення знань про неї, здатність вести себе доцільно і цілеспрямовано відповідно до поставлених цілей.

У рамках рекомендацій та перспектив подальшої розробки інтелектуальних систем підтримки прийняття управлінських екологічних рішень слід зазначити, що отримані результати можуть бути використані для забезпечення екологічної безпеки навколишнього середовища та природних ресурсів із використанням аерокосмічних технологій отримання інформації про стан навколишнього природного середовища техногенно небезпечних об'єктів (об'єктів критичної інфраструктури). Крім того, вони можуть бути основою для подальших наукових досліджень щодо підвищення якості екологічного управління станом довкілля та об'єктів критичної інфраструктури за допомогою систем штучного інтелекту.

Результати дослідження також можуть бути використані при формуванні суспільної думки щодо значення та актуальності застосування державної та регіональних (галузевих) систем управління екологічною безпекою для підвищення позитивного іміджу України на міжнародній арені як активного та надійного суб'єкта системи охорони довкілля, збалансованого природокористування та сталого розвитку.

Дискусія і висновки

1. Розробка та впровадження державної та регіональних (галузевих) систем управління екологічною безпекою можливо шляхом застосування системного підходу з використанням аерокосмічних технологій. Означені системи мають виконувати такі функції: отримання екологічної інформації в реальному часі, обробка цієї інформації, прогнозне моделювання екологічних процесів, визначення екологічних ризиків (у просторі та часі), надання пропозицій та рекомендації щодо усунення несприятливих екологічних ситуацій за визначеними показниками (критеріями ефективності системи управління).

2. Застосування в системі управління екологічною безпекою передбачає здійснення екологічного моніторингу шляхом комплексного дистанційного оцінювання стану порушених екосистем та проведення геопросторового аналізу відповідних ризиків. Застосування штучного інтелекту є важливим, гнучким, зручним і корисним інструментом управління та планування розвитку територій. Особливого значення методи дистанційного зондування з використанням аерокосмічних технологій набувають в умовах

широкомасштабних бойових дій, що ведуться в Україні зараз. В багатьох випадках лише дистанційні методи із застосуванням штучного інтелекту здатні надати достовірну прогнозну інформацію про стан екосистем, недоступних або небезпечних для наземних досліджень.

3. Проте дистанційним методам притаманна низка недоліків – обмежена детальність, залежність від сезонних і погодних умов, складність для безпосереднього сприйняття тощо. Для подолання зазначених недоліків штучний інтелект виконує завдання картування ризику порушення екосистем, що ґрунтується на врахуванні набору дистанційних індикаторів стану екосистем, їх імовірнісному згортанні та аналізі довготривалої часової серії спостережень.

4. При розробці системи управління екологічною безпекою держави, окремих регіонів доцільним є використання системного підходу, який передбачає: проведення системного аналізу довкілля та природних ресурсів, обробку результатів спостереження та визначення екологічних ризиків на основі прогностичних моделей, формування управлінських рішень (програма дій) щодо усунення екологічних ризиків. Виконання цих процедур пропонується доручити підсистемі підтримки прийняття управлінських екологічних рішень із застосуванням штучного інтелекту. Сформовані управлінські рішення формалізуються для впровадження особі, яка приймає відповідні рішення в системах державного управління та менеджменту.

5. Методологічною основою дослідження проблеми формування системи управління екологічною безпекою довкілля та природних ресурсів, об'єктів критичної інфраструктури має стати інтелектуальна система підтримки прийняття управлінських екологічних рішень, розробка спеціальних методів дослідження, спрямованих на отримання об'єктивних та достовірних результатів. Із використанням системного підходу екологічні рішення в системах штучного інтелекту розглядаються як системне поєднання інформаційних, організаційних та оперативних рішень, які стосуються захисту довкілля та природних ресурсів.

Внесок авторів: Олег Машков – визначення мети статті, аналіз міжнародних нормативно-правових актів; Володимир Присяжний – опис методів і джерел дослідження; Тамара Оводенко – формулювання висновків і дискусійних положень.

Список використаних джерел

- Nils, J., Nilsson. (2009). *The Quest for Artificial Intelligence*. Cambridge University Press. 1. ISBN 978-0521116398.
- Stuart, J., Russell, & Peter, Norvig. (2015). *Artificial Intelligence: A Modern Approach*. Pearson. 3. ISBN 978-9332543515.
- Бондар, О. І., Машков, О. А., Присяжний, В. І., Оводенко, Т. С., & Печений, В. Л. (2023). Концепція створення інтелектуальної інформаційної системи для підтримки прийняття рішень у галузі екологічної безпеки. *Екологічні науки: науково-практичний журнал*. ДЕА. 3(48). 7–16.
- Бондар, О. І., Машков, О. А., Присяжний, В. І., Оводенко, Т. С., & Печений, В. Л. (2023). Парадигма обробки інформації в інтелектуальній інформаційній системі для підтримки прийняття рішень в галузі еко-

логічної безпеки. *Екологічні науки: науково-практичний журнал*. ДЕА. 4(49). 144–152.

Дурняк, Б., Бабічев, С., & Ясінська-Дамрі, Л. (2022). Застосування згорткових нейронних мереж у системах класифікації великих даних. *Комп'ютерні технології друкарства*. 1(47). 8–20.

Машков, О. А., Івашченко, Т. Г., Мухіна, К. Є., Триснюк, В. М., & Чумаченко, С. М. (2023). Системний підхід в екологічних науках: системний екологічний аналіз та синтез управлінських екологічних рішень. Середняк Т.К. 642. ISBN 978-617-8245-31-3.

Машков, О. А., Івашченко, Т. Г., Мухіна, К. Є., & Печений, В. Л. (2023). Інтеграція аерокосмічних технологій в систему управління екологічною безпекою: оцінка ефективності застосування системи підтримки прийняття управлінських інформаційних екологічних рішень. *Екологічна безпека та технології захисту довкілля: науковий журнал*, 4, 20–27.

Огірко, І. В., Ясінський, М. Ф., & Ясінська-Дамрі, Л. М. (2015). Жорсткі і м'які математичні моделі та їх застосування. *Наукові записки [Української академії друкарства]*, 1(15), 102–117.

Степашко, В. С. (2010). Елементи теорії індуктивного моделювання. *Стан та перспективи розвитку інформатики в Україні*. Наукова думка. 471–486.

Тегмарк, Макс. (2019). *Жизнь 3.0: время искусственного интеллекта*. Наш формат. 432. ISBN 978-617-7682-99-7.

Ткаченко, Р. А., Кустра, Н. А., Павлюк, О. М., & Поліщук, В. В. (2014). *Засоби штучного інтелекту*. Нац. ун-т «Львів. політехніка». Вид-во Львів. політехніки. 204. ISBN 978-617-607-692-6.

Шаховська, Н. Б., Камінський, Р. М., Вовк О. Б. (2018). *Системи штучного інтелекту*. Вид-во Львівської політехніки. 392. ISBN 966-941-197-6.

References

Bondar, O. I., Mashkov, O. A., Prysiaznyi, V. I., Ovodenko, T. S., & Pechenyi V. L. (2023). The concept of creating an intelligent information system to support decision-making in the field of environmental safety, *Ecological sciences: a scientific and practical journal*, DEA, 3(48), 7–16 [in Ukrainian].

Bondar, O. I., Mashkov, O. A., Prysiaznyi, V. I., Ovodenko, T. S., & Pechenyi V. L. (2023). The paradigm of information processing in an intelligent information system to support decision-making in the field of environmental safety, *Ecological sciences: a scientific and practical journal*. DEA, 4(49), 144–152 [in Ukrainian].

Durnyak, B., Babichev, S., & Yasinska-Damri, L. (2022). Application of convolutional neural networks in big data classification systems. *Computer technologies of printing*, 1(47), 8–20 [in Ukrainian].

Mashkov, O. A., Ivashchenko, T. G., Mukhin, E. A., Mukhina, K. E., Trysnyuk, V. M., & Chumachenko, S. M. (2023). *System approach in environmental sciences: systemic ecological analysis and synthesis of management ecological solutions*, Serednyak T. K., 642, ISBN 978-617-8245-31-3 [in Ukrainian].

Mashkov, O. A., Ivashchenko, T. G., Mukhina, K. E., & Pechenyi, V. L. (2023). Integration of aerospace technologies into the environmental safety management system: evaluation of the effectiveness of the application of the support system for making managerial informational environmental decisions, *Environmental safety and environmental protection technologies: scientific journal*, 4, 20-27 [in Ukrainian].

Nils, J., Nilsson. (2009). *The Quest for Artificial Intelligence*. Cambridge University Press, 1, 578, ISBN 978-0521116398.

Oghirko, I. V., Yasinskyi, M. F., & Yasinska-Damri, L. M. (2015). Hard and soft mathematical models and their application. *Scientific notes [of the Ukrainian Academy of Printing]*, 1 (15), 102–117 [in Ukrainian].

Shakhovska, N. B., Kaminsky, R. M., & Vovk, O. B. (2018). *Artificial intelligence systems*, Publishing House of Lviv Polytechnic, 392, ISBN 966-941-197-6 [in Ukrainian].

Stepashko, V. S. (2010). Elements of the theory of inductive modeling. *Status and prospects of the development of informatics in Ukraine*, Naukova Dumka, 471–486 [in Ukrainian].

Stuart, J., Russell, & Peter, Norvig. (2015). *Artificial Intelligence: A Modern Approach*. Pearson, 3, ISBN 978-9332543515.

Tegmark, Max. (2019). *Life 3.0: the age of artificial intelligence*, Nash format, 432, ISBN 978-617-7682-99-7 [in Ukrainian].

Tkachenko, R. A., Kustra, N. A., Pavlyuk, O. M., & Polishchuk, V. V. (2014). *Means of artificial intelligence*, National Lviv University. polytechnic, View of Lviv. polytechnics, 204, ISBN 978-617-607-692-6 [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 11.03.24
Прорецензовано / Revised: 09.04.24
Схвалено до друку / Accepted: 24.04.24

Oleg MASHKOV, DSc (Engin.)
ORCID ID: 0000-0001-9227-4647
State Environmental Academy of Postgraduate Education and Management
of the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Volodymyr PRYSIAZHNIY, PhD (Engin.),
ORCID ID: 0000-0001-7825-9037
e-mail: V_Prysiashnyi@gmail.com
Senior Researcher National Center for Control and Testing of Space Vehicles, Kyiv, Ukraine

Tamara OVODENKO, PhD student
ORCID ID: 0009-0004-9389-9357
e-mail: Ovodenko_Tamara@gmail.com
State Environmental Academy of Postgraduate Education and Management
of the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine, Kyiv, Ukraine

DIRECTIONS OF APPLICATION OF THE SYSTEMS APPROACH IN THE SYSTEM OF STATE MANAGEMENT OF ENVIRONMENTAL SAFETY USING AEROSPACE TECHNOLOGIES

Background. *The topic of evaluating the application of a systemic approach in the system of state management of environmental security with the use of aerospace technologies became especially relevant for Ukrainian society with the beginning of the war, since military actions caused primary and transboundary impacts on the environment and natural resources and caused risks for ecosystems, the economy of Ukraine and beyond. Therefore, there is a need to join the European and world experience of assessing and restoring disturbed ecosystems by means of a systematic analysis of processes and phenomena in the environment and the formation and implementation of management decisions. This approach implies the need to first carry out environmental monitoring in order to investigate the causes and consequences of the impact on ecosystems, and then to synthesize management solutions aimed at ensuring environmental safety. The modern level of development of science and technology provides an opportunity to apply artificial intelligence systems in environmental safety management systems of regions, enterprises and organizations using aerospace technologies.*

The purpose of the work is to determine the areas of application of the systemic approach in the system of state management of environmental security with the use of aerospace technologies and the application of artificial intelligence.

Methods. *The article uses a number of general scientific and special methods. Methods of system analysis, synthesis of management decisions were used to evaluate scientific research and legal acts regarding the formation and functioning of the environmental safety management system; methods of remote data processing, multispectral space images; methods of geospatial modeling, mathematical statistics.*

Results. *The peculiarities of building environmental safety management systems with the use of artificial intelligence and aerospace technologies are analyzed. Currently, the proposed approach of comprehensive assessment of disturbed ecosystems using artificial intelligence is developed and tested in different territories, different types of ecosystems and different data sources, in particular, a demonstration example is presented in this article as well. The use of an environmental safety management system with an intelligent subsystem for supporting the adoption of managerial environmental decisions will be quite useful for the post-war recovery of the territory of Ukraine, environmental protection, balanced environmental management and sustainable development. Further research should be focused on the application of intelligent support systems for making managerial environmental decisions to eliminate environmental risks and improve environmental safety. With the use of a systemic approach, environmental solutions in artificial intelligence systems are considered as a systematic combination of informational, organizational and operational solutions that relate to the following areas of environmental protection and natural resources: assessment and forecasting of the state of atmospheric air; assessment and forecasting of climate change; assessment and forecasting of the state of water resources; assessment and forecasting of the state of biological and landscape diversity, the development of the nature reserve fund and the formation of the national ecological network; assessment and forecasting of the state of land resources and soils; assessment and forecasting of the state of the subsoil; assessment and forecasting of the state of waste management; assessment of the state of objects that pose an increased environmental hazard; assessment and forecasting of the state of industry and its impact on the environment; assessment and forecasting of the state of agriculture and its impact on the environment; assessment and forecasting of the state of energy and its impact on the environment; assessment and forecasting of the state of transport and its impact on the environment; assessment and forecasting of the state of sustainable consumption and production; development of recommendations for state management in the field of environmental protection.*

Conclusions. *The development and implementation of state and regional (industry) environmental safety management systems is possible by applying a systemic approach using aerospace technologies. Such systems should perform the following functions: obtaining environmental information in real time, processing this information, predictive modeling of environmental processes, determining environmental risks (in space and time), providing proposals and recommendations for eliminating adverse environmental situations according to specified indicators (criteria for the effectiveness of the management system). The application in the environmental safety management system involves the implementation of environmental monitoring through a comprehensive remote assessment of the state of disturbed ecosystems and conducting a geospatial analysis of the relevant risks. The use of artificial intelligence is an important, flexible, convenient and useful tool for managing and planning the development of territories. Remote sensing methods using aerospace technologies are of particular importance in the context of large-scale hostilities currently taking place in Ukraine. In many cases, only remote methods using artificial intelligence are able to provide reliable predictive information about the state of ecosystems that are inaccessible or dangerous for ground-based research. The methodological basis of the study of the problem of the formation of the system of management of ecological safety of the environment and natural resources, objects of critical infrastructure should be an intellectual support system for making management ecological decisions, the development of special research methods aimed at obtaining objective and reliable results. Using a systemic approach, environmental solutions in artificial intelligence systems are considered as a systematic combination of informational, organizational and operational solutions related to the protection of the environment and natural resources.*

Keywords: *aerospace technologies, public administration, environment and natural resources, environmental safety, environmental monitoring, management system, systemic approach, artificial intelligence.*

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 338.2

DOI: <https://doi.org/10.17721/3041-1912.2024/2-4/11>

Ольга БЕРДАНОВА, канд. екон. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0003-0776-1868

e-mail: berdanovao@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Іван ДАГАЄВ, магістр

e-mail: dagaevivan08@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ КРАЇН

Вступ. У статті розглядаються концептуальні підходи до повоєнного відновлення країн після воєнних конфліктів, які характеризуються багатоаспектністю та охоплюють проблематику від розмінування територій зазначених країн до трансформацій соціальних, економічних, політичних, тощо. Досліджується досвід відбудови окремих країн після Другої світової війни, а саме Німеччини, Італії, Японії.

Методи. У статті використано низку загальнонаукових та спеціальних методів, зокрема, метод аналізу.

Результати. Наведено статистику втрат окремих країн під час воєнних подій та подальших здобутків після завершення війни, які характеризують їх успіх у відновленні соціально-економічного стану. Проаналізовано вплив міжнародних програм повоєнної відбудови європейських країн, передусім Плану Маршалла, який надав суттєвий поштовх політичним, інституціональним, економічним та соціальним перетворенням. Із цих позицій розглянуто й міжнародну допомогу щодо відновлення та розвитку Японії. Також наведено внутрішні фактори успіху, пов'язані з формуванням у досліджуваних країнах ефективної внутрішньої політики, яка в поєднанні з міжнародною підтримкою створила можливості щодо виходу цих держав на передові економічні позиції. Досліджено досвід відновлення балканських країн після завершення Югославської війни, зокрема Сербії, Боснії та Герцеговини і Хорватії.

Висновки. Визначено, що досвід повоєнного відновлення Боснії та Герцеговини є дещо особливим, адже саме ця країна найбільше постраждала від Югославської війни. Також він не був абсолютно успішним у контексті відновлення економіки. Досліджено, що Хорватія та Сербія зуміли здійснити успішне повоєнне відновлення завдяки проведенню важливих політико-економічних реформ та активній співпраці з міжнародними інституціями. Визначено релевантний до України міжнародний досвід повоєнного відновлення та ключові фактори успішності означеного процесу.

Ключові слова: повоєнне відновлення; міжнародна допомога; національна політика, національна безпека.

Вступ

Актуальність дослідження. Уже більше півтора року Україна героїчно протистоїть широкомасштабному вторгненню росії на її територію. За цей час країна-агресор цілеспрямовано руйнувала українські військові та інфраструктурні об'єкти, житлові квартали та промисловість, навіть цілі населенні пункти.

Унаслідок російської воєнної агресії Україна зазнала суттєвих втрат практично в кожній сфері суспільного життя, від економіки до екології. Енергетична, дорожня, комунальна інфраструктура, ціла низка об'єктів сільського господарства та промисловості були значно пошкоджені або повністю зруйновані. Звісно, що найбільше постраждали території, на яких безпосередньо відбувалися бойові дії, частина таких територій ще довго не буде придатною для життя людей. Водночас регіони, що розташовані далеко від лінії зіткнення, теж мають суттєві проблеми внаслідок постійних бомбардувань і загального погіршення соціально-економічного середовища в країні. Фактично кожна українська територія та сфера життєдіяльності суспільства, більшою чи меншою мірою, потребує повоєнного відновлення.

Тому важливо дослідити зарубіжний досвід розбудови країн після воєнних конфліктів. Вивчення міжнародного досвіду необхідне для глибшого усвідомлення того, якими мають бути першочергові кроки держави в розробці та реалізації програми з відновлення територій. Це може слугувати базою визначення найбільш ефективних та корисних дій України в цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням теми зарубіжного досвіду формування й реалізації програм відновлення територій країн

після воєнних конфліктів займався ряд українських та зарубіжних науковців, зокрема: Г. Базецька, Т. Богдан, О. Бородін, С. Іванов, Б. Данилишин, Д. Бір (Doug Weir), Г. Жовтяк, М. Паніч, Д. Серьогіна та ін.

Т. Богдан та Б. Данилишин у своїх працях досліджували досвід виходу з воєнної кризи балканських країн (Богдан, 2022; Данилишин, 2022). Д. Серьогіна, Г. Базецька, Г. Жовтяк глибоко опрацювали питання повоєнного економічного відновлення постраждалих територій (Серьогіна, Базецька, Жовтяк, 2023).

Український дослідник С. Іванов підкреслював, що відновлення економіки після воєнних конфліктів можна визначити "як комплекс заходів у різних сферах господарської діяльності країни, спрямованих на відновлення її конкурентоспроможності, налагодження виробництва, підвищення рівня життя людей і внутрішнього та зовнішнього попиту на основі інноваційних підходів і технологій" (Іванов, 2019).

М. Паніч зазначав, що відновлення фізичної інфраструктури та надання соціальних послуг є критично важливими для відродження економічної активності та надання людям можливості брати участь у мирному процесі (Milivoje, 2005).

Д. Бір (Doug Weir) звертав увагу на екологічні втрати після воєнних протистоянь та наголошував на доцільності створення тимчасових національних центрів, які будуть займатися спрямуванням фінансових та матеріально-технічних ресурсів на оцінку шкоди навколишньому середовищу та відповідні проекти відновлення довкілля (Weir, 2015).

Аналіз публікацій дає підстави стверджувати, що проблематика повоєнного відновлення розглядається в різних ракурсах – від економічного до екологічного. Водночас залишається недостатньо дослідженим

© Берданова Ольга, Дагаєв Іван, 2024

системний підхід до формування програм розвитку країн після воєнних конфліктів.

Об'єкт дослідження – міжнародний досвід відновлення країн після воєнних конфліктів

Методи

У статті використано низку загальнонаукових та спеціальних методів, зокрема, метод аналізу.

Мета та завдання дослідження. Мета дослідження полягає у визначенні міжнародних підходів до відновлення територій країн після воєнних конфліктів як практичної бази для формування й реалізації програм повоєнної розбудови України. Завданнями дослідження визначено: висвітлення повоєнного відновлення окремих країн після Другої світової війни і впливу на цей процес міжнародної допомоги, передусім Плану Маршалла, та національної політики; огляд повоєнного відновлення окремих країн після Югославської війни та визначення факторів його успішності; розробка пропозицій для повоєнної розбудови України на основі міжнародного досвіду.

Результати

Друга світова війна стала найбільшим збройним конфліктом в історії людства. Воєнні дії охопили територію 40 країн. Українським інститутом національної пам'яті наводяться такі дані: "загальна кількість втрат становить близько 60 млн осіб, із них безпосередньо на фронтах загинули 27 млн" (1939 – почалася..., 2022).

Фактично всі країни-учасниці війни у повоєнний період стикнулися із серйозними економічними проблемами – падінням ВВП, високим рівнем інфляції, безробіттям, порушенням логістики, зниженням промислового виробництва тощо.

Майже відразу після завершення Другої світової війни країни розпочали розробку планів, стратегій, програм, які стали відображенням національної політики повоєнного відновлення в поєднанні з міжнародним партнерством.

Однією з найбільш відомих та успішних міжнародних програм повоєнної відбудови європейських країн вважається План Маршалла, який було розроблено в 1947 р. Зазначена програма тривала чотири роки (1948–1951 рр.), за цей період США надали 13 млрд дол. (Пошедін, 2010) (з урахуванням інфляції ця сума дорівнює близько 115 млрд дол.). За планом Маршалла європейські країни отримували фінансову та матеріально-технічну допомогу, основною метою якої була відбудова промисловості та поглиблення економічних зв'язків між усіма європейськими країнами. Також цей план став інструментом просування в Європу політичних та економічних інтересів США.

План Маршалла діяв для 16 європейських країн, зокрема Італії, Франції, Великої Британії, Бельгії, Австрії, Данії, Греції, Нідерландів, Ісландії, Ірландії, Швеції, Португалії, Люксембургу, Норвегії, Швейцарії та Туреччини, пізніше він був поширений на Західну Німеччину.

Фактично План Маршалла був найбільш успішною широкомасштабною програмою зовнішньої допомоги США, результатами якої стало збільшення валового національного продукту країн Західної Європи у сукупності на 32 %, "обсяг сільськогосподарського виробництва на 11 % перевищив довоєнний рівень, а промислове виробництво збільшилося порівняно з 1938 р. на 40 %" (Пошедін, 2010). Варто зазначити,

що визначальними для успішності Плану Маршалла стали не лише міжнародні чинники, а й ціла низка внутрішніх факторів. Так, Г. Шмідт, колишній канцлер Німеччини, підкреслював: "Допомога в рамках Плану Маршалла виявилася успішною тому, що Європа мала давні традиції підприємництва, ділової кмітливості, високий рівень освіченості населення й технологічних знань поряд з індустріальним потенціалом. Жоден План Маршалла не може виявитися успішним там, де відсутні ці передумови" (Schmidt, 1997).

Однією з найбільших реципієнтів зовнішньої допомоги стала Західна Німеччина (ФРН). Після завершення Другої світової війни вона була зруйнованою та економічно спустошеною. Однак, незважаючи на складність соціально-економічної ситуації, Німеччина зуміла здійснити успішну відбудову економіки та територій. Основні фактори успішного повоєнного відновлення Німеччини можна умовно поділити на дві категорії: внутрішні та зовнішні.

До зовнішніх факторів, безумовно, відносимо міжнародну допомогу. У рамках Плану Маршалла Західна Німеччина за чотири роки (1948–1952 рр.) отримала 1390,6 млн дол. США, що сягало близько 11 % усіх видатків цієї програми. Це дало змогу країні частково відновитись та забезпечити приріст ВВП на 84,5% (Трофімчук, 2022).

Внутрішніми факторами швидкого відновлення та формування на цій основі фундаменту національної безпеки стали успішно реалізовані економічні реформи, зокрема:

- монетарна реформа, яка допомогла стримати гіперінфляцію. Ядром реформи стала заміна рейхсмарки на дойчмарку. Цей крок дав можливість зупинити бартерні операції, частково подолати тіньову економіку та відродити ринки;

- продумана регуляторна політика, спрямована на зменшення державного контролю за цінами, що позитивно вплинуло на перехід до ринкової економіки;

- успішна податкова політика. Зниження податкових ставок і введення податкових пільг для стимулювання експорту дало змогу покращити підприємницьке середовище в країні та залучити суттєві інвестиції;

- переорієнтація військових підприємств на виробництво цивільної продукції (побутової техніки, автомобілебудування, розвиток технологій) сприяла економічному розвитку країни, створенню робочих місць та стабілізації внутрішнього ринку.

Наслідком міжнародної допомоги та виваженої внутрішньої політики стало зростання промислового виробництва, яке в 1958 р. було в чотири рази вищим за рівень 1948 р., збільшення ВВП на дві третини, зниження рівня безробіття з 10,3 % до 1,2 %, приріст робочої сили з 13,8 млн осіб до 19,8 млн осіб, суттєве відновлення житлового фонду за період 1950–1960 рр. і побудова нового демократичного та соціально орієнтованого суспільного устрою (Судачек, 2022).

На окрему увагу заслуговує досвід відновлення Італії, стан промисловості якої на кінець Другої світової війни був критичним. Найбільш постраждали такі промислові галузі, як металургія, електроенергетика, нафтогазова та хімічна промисловість. Безробіття, низький рівень життя призводили до посилення соціальної напруженості в країні.

Попри все, влада Італії за підтримки міжнародних партнерів зуміла побудувати те, що часто називають "італійським економічним дивом". Воно тривало 20 років – з 1953 до 1973 р. Основним двигуном "економічного буму" стала низка взаємопов'язаних внутрішніх і зовнішніх зусиль, зокрема:

- реалізація Плану Маршалла, що вплинуло на підвищення продуктивності праці у промисловості та сільському господарстві, забезпечення фінансової стабільності та розвиток торгівлі. У межах цієї програми Італія за 1948–1951 рр. отримала близько 1,5 млрд дол. США (Трофімчук, 2022);

- виявлення родовищ метану та гідрокарбонатів у Паданській рівнині, що дало змогу Італії розвинути галузь чорної металургії;

- розвиток культури підприємництва серед населення Італії;

- початок процесу європейської інтеграції в контексті допуску Італії до експорту своїх товарів у європейські країни.

Важливу роль у творенні економічного дива відіграв оновлений парламент Італії, який прийняв низку важливих законів та започаткував реформи, зокрема:

- земельну реформу, що передбачала перетворення сільськогосподарських робітників на дрібних підприємців, які вже не мали підкорятися великим землевласникам. Завдяки цій реформі виникли сільськогосподарські кооперативи, які надали сільському господарству підприємницького характеру (LEGGE, 1950);

- Закон про розвиток південної Італії. Було створено Фонд Півдня (Cassa del Mezzogiorno). Зазначаний Фонд був наділений правосуб'єктністю публічного права з метою підготовки програм, фінансування та виконання надзвичайних робіт, спрямованих на стимулювання соціального та економічного розвитку південної Італії;

- Закон про соціальне страхування, який дав можливість створити систему захисту працівників від ризиків, пов'язаних зі здоров'ям, віком та безробіттям. Прийнятий Закон суттєво підвищив рівень захищеності італійських працівників;

- Закони у межах податкової реформи, що мали на меті спрощення системи оподаткування та зниження податкових ставок. Зокрема, знижувались податки на прибуток для підприємств, доходи фізичних осіб, скасовувались окремі податки, які ускладнювали зовнішню торгівлю, тощо. Це привело до розвитку підприємництва, збільшення виробництва, стабілізації фінансової системи Італії та підвищення рівня життя людей.

У період 1950–1963 рр. ВВП Італії зростав у середньому на 5,9 %, а у 1961 р. досяг показника 8,3 % (Clark, Foot, 2022), промислове виробництво стало вдвічі більше, у тому числі завдяки вступу Італії (1 січня 1958 р.) до Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) (Villa, 2013).

Також у післявоєнні роки за сприяння італійських парламентарів було прийнято низку важливих рішень, які допомогли відновити зруйновану інфраструктуру на територіях, що постраждали від воєнних дій.

Крім німецького та італійського досвіду є ще інші приклади успішної повоєнної відбудови країн після Другої світової війни, зокрема Японії, Франції, Великобританії, Нідерландів тощо.

Рівень промислового виробництва Японії після поразки у Другій світовій війні становив 20 % показників 1939 р., "70 % усіх промислових потужностей лежали в руїнах. Країна втратила всі захоплені території, від яких залежало постачання сировини, палива та продовольства" (Железняк, 2022). Однак уже через 30 років економіка Японії стала другою у світі, поступившись лише США. З огляду на такий результат досвід Японії в повоєнному відновленні вартий детального дослідження.

Післявоєнні реформи Японії стосувались не лише економічної сфери, а й соціальної, освітньої, політичної тощо.

Японський науковець Shigeru Thomas Otsubo відзначає, що поштовх для прискореного розвитку Японії був закладений у 1945–1960 рр. Цьому сприяли (Otsubo, 2007):

- наявність спільної мети наздогнати промислові економіки Північної Америки та Європи, яку поділяли бізнес, держава та суспільство;

- узгоджені колективні дії, що координувались урядом;

- створення урядом системи мобілізації ресурсів і спрямування коштів у ключові галузі для швидкого економічного розвитку;

- становлення на мікроекономічному рівні так званої ринкової системи в японському стилі, яка базувалась на побудові довгострокових відносин між економічними агентами через довгострокову систему найму, корпоративне управління та головний банк;

- забезпечення ринкової конкуренції та прозорості. Цьому сприяло прийняття Закону про справедливую торгівлю та надмірну концентрацію економічної влади, Антимонопольного Закону і Закону про біржі цінних паперів;

- освітня реформа, яка підвищила якість та доступність освіти;

- аграрна реформа, результатом якої стало зростання кількості незалежних селян;

- податкова реформа. Було зменшено пропорційне оподаткування на користь прогресивного оподаткування, що сприяло зменшенню нерівності у розподілі доходів. Було введено більше видів податків, таких як податок на прибуток, податок на спадщину та податок на нерухомість. За результатами реформи було збільшено доходи держави, що дало змогу уряду вкладати фінансові ресурси в економічний розвиток країни та підвищувати соціальний рівень населення.

У 1947 р. Японія реалізувала стратегію зосередження ресурсів у пріоритетних галузях промисловості, таких як гірнична та хімічна промисловість, електроенергетика, суднобудування. Індустріальне виробництво швидко відновилося із 31 % довоєнного рівня у січні 1947 р. до 80 % цього рівня у квітні 1949 р. (Otsubo, 2007).

Для Японії діяв аналог Плану Маршалла – План (лінія) Доджа, який був впроваджений у 1949 р. та являв собою стабілізаційну програму. Тобто відновлення економіки Японії, як і європейських країн, відбулось завдяки вдалому поєднанню міжнародної допомоги та адекватних історичному періоду і специфіці країни внутрішніх дій.

На жаль, не лише середина, а й кінець XX ст. був багатим на воєнні події. Серед них Югославська війна вважається найбільшою в Європі після завершення

Другої світової війни. Цей воєнний конфлікт призвів до руйнування всіх сфер суспільного життя країн-колишніх суб'єктів Югославії. Проте, незважаючи на труднощі, економічне та суспільне життя відновилося та розвивається.

Так, станом на 2021 р. ВВП Сербії становив 63,08 млрд дол. США, що майже в п'ять разів більше за показник 2001 р. Показник ВВП на душу населення в доларах США становив 9,181, що у понад п'ять разів більше за показник 2001 р. (The World Bank, 2022).

Економічне та територіальне відновлення Сербії базувалось на міжнародній фінансовій допомозі та проведенні низки внутрішніх реформ, зокрема таких як:

Програма приватизації. Надходження від приватизації сягнули близько 2 млрд євро (Коуата, 2006);

Програми з відновлення транспортної інфраструктури Сербії за рахунок міжнародних позик та грантів. У підсумку Сербія стала більш логістично привабливою для іноземних інвесторів.

Відновленню транспортної інфраструктури Сербії найбільше сприяли міжнародні позики. Так, за даними Світового банку, загальний обсяг позики для Сербії від Європейського інвестиційного банку (ЄІБ) у розмірі 3,1 млрд євро в період між 2001 і 2010 рр. був спрямований на модернізацію доріг. Другим за величиною інвестором у транспортну інфраструктуру Сербії став Європейський банк реконструкції та розвитку, який з 2001 р. виділив майже 2,5 млрд євро. Трійку лідерів замикав Світовий банк, який надав Сербії близько 479 млрд дол. США (The World Bank, 2021);

Політика стимулювання прямих іноземних інвестицій.

Сербія успішно скористалася міжнародною фінансовою допомогою, цей фактор допоміг країні залучити необхідні кошти для відновлення території та економіки після війни.

Крім Сербії, на Балканах є ще країни, чий досвід повоєнного відновлення є не менш важливим для розуміння ефективності різних підходів до відновлення територій. Серед них, наприклад, ще один колишній суб'єкт Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія – Боснія і Герцеговина.

Боснія і Герцеговина вважається країною, яка найбільш постраждала від Югославської війни. Значна частина її території була зруйнована, великими були втрати населення, близько 100 тис. громадян (2,3 % від загальної кількості) було вбито, інші вимушено виїхали за межі Боснії і Герцеговини, частина з них уже не повернулася до рідної країни.

Як зазначає дослідниця Т. Богдан: "в кінці війни рівень промислового виробництва становив лише 25 % від довоєнного рівня, а частка безробітних сягала 40 %" (Богдан, 2022). Також вона відмічає, що загальні збитки Боснії і Герцеговина від війни оцінюються близько 50–70 млрд дол. США, при тому, що ВВП у 1996 р. становив 3,6 млрд дол. Тобто де-факто збитки становили понад 15-річний показник ВВП (за умови його постійного перебування на рівні 1996 р.) (Богдан, 2022).

Кейс Боснії і Герцеговини є особливо актуальним для України, адже наслідком війни для країни стало не лише руйнування економіки, міграційні процеси, інфраструктурні втрати, а й значна площа замінованої території.

Наводяться такі дані: протягом 1992–1995 рр.: "у країні було пошкоджено або зруйновано 45 % підприємств, дві третини з понад 1 млн житлових будинків та близько 30–40 % лікарень та шкіл" (Шевчук, 2022). Масове замінування території країни дорівнювало 4200 кв. км, що становило 8,2 % загальної площі (Demining).

Боснійська влада розуміла, що розв'язання проблеми розмінування території є одним із ключових завдань як для унеможливлення людських втрат, так і для формування інвестиційної привабливості країни. Тому одразу після завершення війни розпочалася реалізація програм із розмінування територій.

На жаль, Боснія і Герцеговини ще не подолали повністю цю проблему. Підтвердженням цього є невиконання державної програми з розмінування країни до 2019 р. Нова стратегія боснійського уряду передбачає повне очищення території від мін до 2024 р.

Крім того, на відміну від сусідньої Сербії, уряд Боснії і Герцеговини не зміг впровадити ефективні законодавчі зміни, які б дали змогу країні відновити економіку та залучити значний обсяг іноземних ресурсів для відбудови пошкодженої інфраструктури.

Як зазначає дослідниця С. Косаревиц: "стабільного економічного відновлення не сталося, оскільки ріст ВВП з 1995 був незначним із позначкою 89 % у 1996 році. Станом на 2021 рік більше 27 % економіки країни залишається в тіні. Приватизація залишається незавершеною. Крім того, кількість працівників у неформальному секторі та рівень безробіття – 20 % (2019) – залишаються високими" (Косаревиц, 2022). Реальні реформи митного законодавства, судочинства, антикорупційних програм не були проведені.

Завдяки зусиллям міжнародних фінансових інституцій, зокрема Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР), Міжнародного валютного фонду (МВФ), Світового банку, Європейської комісії, Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), Програми розвитку ООН (ПРООН) та Міжнародної групи управління проводилось економічне відновлення Боснії і Герцеговини. Б. Данилишин відзначив: "Міжнародна допомога становила від 140 до 279 дол. США на душу населення в рік, що було найвищим рівнем у сучасній історії постконфліктних відновлень країн" (Данилишин, 2022). Завдяки міжнародній допомозі у Боснії та Герцеговині було створено тисячі робочих місць. Значний поштовх отримало сільськогосподарське виробництво, яке за рахунок доступних кредитів та необхідних ресурсів через цільові програми стало наблизитися до довоєнного рівня.

Водночас внутрішня політика держави виявилася недостатньо ефективною. Станом на 2023 р., не можна стверджувати про повноцінне відновлення країни. Боснія і Герцеговина не змогла розв'язати низку соціально-економічних проблем, зокрема таких як:

- високий рівень безробіття. Станом на січень 2023 р. рівень безробіття в країні становить 31,02 %;

- відновлення промисловості. Лише близько 3 % офіційної матеріально-технічної допомоги для Боснії і Герцеговини було спрямовано у відбудову промисловості;

- несприятливий бізнес-клімат. Через слабкість владних інституцій країни не було впроваджено належних державних програм співпраці з бізнесом,

що позначилось на низьких показниках внутрішніх інвестицій;

– недостатні обсяги іноземних інвестицій в економіку країни. На відміну від Сербії, у Боснії та Герцеговині не з'явилося багато іноземних компаній або їх філій;

– неповне розв'язання проблеми із замінюванням територій.

Хорватія, як й Сербія та Боснія і Герцеговина, теж суттєво постраждала внаслідок Югославської війни. Разом із тим Хорватії вдалося відновити економіку та пошкоджену інфраструктуру, чому сприяла міжнародна допомога та реалізація важливих економічних кроків, а саме:

– урядом Хорватії з державного бюджету були виділені значні ресурси для відбудови постраждалих територій, що дало їм економічний поштовх;

– проведено податкову реформу. У 1998 р. у Хорватії було введено податок на додану вартість, результатом чого стало суттєве наповнення державного бюджету, який у 1998 р. навіть мав профіцит;

– реалізовано ефективну кредитну політику. Її пріоритетами були визначені окремі сфери діяльності: будівництво доріг, суднобудування та розвиток туризму. Одним з основних критеріїв для надання кредиту було створення робочих місць у країні для розв'язання нагальної проблеми безробіття у Хорватії.

Комплекс реалізованих заходів привів до суттєвого покращення соціально-економічної ситуації у Хорватії.

Дискусія і висновки

Аналізуючи міжнародний досвід відновлення територій та розбудови економік країн, що постраждали внаслідок воєнних конфліктів, можна стверджувати, що цей процес є багатоаспектним, охоплює не лише безпосередньо відновлення зруйнованих об'єктів, а й усі сфери соціально-економічного життя. Успіху можна досягнути за умови системного підходу та вдалого поєднання міжнародної допомоги та ефективної внутрішньої політики.

Безумовно, міжнародна фінансова та матеріально-технічна допомога була одним із основних джерел повоєнного відновлення більшості країн. У цьому контексті Україна не буде винятком, це підтверджується тим, що сьогодні більшість дослідників і політиків заявляють про необхідність розробки відповідних міжнародних програм. Водночас ефективність зазначених програм суттєво залежатиме від обраного національного вектору розбудови країни, наполегливості та послідовності в реалізації необхідних реформ, чіткості обраних пріоритетів розвитку, прозорості та сприятливості економічного середовища.

Внесок авторів. Ольга Берданова – концептуалізація, написання. Іван Дагаєв – збирання емпіричних даних, підготовка огляду літератури.

Список використаних джерел

- 1939 - почалася Друга світова війна. <https://uin.gov.ua/istorichnyy-kalendar/veresen/1/1939-pochalasaya-druga-svitova-viyna>
- Богдан, Т. *Післявоєнна відбудова: уроки з досвіду Балкан*. <https://biz.censor.net/m3330248>
- Данилишин, Б. *Як відновлювати економіку після війни*. Програмна відбудова Боснії та Герцеговини: уроки для України. https://lb.ua/blog/bogdan_danylyshyn/510994_yak_vidnovlyuvati_ekonomiku_pislya.html
- Железняк, Я. *5 історій економічного успіху після війни: світовий досвід для України*. https://lb.ua/economics/2022/04/13/513199_5_istoriy_ekonomichnogo_uspihu_pislya.html

Іванов, С. В. (2019). Економічне відновлення і розвиток країн після збройних конфліктів та воєн: невтрачені можливості для України. *Економіка України*, 1, 75–89.

Косаревиц, С. *Післявоєнна відбудова Боснії і Герцеговини*. <https://dc.org.ua/news/reconstruction-bosnia>

Пошедін, О. (2010). План Маршалла як передумова Євроатлантичної інтеграції. *Наукові записки. Історичні науки*, 104, 47–51.

Серьогіна, Д., Базецька, Г., Жовтяк, Г. (2023). Світовий досвід повоєнного економічного відновлення територій. *Економіка та суспільство*, 48. <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2224/2147>

Судачек, Д. *Післявоєнна відбудова ФРН*. <https://dc.org.ua/news/reconstruction-germany>

Трофімчук, М. (2022). Аналіз особливостей реалізації "Плану Маршалла" та перспективи відновлення економіки України на його засадах. *Вісник Хмельницького національного університету*, 3, 246–251.

Шевчук, С. *Тисячі будинків, 145 заводів та 23 000 кілометрів доріг. Яких збитків Україні вже завдала війна з Росією та чому це не лише про руйнування*. <https://forbes.ua/inside/tisyachi-budinkiv-145-zavodiv-ta-23-000-kilometriv-dorig-yakikh-zbitkiv-ukraini-vzhe-zavdala-viyna-z-rosiyeu-ta-chomu-tse-ne-lishe-pro-ruynuvannya>

Andrea, Villa. (2013). *Il miracolo economico italiano*. https://www.treccani.it/enciclopedia/il-miracolo-economico-italiano_%28II-Contributo-italiano-alla-storia-del-Pensiero-Tecnica%29/

Demining in Bosnia and Herzegovina: An EU-funded application that can save lives. https://fpi.ec.europa.eu/stories/demining-bosnia-and-herzegovina-eu-funded-application-can-save-lives_en

Doug Weir (2015). *Environmental Mechanics: Re-imagining Post-conflict Environmental Assistance*. Toxic Remnants of War Project: Manchester. <https://ceobs.org/environmental-mechanics-re-imagining-post-conflict-environmental-assistance/>

LEGGE 21 ottobre 1950, n. 841. <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1950;841>

Martin, Clark, John, Foot (2022). *Postwar economic development*. <https://www.britannica.com/place/Italy/Postwar-economic-development>

Milivoje, Panic. (2005). *Reconstruction, development and sustainable peace: a unified programme for post-conflict countries*. <https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/publication/CDP-bp-2005-8.pdf>

The World Bank In Serbia. (2022) <https://www.worldbank.org/en/country/serbia/overview>

The World Bank (2021). *Serbia road rehabilitation and safety project* (P127876), 68.

Shigeru, T. Otsubo. (2007). *Post war development of the Japanese Economy*. [https://www.gsid.nagoya-u.ac.jp/sotsubo/Postwar_Development_of_the_Japanese%20Economy\(Otsubo_NagoyaU\).pdf](https://www.gsid.nagoya-u.ac.jp/sotsubo/Postwar_Development_of_the_Japanese%20Economy(Otsubo_NagoyaU).pdf)

Yoji Koyama. (2006). *Economic Reconstruction of Serbia and Montenegro and Stabilization of South Eastern Europe*, Research Report of Grant-in-aid for Scientific Research.

References

1939 - the Second World War began. <https://uin.gov.ua/istorichnyy-kalendar/veresen/1/1939-pochalasaya-druga-svitova-viyna> [in Ukrainian]

Andrea, Villa (2013). *Il miracolo economico italiano*. https://www.treccani.it/enciclopedia/il-miracolo-economico-italiano_%28II-Contributo-italiano-alla-storia-del-Pensiero-Tecnica%29/

Bohdan, T. (2022). *Post-war reconstruction: lessons from the Balkans experience*. <https://biz.censor.net/m3330248> [in Ukrainian].

Danylyshyn, B. (2022). *How to restore the economy after the war*. Programmatic reconstruction of Bosnia and Herzegovina: lessons for Ukraine. https://lb.ua/blog/bogdan_danylyshyn/510994_yak_vidnovlyuvati_ekonomiku_pislya.html [in Ukrainian].

Demining in Bosnia and Herzegovina: An EU-funded application that can save lives. https://fpi.ec.europa.eu/stories/demining-bosnia-and-herzegovina-eu-funded-application-can-save-lives_en

Doug, Weir (2015). *Environmental Mechanics: Re-imagining Post-conflict Environmental Assistance*. Toxic Remnants of War Project: Manchester. <https://ceobs.org/environmental-mechanics-re-imagining-post-conflict-environmental-assistance/>

Ivanov, S. V. (2019). *Economic recovery and development of countries after armed conflicts and wars: unmissable opportunities for Ukraine*. *Ukraine economy*, 1, 75–89 [in Ukrainian].

Kosarevych, C. (2022). *Post-war reconstruction of Bosnia and Herzegovina*. <https://dc.org.ua/news/reconstruction-bosnia> [in Ukrainian].

LEGGE 21 ottobre 1950, n. 841. <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1950;841>

Martin, Clark, John, Foot. (2022). *Postwar economic development*. <https://www.britannica.com/place/Italy/Postwar-economic-development>

Milivoje, Panic (2005). *Reconstruction, development and sustainable peace: a unified programme for post-conflict countries*. <https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/publication/CDP-bp-2005-8.pdf>

Poshedin, O. (2010). The Marshall Plan as a prerequisite for Euro-Atlantic integration. *Proceedings. Historical sciences*, 104, 47–51 [in Ukrainian].

Seryogina, D., Bazetska, G., Zhovtyak, G. (2023). World experience of post-war economic recovery of territories. *Economy and society*, 48.

<https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2224/2147> [in Ukrainian].

Shevchuk, S. (2022). Thousands of buildings, 145 factories and 23,000 kilometers of roads. What damages has already been caused to Ukraine by the war with Russia and why it is not only about destruction. <https://forbes.ua/inside/tisyachi-budinkiv-145-zavodiv-ta-23-000-kilometriv-dorig-yakikh-zbitkiv-ukraini-vzhe-zavdala-viyna-z-rosiiyu-ta-chomu-tse-ne-lishe-pro-ruynuvannya-infografika-14042022-5438> [in Ukrainian].

Shigeru, T. Otsubo (2007). *Post war development of the Japanese Economy*. [https://www.gsid.nagoya-u.ac.jp/sotsubo/Postwar_Development_of_the_Japanese%20Economy%20\(Otsubo_NagoyaU\).pdf](https://www.gsid.nagoya-u.ac.jp/sotsubo/Postwar_Development_of_the_Japanese%20Economy%20(Otsubo_NagoyaU).pdf)

Sudachek, D. (2022). *Post-war reconstruction of the Federal Republic of Germany*. <https://dc.org.ua/news/reconstruction-germany> [in Ukrainian]

The World Bank In Serbia. (2022). <https://www.worldbank.org/en/country/serbia/overview>.

The World Bank. (2021). Serbia road rehabilitation and safety project (P127876), 68.

Trofimchuk, M. (2022). Analysis of the peculiarities of the implementation of the "Marshall Plan" and prospects for the recovery of the economy of Ukraine on its basis. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, 3, 246–251 [in Ukrainian].

Yoji Koyama. (2006). *Economic Reconstruction of Serbia and Montenegro and Stabilization of South Eastern Europe*. Research Report of Grant-in-aid for Scientific Research.

Zheleznyak, Ya. (2022). 5 stories of economic success after the war: world experience for Ukraine. https://lb.ua/economics/2022/04/13/513199_5_istoriy_ekonomichnogo_uspihu_pislya.html [in Ukrainian]

Отримано редакцією журналу / Received: 02.04.24

Прорецензовано / Revised: 25.04.24

Схвалено до друку / Accepted: 08.05.24

Oliha BERDANOVA, PhD (Economy) Assoc. Prof.

ORCID ID: 0000-0003-0776-1868

e-mail: berdanovao@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Ivan DAHAIEV, master of public administration

e-mail: dagaevivan08@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF POST-WAR COUNTRIES RECOVER

Background. The article examines conceptual approaches to the post-war recovery of countries after military conflicts, which are characterized by multifacetedness and cover issues from demining the territories of the specified countries to social, economic, political transformations, etc.

The purpose of the work The experience of countries reconstruction after the Second World War, namely Germany, Italy, and Japan, is studied. The statistics of the losses of these countries during the war and subsequent gains after the end of the war, which characterize the success of these countries in restoring their socio-economic status, are given.

Methods. The article uses a number of general scientific and special methods, in particular, the method of analysis.

Results. The influence of international post-war reconstruction programs of European countries, primarily the Marshall Plan, which gave a significant impetus to political, institutional, economic and social transformations, is analyzed. International aid for the recovery and development of Japan was also considered from these positions. Internal success factors related to the formation of an effective domestic policy in the studied countries, which, in combination with international support, created opportunities for these countries to enter advanced economic positions are also given. The experience of the reconstruction of the Balkan countries after the end of the Yugoslav war, in particular Serbia, Bosnia and Herzegovina and Croatia, is studied.

Conclusions. It was determined that the experience of the post-war reconstruction of Bosnia and Herzegovina is somewhat special, because this country was the most affected by the Yugoslav war. Nor was it entirely successful in the context of economic recovery. It has been studied that Croatia and Serbia managed to achieve successful post-war recovery thanks to the implementation of important political and economic reforms and active cooperation with international institutions. The international experience of post-war reconstruction relevant to Ukraine and the key success factors of this process have been determined.

Keywords: post-war recovery, international aid, national policy, national security.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 340.1

DOI: <https://doi.org/10.17721/3041-1912.2024/2-5/11>

Tetiana DERUN, PhD in of Science in Public Administration

ORCID ID: 0000-0001-9089-2206

e-mail: DerunTatiana@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

STRUCTURE, FORMATION AND CAUSES OF CIVIL SOCIETY DEVELOPMENT

Background. *Civil society is an environment where a modern person satisfies his needs legally, develops his individuality, comes to an awareness of the value of group actions and social solidarity; that is, these are the living conditions of people in which their individual interests are realized and where there is no place for subordination.*

Methods. *The research methods used are modern general and special methods of scientific research, including, in particular: analysis was used to process scientific and analytical sources; inductive and deductive - to analyze and summarize information on the subject of the study; forecasting and synthesis methods were used to formulate conclusions and recommendations based on the results of the study.*

Results. *It is noted that the forms of associations that make up the structure of civil society and characterize the diversity of its social practices reflect the broadest palette of economic, legal, family, cultural and other needs and interests of people (social groups), are created exclusively with the aim of satisfying or fulfilling their diverse interests. It is justified that the goal of civil society is to achieve freedom as a condition and way of self-existence of a person as an active and full member of the community. It turned out that the result of the functioning of civil society is, on the one hand, the development and complication of various social relations and ties (economic, social, spiritual and cultural, information, political and legal, etc.), and on the other hand, the improvement of a person himself, becoming him equal and responsible participant in this society, the development of creative and professional potential of the person.*

Conclusions. *It has been established that civil society has its core institutions, the task of which is to maintain and daily clarify the boundaries of civil society with the state through the expansion of social equality and freedom, restructuring and democratization of state institutions. It is determined that the conditions for the functioning of civil society are publicity and the associated wide awareness of citizens, the existence of constitutional guarantees for its existence and the development of relevant legislation. Civil society is considered as a natural space of social interaction, as a free, democratic, pluralistic, legal society, the purpose and center of which is a person (personality) with his private interests and aspirations, a system of relations in which human rights are the highest value.*

Keywords: *civil society, state, civil society institutions, social institutions, democratization.*

Background

Consolidation of democracy, irreversibility of democratic transformations, symmetrical and effective responses to threats to the country's security, progress in reforms of European integration – all this would be impossible in Ukraine without the development and strengthening of civil society, increasing the institutional capacity of non-governmental organizations, and the active introduction of volunteer initiatives. In recent years, there has been an increase in the number of public organizations, their activities are aimed at solving various public problems, protecting the interests of various public groups. The volunteer movement, public initiatives on comprehensive support for reforms, countering corruption, assistance to the army and internally displaced persons are actively developing. New challenges to the development and security of Ukraine give rise to symmetrical public initiatives developed to change the situation on the basis of open communication, dialogue and responsible leadership. Therefore, the purpose of the article is to highlight the peculiarities of the formation of civil society, the factors of its development in today's conditions. In order to achieve the goal, it is necessary to investigate the positions of scientists regarding the formation and development of civil society and to determine opportunities for optimal functioning and interaction of civil society institutions. It is worth emphasizing that the relevance of studying the factors of the development of civil society is conditioned by the need for a theoretical understanding of the role and functional characteristics of its institutions, clarification of the interests and needs of citizens, balancing of state power and influence on the democratic development of Ukraine.

Results

Indeed, civil society is a complex system that provides for the interaction of organized entities – people, groups, collectives, communities and their associations; and this interaction determines the unification of people according to social-group, organizational and settlement principles (Vasyliiev, Vodnik, Volianska, 2013). In addition, the specificity of organizations that are part of the structure of civil society is that they are created not by the state, but by the citizens themselves, enterprises, corporations and exist autonomously from it, although in accordance with the requirements of the current legislation. But it is important that the primary and main subject of this community is still a free individual, not a citizen, because civil society is a non-political community of individuals.

All forms of associations that constitute the structure of civil society and characterize the diversity of its social practices reflect the broadest palette of economic, legal, family, cultural and other needs and interests of people (social groups), are created exceptionally with the aim of satisfying or fulfilling their diverse interests. Civil society is an environment where a modern person legally satisfies his needs, develops his individuality, comes to an awareness of the value of group actions and social solidarity; that is, these are the living conditions of people in which their particular interests are realized and where there is no place for subordination. It should also be noted that civil society is a sphere of free, autonomous activity in which individual and collective subjects operate, pursuing their private goals and interests, and the relationship between them is not mediated by public power. It is a society in

which everyone becomes equally free, with intrinsic and non-derogable rights.

However, some researchers note that civil society should not be interpreted as the antithesis of the state or insist on their absolute independence, because these are interconnected socio-legal phenomena, a kind of tandem, where the leading role belongs to civil society, which acts as a source of statehood. The state, in turn, has certain active influences on civil society, which should be correlated with the specifics of social ties, the level of their maturity and the nature of the culture of society (Opalko, 2018).

So, most modern interpretations of the essence of civil society allow us to argue that this is a human community that is formed and developed in democratic states and is represented by a combination of non-state relations (economic, social, political, ethnic, spiritual and cultural, confessional, legal, information, organizational, etc.) and a network of non-state structures voluntarily created in different spheres of life – formations, organizations, unions, associations, clubs, centers, foundations, etc. Considering civil society as a certain self-regulating social system and the main component of which is "people – relationships," it is appropriate to distinguish its following characteristics: purpose, principles and results.

The purpose of civil society is to achieve freedom – the conditions and way of self-existence of a person as an active and full member of a community, "the one among equals," capable of formulating value guidelines and exercising its diverse interests according to the norms and rules established in society. As for the civil society of modern Ukraine, its purpose is to protect the unalienable rights and liberties of the person, to ensure its intrinsic and social needs and interests, which correlates accordingly with the constitutionally proclaimed main purpose of an independent democratic Ukrainian state (Hural, 2013).

As for the formation of civil society in our country at present, the President of the European Economic and Social Committee (EESC) Oliver Röpké noted that "even before the start of this war, we had a lot of contacts with civilian organizations in Ukraine. I was amazed at how dynamic and alive your civil society is, with all these open debates and discussions. It is very important that even the war did not make fundamental changes to this. I know that in a state of emergency, you have many restrictions that are not always fully perceived by public organizations or labour organizations. But it is important that this dialogue exists, and it is it that is the basis of sustainability and social unity in Ukraine" (Living Civil..., 2023)

The most significant principles of civil society have developed historically and are formulated by scientists as its common ideas: firstly, economic freedom, a variety of forms of ownership and market relations; secondly, explicit recognition and protection of intrinsic human and civil rights, which implies equal protection of the law; thirdly, openness and self-regulation; fourthly, the development of democracy as a political ideal and mechanism for the functioning of this system; fifthly, the existence (development) of a legal state based on the idea of the rule of law, the principles of separation and interaction of branches of government and non-interference of the state in privacy.

At last, the result of the functioning of civil society is, on the one hand, the development and complication of various social relations and ties – economic, social, spiritual and cultural, information, political and legal (on the border with

the "field" of the state), etc., and on the other – improving the person himself, becoming his equal and responsible participant in this community, developing the creative and professional potential of a person who is ready to fulfill his duties and respect the rights of others.

The modern democratic, legal state ideally tries to satisfy the interests and aspirations of its citizens as much as possible, but their diversity in society is so differentiated that the state cannot get full information on them practically. It follows that one of the most important tasks of some civil society institutions is to inform the state about the specific needs and interests of people, which can be met only by the forces and at the expense of the state itself (Fundamentals of Democracy, 2002).

It should be emphasized that civil society has its core institutions, namely:

1. Voluntary associations outside the state and economy, church, cultural associations, sports clubs and debating communities, academies, citizens' societies, organizations on gender, sex, race, professions, labour organizations and political parties (in the exercise of power, political parties remain a link between power institutions and civil society);

2. Independent media serving public needs and interests that set and publicize public opinion; public opinion as a social institution;

3. Elections and referendums as a means of forming and expressing the will of public opinion and protecting group interests;

4. Components of the judicial and law enforcement system dependent on the public (jury trials, people's guard, etc.) (Fundamentals of Democracy, 2002).

The task of these institutions is to maintain and daily clarify the boundaries of civil society with the state through two processes: expanding social equality and freedom, restructuring and democratization of state institutions.

It is about finding consensus between different, national, social, political forces regarding the main values that are basic for the development of democracy. Without such agreement, there can be no question of social stability and successful implementation of structural reforms.

It is important not only to note the need and role of civil society in the implementation of the principles of democracy, but also to reveal its effective capabilities, because the main function of civil society is to satisfy the material, social and spiritual needs of individuals in the maximum extent. First of all, this is manifested in ensuring social freedom, democratic public administration, the existence of a public sphere of political activity and public political discussions. A free citizen is the basis of civil society and social freedom creates an opportunity for self-realization of a person in it.

An important condition for the functioning of civil society is publicity and the associated wide awareness of citizens, which makes it possible to assess objectively the political and economic situation, see social problems and take the necessary measures to solve them. Finally, a significant condition for the successful functioning of civil society is the existence of constitutional guarantees for its existence and the development of relevant legislation (Civil Society, 2018).

Currently each democratic country has many public organizations within the structure of civil society. Public organizations are essentially voluntary formations, formalized amateur (non-governmental), non-profitable

associations of citizens aimed at realizing various common interests and protecting collective rights. They protect a person from state pressure, consolidate society around acute problems, creating grounds for social integration; they can be formed both on the basis of general social integrating interests, and in respect of specific problems of the region, city or on the basis of the unification of individual professional groups (for example, unions of entrepreneurs, lawyers, scientists; guild of actors of cinema, theater). These are also national and cultural organizations, charitable foundations, public associations aimed at preserving the ecology and the environment, restoring monuments of great cultural significance, human rights groups (against the censure of innocent, political repression), etc. (Pukhkal, 2013).

It should be noted that the socio-political sphere of civil society includes a variety of socio-political organizations and movements that reveal themselves in certain forms of citizen activity (rallies, meetings, demonstrations, strikes, pickets); public self-government bodies at the place of residence or in labor collectives; non-state (so-called free) media. Organizations and associations of the socio-political sphere of civil society are created and operate, like its subjects, on the basis of public initiative.

After all, one of the most pressing issues is the interaction of the state and civil society. It arises together with the emergence of civil society itself. Obviously, civil society and a democratic state constantly meet each other halfway: this is how the function of public dialogue with the state happens. Statehood itself is impossible without its natural basis – a civil society that forms and legitimizes the entire political system. Social integration involves cohesion, unification, consolidation of social entities and forces into a single whole in order to achieve common goals – protecting human rights and freedoms, strengthening statehood, overcoming the crisis, restoring stability, etc. However, an analysis of the current political situation, public discussions of scientists and politicians shows that the state and public institutions supposedly converge – to unite Ukrainian society, but the understanding of the mechanisms of social integration and internal interaction in them is different.

Civil society defines relevant interests and appeals to the state with its demands, requests and initiatives requiring state support (primarily financial, legal and political). The state can move towards society in various forms: the study of public initiatives (their maintenance or disapproval), the legal regulation of the actions of public associations, the allocation of material funds for the development of the activity of organizations, funds, subsidies to maintain socially vulnerable groups of the population, etc. To do this, the system of government structures has special bodies for cooperation with civil society organizations, the directions and forms of activity of which are diverse: registration of these organizations, assistance (consultations, financing), creation of favorable conditions for functioning, etc. (Inclusive Democracy, 2015).

Civil society is one of the powerful levers in the system of checks and balances for the desire of state power for absolute domination. To fulfill this mission, the community of a democratic country has a lot of means: active participation in election campaigns and referendums, the corresponding formation of public opinion (in particular, through independent media), the organization of "resistance campaigns, disobedience" to introduce certain

unpopular events by the state, etc. So, any society is directly interested in the quantitative and qualitative growth of public initiative, the branching of these structures at the national, regional and local levels, the expansion of "spheres of coverage" by public activity, since this is a real mechanism of real, and not artificial social control over the activities of the state, political establishment, "elite power" (Pukhkal, 2010).

Civil society, being formed and organized independently, still needs state support in the future. Therefore, its representatives actively participate in the work of state bodies, especially at the stage of preparing socio-political decisions, and organizations or associations actively interact with the state in different ways.

The state, in turn, is also objectively interested in harmonious interaction with civil society. This is explained by the following: – civil society is a source of legitimacy of the political force that is in power; – contacts with public organizations become a large-scale source of information for the state about social processes, the structure of interests, the mood of people and the nature of attitude towards the dominant elite; – among civil society organizations there are many providing financial assistance to the state itself (associations of banks, unions of entrepreneurs, businessmen, etc.); man-made disasters); civil society, as a rule, becomes a powerful force supporting the state.

So, civil society is a natural space of social interaction, structurally consisting of different institutions – public associations and movements, public communication; a form of unity of a wide range of non-state entities directing their actions to "remove" the state and strengthen public influence. This is a free, democratic, pluralistic, legal society, the purpose and center of which is a person (personality) with his private interests and aspirations, a system of relations in which human rights are the highest value.

Discussion and Conclusions

Civil society is an environment where a modern person legally satisfies his needs, develops his individuality, comes to an awareness of the value of group actions and social solidarity; it is a sphere of free, autonomous activity, in which individual and collective actors operate, pursuing their private goals and interests, and the relationship between them is not mediated by public power; this is a society in which everyone becomes equally free, possessing intrinsic and non-derogable rights.

The successful development of society and the country depends on the completeness of the implementation of the rights and freedoms of every person. In response to the free choice of life path, will, energy, responsible actions, people create civil society as a certain system of all complex and diverse social relations: political, economic, legal, confessional, cultural, ethnic, etc. The recognition, observance and protection of human rights and freedoms is the main purpose and important tool of a democratic rule of law state, striving to ensure the welfare, dignity, security of society, the country's high competitiveness in the world community, state, public institutions and local self-government bodies. An important indicator of the activities of civil society institutions is the degree of development of public initiative and self-government. The optimization of the functioning and interaction of civil society institutions should ensure the implementation of the public initiative of the population by: the awareness of citizens that the only

source and supreme bearer of power is the people, that the power of the state, its sovereignty is derived from the sovereignty of the people and should serve it, and officials act to meet the needs of the people, and not vice versa. The implementation of these measures is aimed at the formation of free and responsible citizens, the rule of law state and the social movement, which will contribute to Ukraine to become a full partner in the world community with effective economic relations, high educational, cultural and spiritual potential.

References

- Vasyl'iev, H. Yu., Vodnik, V. D. & Volians'ka, O. V. (2013). Civil society: political and socio-legal development problems, *Pravo*, Kharkiv [in Ukrainian].
- Ilko Kucheriv «Democratic Initiatives» foundation (2018). Civil society in 2018: new tasks and challenges. <https://dif.org.ua/article/gromadanske-suspilstvo-v-ukraini-riven-rozvitku-aktivnosti-blagodiynosti/> (Accessed 30 Aug 2023).
- Hural', P. F. (2013). Civil society and the state in Ukraine: interaction and development. *Chasopys Kyivs'koho universytetu prava*, 3, 13–16 [in Ukrainian].
- Stavniychuk, M. I., Kulyk, V. O. & Mudrak, L. M. (2015). Participatory democracy in Ukraine. The state of implementation of the state policy of

promoting the development of civil society, HO "Za demokratiyu cherez pravo", Kyiv [in Ukrainian].

Ukrinform (2023). A vibrant civil society is the basis of Ukraine's stability. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3742835-zive-gromadanske-suspilstvo-e-osnovou-stijnosti-ukraini-prezident-eesc.html> (Accessed 30 Aug 2023).

Kalinichenko, M. (2012). Social management in the context of self-regulation of the country's social organism, *Prosvita*, Zaporizhzhia [in Ukrainian].

Opal'ko, Yu. V. (2018). Prospects for improving the constitutional foundations of civil society in the process of reforming the Constitution of Ukraine, NISS. <http://old2.niss.gov.ua/articles/1147/> (Accessed 30 Aug 2023).

Bessonova, M., Biriukov, O. & Bondaruk, S. (2002). *Basics of democracy*. Akad. ped. nauk Ukrainy, In-t vysch. osvity. Aj Bi, Kyiv, 19–50 [in Ukrainian].

Pukhkal, O. H. (2013). The role of public organizations in the formation and development of civil society in Ukraine, *Ekonomika ta derzhava*, 4, 91–93 [in Ukrainian].

Pukhkal, O. H. (2010). *Modernization of state administration in the context of the development of civil society in Ukraine*, Vydavn.-polihraf. Tsentr "Kyiv. Un-t" [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 06.03.24

Прорецензовано / Revised: 03.04.24

Схвалено до друку / Accepted: 17.03.24

Тетяна ДЕРУН, канд. наук з держ. упр., доц.

ORCID ID: 0000-0001-9089-2206

e-mail: DerunTatiana@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

СТРУКТУРА, ФОРМУВАННЯ ТА ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Вступ. Громадянське суспільство є тим середовищем, в якому сучасна людина законним шляхом задовольняє свої потреби, розвиває свою індивідуальність, приходиться до усвідомлення цінності групових акцій і суспільної солідарності; тобто це умови життя людей, в яких відбувається реалізація їх партитулярних інтересів і де немає місця субординації.

Методи. Методами дослідження є сучасні загальні та спеціальні методи наукового пізнання, серед яких зокрема: аналіз було використано для опрацювання наукових та аналітичних джерел; індуктивний та дедуктивний – для аналізу й узагальнення інформації з тематики дослідження; прогнозування та синтезу застосовувались в ході формулювання висновків та рекомендацій за підсумками дослідження.

Результати. Зазначено, що форми об'єднань, що складають структуру громадянського суспільства і характеризують багатоманітність його соціальних практик, відображають найширшу палітру господарських, правових, сімейних, культурних та інших потреб і інтересів людей (соціальних груп), створюються єдино з метою задоволення чи реалізації їх різноманітних інтересів. Обґрунтовано, що мета громадянського суспільства полягає в досягненні свободи як умови і способу самоіснування людини як активного та повноправного члена співтовариства. З'ясовано, що результатом функціонування громадянського суспільства є, з одного боку, розвиток та ускладнення різноманітних суспільних відносин і зв'язків (економічних, соціальних, духовно-культурних, інформаційних, політичних і правових тощо), а з другого – вдосконалення самої людини, становлення її рівноправним і відповідальним учасником цього співтовариства, розвиток творчого і професійного потенціалу особистості. Встановлено, що громадянське суспільство має своє ядро інститутів, завдання яких полягає у підтримці та щоденному уточненні меж громадянського суспільства з державою через розширення соціальної рівності та свободи, реструктуризації і демократизації інститутів держави.

Висновки. Визначено, що умовами функціонування громадянського суспільства є гласність і пов'язана з нею широка поінформованість громадян, наявність конституційних гарантій щодо його існування і розроблення відповідного законодавства. Громадянське суспільство розглядається як природний простір соціальної взаємодії, як вільне, демократичне, плюралістичне, правове суспільство, метою і центром якого постає людина (особистість) з її приватними інтересами і сподіваннями, система відносин, в якій найвищою цінністю є права людини.

Ключові слова: громадянське суспільство, держава, інститути громадянського суспільства, соціальні інститути, демократизація.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 351:504.06

DOI: <https://doi.org/10.17721/3041-1912.2024/2-6/11>

Андрій САМБУЛОВ, асп.

ORCID ID: 0009-0001-1533-333X

e-mail: sambulovandre@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Вступ. Протягом більшої частини людської історії відходи та їх повторне використання були важливою сферою економічної діяльності, навіть якщо ця сфера стала майже непомітною в епоху модернізації, індустріалізації та масового виробництва. Повномасштабна війна в Україні через вторгнення росії стає критичною фазою перегляду процесу управління відходами для забезпечення енергетичної безпеки. Останнє є надважливим для України у зв'язку з постійними ракетними обстрілами, знищенням енергетичної інфраструктури та появою значної кількості відходів. Тому метою статті є аналіз перспективних напрямів управління відходами для забезпечення енергетичної безпеки України. Об'єктом дослідження виступає концепція управління відходами як засіб забезпечення енергетичної безпеки.

Методи. Автор використав огляд наукової літератури, аналіз та систематизацію існуючих теоретичних уявлень про енергетичну безпеку та управління відходами.

Результати. Термін енергетичної безпеки залишається достатньо новим, а в Україні у зв'язку з повномасштабною війною він набув найбільшого розголосу та привернув увагу всіх стейкхолдерів – від населення до глобальних світових лідерів. Розмір збитків в енергетичній сфері України станом на листопад 2022 р. разом із втратами комунальних підприємств та теплокомуненерго перевищив 9 млрд дол. США. Незважаючи на те, що питання управління відходами для забезпечення енергетичної безпеки є новим для нашої країни, автор статті зауважив, що основними векторами впровадження можна вважати такі: внесення пропозицій до окремих норм чинного законодавства України; розробка проєктів локальних нормативно-правових актів, зокрема статутів територіальних громад; розробка окремих Положень про взаємодію з бізнесовими структурами у територіальних громадах; внесення змін до регламентів місцевих рад тощо.

Висновки. Питання енергетичної безпеки є першочерговим, і управління відходами, кількість яких зростає внаслідок війни на території України, повинно стати дієвим інструментом для забезпечення енергетичної безпеки України. Більше того, відходи як ресурс зможуть створювати енергію і для країн ЄС.

Ключові слова: енергетична безпека, довкілля, управління відходами, технологія перетворення відходів в енергію, повномасштабна війна.

Вступ

Енергетична безпека довгий час розглядала питання надійного енергопостачання, регіональної концентрації енергетичних ресурсів і наслідків стратегічного утримання енергетичного палива, переважно нафти. Згідно з цією точкою зору, енергія необхідна для будь-якої форми економічної діяльності; збільшення споживання енергії характеризує індустріалізацію та економічний розвиток протягом останнього століття. Останні методи оцінювання енергетичної безпеки охоплюють надійність електроенергії, безпеку природного газу та нафти, а також весь ланцюг енергопостачання, включаючи інфраструктуру доставки енергії (Yergin, 2006).

Сьогодні у світі трансформуються механізми державного управління енергетичними галузями країн, а саме здійснюється перехід від переважання великих виробників, викопного палива, неефективних застарілих мереж, недосконалої конкуренції на ринках природного газу, електроенергії, вугілля до формування конкурентного середовища на ринку енергоресурсів, розвитку альтернативної енергетики та диверсифікації каналів постачання енергії. Усе це передбачено Цілями сталого розвитку ООН для сприяння зменшенню негативних наслідків зміни клімату.

Енергоефективність у сучасному розумінні – це більший обсяг з меншими витратами, зниження рівня споживання енергії шляхом заміни видів палива та технологій і зміна поведінки споживачів, що є найдешевшими та найшвидшими способами подолання загроз енергетичній безпеці (Sovacool, 2012). Генератори відновлюваної енергії, на відміну

від своїх аналогів на ядерному та викопному паливі, використовують сонячне світло, вітер, воду, біомасу, відходи та геотермальне тепло для виробництва електроенергії з палива, яке здебільшого є доступним. Саме ефективне управління відходами стає важливим способом забезпечення енергетичної безпеки країни.

Так, конфлікти та катастрофи, зазвичай, призводять до утворення значної кількості відходів через знищення або пошкодження власності та інфраструктури. Обсяг відходів, утворених війнами та конфліктами за відносно короткий проміжок часу, іноді може у багатий разів перевищувати кількість річних відходів у мирний час. Крім того, через руйнування, спричинені тривалими конфліктами, часто важко реалізувати довгострокову екологічну політику; у таких ситуаціях необхідні короткострокові стратегії управління відходами для досягнення негайних цілей, наприклад відновлення сміттєзвалищ після неконтрольованого відкритого скидання відходів у недозволених місцях (Ali & Ezeah, 2017). Внаслідок вторгнення російської федерації, яке почалося 24 лютого 2022 р., Україна зазнала значних екологічних руйнувань. Український уряд і суспільство бореться з численними кризами, пов'язаними із забрудненням хімікатами, боєприпасами та військовим обладнанням. На прифронтових територіях України продовжують викидати різні забруднюючі речовини в атмосферу, відбуваються пошкодження сховищ палива, промислової інфраструктури, ключових інфраструктур, таких як системи управління водою, енергією та відходами. Через це страждають міські, сільськогосподарські та природні території. Саме тому актуально й необхідно ефективно переробляти

різні види сміття для нормального та безпечного функціонування населених пунктів України. Проте це потребує детально продуманої державної політики, яка має на меті багаторівневе управління різними біологічними та твердими побутовими відходами. Крім того, це є вагомим чинником стійкості держави та забезпечення екологічної та енергетичної безпеки не лише України, а й сусідніх країн, з якими ми маємо торговельні відносини.

Мета та завдання дослідження. Ураховуючи значні руйнування територій, складні економічні, соціальні, екологічні, енергетичні, правові, технологічні й інші виклики, з якими стикається українське суспільство, нова парадигма у сфері енергоефективності на засадах управління вторинною переробкою (відходами), яка могла б забезпечити енергетичну безпеку України, підвищити добробут її громадян і розв'язати проблеми, пов'язані з утилізацією та переробкою різних видів відходів для покращення екологічного стану навколишнього середовища, потребує аналізу перспективних напрямів.

Основні завдання роботи передбачають: характеристику понять "енергетична безпека" та "управління відходами"; розуміння їх особливостей; надання відповідних рекомендацій щодо потенційних напрямів управління відходами для забезпечення енергетичної безпеки України.

Методи

В основу дослідження покладено методологію, що включає огляд наукової літератури, аналіз та систематизацію існуючих теоретичних уявлень про енергетичну безпеку та управління відходами. Серед баз даних для огляду літератури автор статті обрав Google Scholar та Emerald Insights, які допомогли вибрати відповідні матеріали. Огляд наукової літератури дав змогу автору вивчити та проаналізувати поняття енергетичної безпеки та визначити необхідність ресурсозбереження на основі системи управління відходами. Систематизація наявних теоретичних уявлень про енергетичну безпеку та управління відходами посприяла детальному дослідженню управління відходами для забезпечення енергетичної безпеки України. На завершення автор сформулював свою позицію щодо енергетичної безпеки України на засадах управління відходами з точки зору їх характеристик і факторів у нових умовах, зокрема відповідних викликів, загроз і ризиків в умовах війни. На основі авторської концептуалізації визначено перспективні напрями у сферах виробництва та споживання енергії та сформульовано супровідну концепцію енергетичної безпеки на основі управління відходами.

Результати

Енергетична безпека – термін, що трактується неоднозначно і який використовується в політичній, економічній, екологічній, соціальній, технічній та інших сферах. Визначення терміна є предметом широкої та тривалої дискусії в міжнародному співтоваристві, і досі немає єдиного підходу в цьому питанні. Концепція енергетичної безпеки в тій чи іншій формі супроводжувала цивілізацію з її початкових етапів, але дослідження в цій галузі з урахуванням принципів наукового розгляду почалися лише близько 1975 р. Gitelman et al. (2023) вважають, що термін "енергетична безпека" з'явився порівняно недавно: як

зазначають різні експерти, він став популярним після запровадження нафтового ембарго країнами-членами ОПЕК у 1973 р. У результаті цього конфлікту, який призвів до тривалої глобальної енергетичної кризи, було прийнято принаймні три стратегічні рішення у сфері енергетичної безпеки: створено Міжнародне енергетичне агентство; розроблено міждержавні рекомендації щодо наявності стратегічних запасів ключових енергоносіїв; а в промисловому, комерційному та житловому секторах були запроваджені жорсткі заходи з енергоефективності.

До 2001 р. публікації про енергетичну безпеку були настільки рідкісними, що їх навіть не включали в пізніші огляди деяких авторів (Ang et al., 2015). Оскільки традиційна концепція енергетичної безпеки не змінилася протягом останнього століття, більшість літератури з енергетичної безпеки, посиляється на історичне коріння та традиційне сприйняття цієї концепції. Проте в останні десятиліття інтерес до концепції енергетичної безпеки значно зріс. Цей інтерес супроводжується збільшенням кількості публікацій, які показують зміну фокусу досліджень. Інтереси науковців зміщуються від забезпечення доступності первинних енергоносіїв через кількісну оцінку різних аспектів до спроб більш комплексної концептуалізації енергетичної безпеки. Концепція енергетичної безпеки постійно розширювалася, щоб включити додаткові виміри цього питання, такі як усунення ризиків, роль інфраструктури, роль національної енергетичної політики та питання сталого розвитку. Новітні підходи охоплюють ширший контекст використання енергії, такий як енергоефективність, турбота про навколишнє середовище, моделі споживання та технологічний прогрес (Strojny et al., 2023).

Загалом, відповідно до вимог Угоди про асоціацію з ЄС щодо імплементації європейського законодавства з енергоефективності Україна за останні роки розробила та прийняла законодавчу базу, спрямовану на реформування енергоефективності. Ми повністю відмовилися від застарілих адміністративних інструментів енергозбереження і маємо перейти до сучасних європейських практик реалізації політики енергоефективності. Україна вже працює над запровадженням енергоаудиту та систем енергетичного менеджменту, запровадженням національної системи моніторингу енергоефективності, розвитком енергосервісу, запровадженням екодизайну та енергомаркування до енергоспоживчої продукції; розвитком місцевого енергетичного планування та ін. (Державне агентство з енергоефективності ..., б. д.).

Однак тематика енергетичної безпеки на засадах управління вторинною переробкою в Україні принципово нова. Дискусії щодо наукового обґрунтування енергетичної безпеки держави, впливу на довкілля, раціональної переробки відходів та повторного використання різних ресурсів набувають усе більшої гостроти. Вагомий внесок у розробку концептуальних і теоретико-методологічних основ енергоефективності зробили провідні вітчизняні вчені: М. Барановський, М. Долгодуш, І. Корнієнко, О. Кузнецова, П. Плешков, О. Соболев, Л. Ястремська та ін.

Вивчення наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників доводить актуальність енергетичної безпеки на засадах управління вторинною переробкою, що

зумовлюється необхідністю ресурсозбереження та відповідністю зобов'язанням, які взяла Україна у сфері енергоефективності в рамках євроінтеграційного процесу.

Водночас слід вказати на недостатність наукового опрацювання теоретичних основ та визначення практичних заходів щодо ефективної переробки й використання різних видів відходів в Україні як на державному рівні, так і в наукових установах. Крім того, сьогодні існує дефіцит висококваліфікованих спеціалістів у сфері збору та переробки відходів, ресурсозбереження, захисту довкілля. Розвиток наукових засад управління загальнодержавною системою енергоефективності потребує якісно нових підходів для реалізації концепції сталого розвитку, що є вимогою сучасності попри всі обставини.

Наприклад, під час 16-річної громадянської війни в Лівані нерегульоване скидання (відкриті звалища) і спалювання твердих відходів були основними методами утилізації, особливо в сільській місцевості, що спричинило серйозні проблеми забруднення (Elard ..., 2004). Багато незаконних сміттєзвалищ у містах та навколо них також були проблемою в післявоєнній Боснії та Герцеговині, де різноманітні відходи скидалися на узбіччя доріг, у русла річок та озера, а також у покинуті кар'єри й шахти, включаючи п'ятигектарне відкрите озеро глибиною 30 метрів (Calo, Parise, 2009). Однак слід зазначити, що розвинені країни, незважаючи на те, що у них утворюється більша кількість відходів порівняно з іншими країнами, мають високорозвинену систему управління відходами з відповідними засобами для їх переробки, а також сильну інституційну та правову базу, яка регулює цю сферу.

Загальна проблема формування систем управління відходами під час війни ускладнюється тим фактом, що сама діяльність, пов'язана з конфліктом, також створює велику кількість відходів, включаючи обладнання та медичні матеріали, а також щоденні відходи, які утворюються військовими силами. Близько 4,5 кг твердих відходів утворювалося на одного військовослужбовця на день під час військових операцій в Іраку та Афганістані (Neuhauser, 2015). Під час цих конфліктів методи утилізації твердих відходів варіювалися від захоронення небезпечних відходів до утилізації в каналізацію або місцеві джерела прісної води. Проте Neuhauser (2015) стверджував, що найбільш широко використовуваним методом утилізації відходів під час конфліктів були спалювальні ями (open burn pits), які створюють токсичні викиди.

Оскільки і світовий енергетичний ринок переживає потрясіння через дії росії, питання енергетичної незалежності стає найважливішим як для нашої держави, так і багатьох країн світу. Так, за даними Міжнародної енергетичної асоціації (International Energy Agency), після 24 лютого 2022 р., коли через війну росії в Україні розпочалася енергетична криза в Європі, були прийняті заходи з енергоефективності, які стали найкращою відповіддю на одночасне досягнення цілей щодо доступності, безпеки постачання та клімату. Завдяки зосередженню зусиль на збереженні та кращому управлінні споживанням енергії підвищення енергоємності досягло приблизно 2 % у 2022 р. Крім того, максимальна переробка різних видів відходів та повторне використання ресурсів стають пріоритетними питаннями в контексті забезпечення національної

безпеки, оскільки це зменшує залежність від імпорту ресурсів та енергоносіїв.

Більше того, після прицільних ракетних обстрілів української енергосистеми, які розпочалися 10 жовтня 2022 р., мільйони споживачів електроенергії були тимчасово відключені від електропостачання через бойові дії чи безперервні відключення. Станом на листопад 2022 р. збитки, завдані українській енергетиці, включно з комунальними підприємствами та теплокомуненерго, становили щонайменше 9,1 млрд дол. США (Energy Charter, 2023). 29 грудня 2022 р. росія завдала десятого масованого ракетного удару по енергосистемі України. Загалом російські військові випустили тоді 70 ракет, 58 з них були перехоплені Силами Оборони України (Energy Charter, 2023). У результаті масованої атаки російська федерація пошкодила об'єкти енергетичної інфраструктури в Харківській, Київській, Одеській та Івано-Франківській областях, що призвело до знеструмлення близько мільйона споживачів в атакованих регіонах.

Перед нашою державою постала серйозна екологічна проблема, адже, за даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України (2023), з початку повномасштабного вторгнення росії утворилося додатково приблизно 10–12 млн т сміття. Ці обсяги – це приблизно стільки ж, скільки твердих побутових відходів утворюється в країні за рік. За весь період повномасштабного вторгнення з 24 лютого 2022 р., станом на 1 жовтня 2023 р., за даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, лише так званого «військового сміття», яке шкодить екології, назбиралося на 2108 млрд грн.

Разом з тим багато міжнародних партнерів готові долучитися до захисту навколишнього середовища, оскільки це не лише українська, а й світова проблема. Наразі Україна потребує впровадження сучасних інноваційних технологій переробки та утилізації різних відходів для забезпечення енергоефективності та енергонезалежності, підтримки належних умов для життя населення, охорони довкілля та ресурсозбереження. Розробка та впровадження сучасної системи управління твердими побутовими відходами для забезпечення енергоефективності є стратегічно важливим завданням для досягнення еколого-енергетичної безпеки в Україні.

Дискусія і висновки

Потоки постконфліктних відходів є довгостроковою проблемою, яка потребує стратегічних рішень, оскільки вони є частиною діяльності поствоєнної реконструкції. Щоб подолати та мінімізувати постконфліктні відходи, ця структура може бути організована в чотири концептуальні фази на основі нарощування потенціалу та розвитку ієрархії процесу управління відходами. Перша фаза потребує законодавчого втручання. Належне правове забезпечення надзвичайно важливе для системи багаторівневого управління в забезпеченні енергоефективності, щоб були чітко прописані права, обов'язки та відповідальність усіх суб'єктів. На основі цього буде розроблена та запропонована модель державної політики у сфері енергетичної безпеки на засадах управління вторинною переробкою. Запропонована модель повинна відповідати Цілям сталого розвитку ООН і розглядатися як складна соціально-економічна та екологічна система. Друга

фаза – це оцінка обсягу відходів і встановлення транспортних протоколів та протоколів спроможності. На третьому етапі, трансформації, увага має бути зосереджена на зменшенні негативного впливу на навколишнє середовище на якість і забезпечення відповідності матеріалів національним стандартам будівельної діяльності, що продовжується на наступних етапах. Четвертий етап передбачає кілька підходів до створення ресурсів, тоді як останній етап – утилізація відходів (Ali, Ezeah, 2017). Слід зазначити, що наголос повинен бути зроблений на мінімізації відходів як головному елементі сталого управління.

Переглянута Рамкова директива щодо відходів 2008/98/ЄС встановлює основні концепції та визначення стосовно управління відходами – що таке відходи, що таке переробка, використання тощо. Основні принципи цієї Директиви встановлюють, що управління відходами повинно відбуватися без загрози здоров'ю людини та навколишньому середовищу, і особливо без ризику впливу на воду, повітря, ґрунт, рослини чи тварин, без створення небажаного шуму чи запахів і без будь-якого негативного впливу на навколишнє середовище чи місця особливого інтересу. Ця Директива запроваджує принцип, згідно з яким забруднювач сплачує плату і визначає термін розширеної відповідальності виробника. Рамкова директива щодо відходів від 2008 р. уніфікувала правила з низки питань, які раніше були змістом кількох регламентів і директив, які спростили законодавство ЄС щодо відходів. Рамкова директива щодо відходів, тобто Директива 2008/98/ЄС, змінена Директивою (ЄС) 2018/851, як частина Пакета щодо відходів циклічної економіки. Директива 2018/851 вносить зміни до Директиви 2008/98/ЄС про відходи (Рамкова директива про відходи) і додає нові цілі: до 2025 р. підготовка до повторного використання та переробка міських відходів повинна бути збільшена до мінімуму на 55 %, до 2030 року – мінімум 60 % і до 2035 р. – мінімум 65 % за вагою; до кінця 2023 р. біологічні відходи повинні бути розділені та перероблені або повинні бути зібрані окремо та не змішуватися з іншими видами відходів (European Union, 2018a). Сприяння відновлюваним джерелам енергії є однією з цілей енергетичної політики ЄС. Цю мету переслідує Директива (ЄС) 2018/2001 Європейського парламенту та Ради про сприяння використанню енергії з відновлюваних джерел. Директива (ЄС) 2018/2001 замінила Директиву 2009/28/ЄС, яка створила загальну правову базу та в унікальний спосіб регулює заохочення використання електроенергії, виробленої з відновлюваних джерел на внутрішньому ринку, а також сприяння використанню біопалива або інших відновлюваних видів палива для транспорту (European Union, 2018b). У той час як у старій Директиві, тобто 2009/28/ЄС, цільовий показник частки електроенергії, виробленої з відновлюваних джерел енергії, становив 20 % на 2020 р., Директива (ЄС) 2018/2001 встановила обов'язкову для Союзу цільову частку принаймні 32 % відновлюваної енергії до 2030 р.

На думку заступника Міністра аграрної політики та продовольства України В. Головня: «Те, що раніше вважалося відходами, зараз є сировиною для енергетичної безпеки, створення доданої вартості, економічної вигоди. Як показав досвід під час війни, коли були перебої з електроенергією, деякі

громади убезпечили себе від відключень завдяки біогазовим станціям, що розташовані на їх територіях. Бачимо, що інтерес і попит серед аграріїв у питанні створення проєктів біогазу чималий, і ми його хочемо підтримувати» (Недашківський, 2023).

Подолання негативних наслідків, які завдані навколишньомусередовищувнаслідоквійни, включаючи серйозні пошкодження нафтової промисловості, вирубку лісів, а також належне управління твердими відходами, екологічне регулювання та відновлення екологічної інфраструктури є критично важливим компонентом поствоєнної реконструкції та відновлення навколишнього середовища в Україні. Так, у всьому світі було досягнуто значного прогресу в застосуванні технологій перетворення відходів у енергію (WtE) як варіанта управління відходами та методу виробництва чистої енергії. Alao et al. (2022) зазначили, що технології WtE можуть одночасно забезпечити альтернативу проблемі утворення відходів і бути потенційним відновлюваним джерелом енергії. Існує два основних процеси відновлення або перетворення технологій WtE (тобто біохімічний і термохімічний) залежно від складу відходів і вмісту вологи. Різні технології вимагають відповідних компонентів відходів із певними характеристиками, щоб служити відповідною сировиною для їх оптимальної роботи. Для ефективної роботи та максимальної продуктивності потік відходів може бути підданий попередній обробці перед відправленням на завод із переробки відходів.

Технології перетворення відходів на енергію є перспективними технологіями для перетворення відходів на придатну для використання форму енергії. Успіх цієї концепції залежить не лише від технологічного прогресу та досягнень, а й від низки соціально-економічних бар'єрів, таких як законодавство, соціальна прийнятність, економічна життєздатність і доцільність певних технологій таким чином, щоб запобігти викидам CO₂ та інших забруднюючих речовин у навколишнє середовище.

Gegic et al. (2021) вважають, що поєднання енергетичного потенціалу відходів, залежно від типу та характеристик відходів, із суворими вимогами захисту навколишнього середовища та здоров'я населення може привести до стійкої системи як з економічного, так і з екологічного погляду. Технології біологічної очистки розроблені для природних біологічних процесів, що працюють із багатою органікою фракцією твердих побутових відходів. Ці процедури включають процес бродіння та процес анаеробного зброджування.

Ураховуючи, що ЄС увів ембарго на ввезення вугілля з росії і регіон поступово відмовляється від цього способу забезпечення енергією, відходи з території України, що утворились внаслідок воєнних дій, можуть стати повноцінним джерелом енергії для ЄС. Використання екологічно чистих енергетичних технологій і систем має вирішальне значення для досягнення сталого розвитку, керованого циклічною економікою. Це пояснюється тим, що чисті енергетичні технології забезпечують придатне для життя середовище та покращують якість життя людей, зменшуючи забруднення повітря та води. Вони також зменшують енергетичну залежність, створюючи відновлювані ресурси в місцевих громадах. Технології перетворення відходів у енергію (WtE) були визнані технологіями чистої енергії, які мають здатність забезпечувати чисте суспільство та

сприяти енергетичній безпеці шляхом використання можливості зменшення несприятливого впливу на навколишнє середовище, спричиненого утворенням відходів, і забезпечення виробництва відновлюваної та сталої енергії при досягненні циркулярної економіки. Відновлювальна енергетика дає можливості зменшити шкідливі викиди в атмосферу, зробити Україну самодостатньою в енергопостачанні та повторно використовувати ресурси. Основними векторами впровадження можна вважати такі: внесення пропозицій до окремих норм чинного законодавства України; розробку проектів локальних нормативно-правових актів, зокрема статутів територіальних громад; розробку окремих Положень про взаємодію з бізнесовими структурами у територіальних громадах; внесення змін до регламентів місцевих рад тощо.

Таким чином, світ стикається з комплексом взаємопов'язаних і складних викликів енергетичній безпеці, де війна є одним із найбільш кривавих та руйнівних, які, здається, погіршуються з плином часу, можливо, тому, що глобальна економіка продовжує споживати більше енергії. Використання відходів як відновлюваного джерела енергії зменшить викиди парникових газів на звалищах і створить умови для виробництва енергії з відходів, щоб амортизувати частину витрат на утилізацію відходів. Ця стаття має привернути увагу до знехтуваного потенціалу відходів як відновлюваного джерела енергії в Україні. Аналіз, представлений у цьому дослідженні, повинен стати відправною точкою для подальшого комплексного аналізу потенціалу відходів для виробництва енергії та спрямування компетентних осіб, які приймають рішення, до сталого управління відходами.

Список використаних джерел

- Енергоефективність. (б.д.). Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України. <https://saee.gov.ua/uk/content/energy-efficiency>
- Наслідки воєнних дій та вплив на довкілля. (б.д.). Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. <https://ecozagroza.gov.ua/> (дата звернення 01.10.2023 року).
- Недашківський, В. (2023). Енергетична інфраструктура в Україні: чи помінилася її зелена енергетика. *Finance.ua*. https://finance.ua/ua/goodtoknow/energytyczna-infrastruktura-v-ukraini#headline_2
- Alao, M. A., Popoola, O. M., & Ayodele, T. R. (2022). Waste to energy nexus: An overview of technologies and implementation for sustainable development. *Cleaner Energy Systems*, 3, 100034. <https://doi.org/10.1016/j.cles.2022.100034>
- Ali, A. & Ezeah, Ch. (2017). Framework for management of post-conflict waste in Libya. *European Scientific Journal*, 13(5), 32–49. <https://doi.org/10.19044/esj.2017.v13n5p32>
- Ang, B. W., Choong, W. L., & Ng, T. S. (2015). Energy security: Definitions, dimensions and indexes. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 42, 1077–1093. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2014.10.064>
- Calo, F., & Parise, M. (2009). Waste management and problems of groundwater pollution in karst environments in the context of a post-conflict scenario: The case of Mostar (Bosnia Herzegovina). *Habitat International*, 33(1), 63–72. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2008.05.001>
- Consolidated text: Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives (Text with EEA relevance). (2018a). European Union. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02008L0098-20180705&qid=1696256793242>
- Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives (Text with EEA relevance). (2008). European Union. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2008/98/oj>
- Directive (EU) 2018/2001 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 on the promotion of the use of energy from renewable sources (recast) (Text with EEA relevance.). (2018b). European Union. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018L2001&qid=1696257295765>
- Elard (Earth Link and Advanced Resources Development). (2004). *Environmental impact assessment – Solid Waste Treatment Center “JBEIL-HBALINE”*. Union of Municipalities of Jbeil. Caza of Jbeil.

- Gegic, B., Bajic, B., Vucurovic, D., & Gucunski, J. (2021). Sustainable management of waste-to-energy in Republic of Srpska. *Acta Periodica Technologica*, 52, 203–216. <https://doi.org/10.2298/APT2152203G>
- Gitelman, L., Magaril, E., & Kozhevnikov, M. (2023). Energy security: New threats and solutions. *Energies*, 16(6), 2869. <https://doi.org/10.3390/en16062869>
- International Energy Agency. (n.d.). <https://www.iea.org/>
- Neuhauser, J. A. (2015). US military responsibility for environmental cleanup in contingency environments. *Environmental Law*, 45, 129.
- Sovacool, B. K. (2012). Energy security: challenges and needs. *WIREs Energy Environ*, 1, 51–59. <https://doi.org/10.1002/wene.13>
- Strojny, J., Krakowiak-Bal, A., Knaga, J., & Kacorzyk, P. (2023). Energy security: A conceptual overview. *Energies*, 16(13), 5042. <https://doi.org/10.3390/en16135042>
- The 17 goals. (n.d.). United Nations. <https://sdgs.un.org/goals>
- Ukrainian energy sector evaluation and damage assessment - VI (as of January 24, 2023). (2023). Energy Charter. https://www.energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Occasional/2023_01_24_UA_sectoral_evaluation_and_damage_assessment_Version_VI.pdf
- Yergin, D. (2006). Ensuring energy security. *Foreign Affairs*, 85, 69–82. <https://doi.org/10.2307/20031912>

References

- Alao, M. A., Popoola, O. M., & Ayodele, T. R. (2022). Waste to energy nexus: An overview of technologies and implementation for sustainable development. *Cleaner Energy Systems*, 3, 100034. <https://doi.org/10.1016/j.cles.2022.100034>
- Ali, A. & Ezeah, Ch. (2017). Framework for management of post-conflict waste in Libya. *European Scientific Journal*, 13(5), 32–49. <https://doi.org/10.19044/esj.2017.v13n5p32>
- Ang, B. W., Choong, W. L., & Ng, T. S. (2015). Energy security: Definitions, dimensions and indexes. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 42, 1077–1093. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2014.10.064>
- Calo, F., & Parise, M. (2009). Waste management and problems of groundwater pollution in karst environments in the context of a post-conflict scenario: The case of Mostar (Bosnia Herzegovina). *Habitat International*, 33(1), 63–72. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2008.05.001>
- Consequences of military actions and impact on the environment. (n.d.). Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine. Retrieved October 1, 2023, from: <https://ecozagroza.gov.ua/> [in Ukrainian].
- Consolidated text: Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives (Text with EEA relevance). (2018a). European Union. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02008L0098-20180705&qid=1696256793242>
- Directive (EU) 2018/2001 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 on the promotion of the use of energy from renewable sources (recast) (Text with EEA relevance). (2018b). European Union. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018L2001&qid=1696257295765>
- Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives (Text with EEA relevance). (2008). European Union. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2008/98/oj>
- Elard (Earth Link and Advanced Resources Development). (2004). *Environmental impact assessment – Solid Waste Treatment Center “JBEIL-HBALINE”*. Union of Municipalities of Jbeil. Caza of Jbeil.
- Energy efficiency. (n.d.). State Agency on Energy Efficiency and Energy Saving of Ukraine. <https://saee.gov.ua/uk/content/energy-efficiency> [in Ukrainian].
- Gegic, B., Bajic, B., Vucurovic, D., & Gucunski, J. (2021). Sustainable management of waste-to-energy in Republic of Srpska. *Acta Periodica Technologica*, (52), 203–216. <https://doi.org/10.2298/APT2152203G>
- Gitelman, L., Magaril, E., & Kozhevnikov, M. (2023). Energy security: New threats and solutions. *Energies*, 16(6), 2869. <https://doi.org/10.3390/en16062869>
- Nedashkiivskiy, V. (2023). Energy infrastructure in Ukraine: does green energy help it. *Finance.ua*. https://finance.ua/ua/goodtoknow/energytyczna-infrastruktura-v-ukraini#headline_2 [in Ukrainian].
- Neuhauser, J. A. (2015). US military responsibility for environmental cleanup in contingency environments. *Environmental Law*, 45, 129.
- Sovacool, B.K. (2012). Energy security: challenges and needs. *WIREs Energy Environ*, 1, 51–59. <https://doi.org/10.1002/wene.13>
- Strojny, J., Krakowiak-Bal, A., Knaga, J., & Kacorzyk, P. (2023). Energy security: A conceptual overview. *Energies*, 16(13), 5042. <https://doi.org/10.3390/en16135042>
- The 17 goals. (n.d.). United Nations. <https://sdgs.un.org/goals>
- Ukrainian energy sector evaluation and damage assessment - VI (as of January 24, 2023). (2023). Energy Charter. https://www.energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Occasional/2023_01_24_UA_sectoral_evaluation_and_damage_assessment_Version_VI.pdf
- Yergin, D. (2006). Ensuring energy security. *Foreign Affairs*, 85, 69–82. <https://doi.org/10.2307/20031912>
- International Energy Agency. (n.d.). <https://www.iea.org/>

Отримано редакцією журналу / Received: 21.03.24

Прорецензовано / Revised: 19.04.24

Схвалено до друку / Accepted: 25.04.24

Andrii SAMBULOV, PhD student
ORCID ID: 0009-0001-1533-333X
e-mail: sambulovandre@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

PROSPECTIVE DIRECTIONS OF WASTE MANAGEMENT TO ENSURE ENERGY SECURITY OF UKRAINE

Background. *The largest part of human history considered waste and its reuse an essential aspect of economic activity, even when this aspect has become almost invisible in the age of modernization, industrialization, and mass production. A full-scale war in Ukraine due to the invasion of Russia becomes a critical phase of the review of the waste management process to ensure energy security. The latter is critical for Ukraine in connection with constant missile attacks, the destruction of the country's energy infrastructure, and the appearance of a significant amount of waste. Therefore, the purpose of the article is to analyze prospective directions of waste management to ensure Ukraine's energy security. The object of the study is the concept of waste management as a means of ensuring energy security.*

Methods. *The author applied a scientific literature review, analysis and systematization of existing theoretical ideas about energy security and waste management.*

Results. *The term energy security remains quite new, and in Ukraine, in connection with a full-scale war, it gained the most publicity and attracted the attention of various individuals, from the population to global world leaders. As of November 2022, the amount of losses in the energy sector of Ukraine, together with the losses of utility companies and the heating utility, exceeded 9 billion dollars. Although the issue of waste management to ensure energy security is new for our country, the author of the article noted that the main vectors of implementation can be considered the following: introduction of proposals to separate norms of the current legislation of Ukraine; development of projects of local normative legal acts, in particular, statutes of territorial communities; development of separate Regulations on interaction with business structures in territorial communities; making changes to regulations of local councils, etc.*

Conclusions. *The issue of energy security is of primary importance, and the management of waste generated and growing as a result of the war on the territory of Ukraine will become an effective tool for ensuring Ukraine's energy security. Moreover, waste as a resource will be able to create energy for EU countries.*

Keywords: *energy security, environment, waste management, waste-to-energy technology, full-scale war*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 327.5

DOI: <https://doi.org/10.17721/3041-1912.2024/2-7/11>

Юрій ТУКАЛЕНКО, асп.
ORCID ID: 0000-0002-1059-3802
e-mail: iurii.tukalenko@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ОСМИСЛЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ІНСТИТУЦІЙ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ НОВОГО СВІТОВОГО ПОРЯДКУ

Вступ. Під час формування нового світового порядку постає питання забезпечення глобальної безпеки. На сьогодні ядерною зброєю володіють дев'ять країн. Їх неофіційно прийнято називати "ядерним клубом". Туди входять: США, російська федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Французька Республіка, Китайська Народна Республіка, Республіка Індія, Ісламська Республіка Пакистан, Кореїська Народна Демократична Республіка та Держава Ізраїль, яка офіційно не підтверджує наявність ядерних боєголовок. З урахуванням збільшення протистояння між цими державами, зокрема США, Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії, Французькою Республікою, з однієї сторони, та російською федерацією, Китайською Народною Республікою та Кореїською Народною Демократичною Республікою – з другої постає питання щодо механізму стримування, контролю та запобігання виникненню конфлікту, який, без перебільшення, може стати останнім конфліктом людської цивілізації. Також необхідно враховувати інші загрози та виклики сьогодення, які безпосередньо впливають на безпеку у світі (наприклад, зміна клімату, міграція, загроза голоду, деградація ґрунтів, нестача питної води тощо). Такими структурами можуть і повинні виступати міжнародні безпекові інституції. Безпекові організації сьогодення не можуть виконувати функції із забезпечення безпеки, тому постає нагальне питання сьогодення щодо їх трансформації з метою підвищення їхньої спроможностей забезпечувати та підтримувати глобальних мир і порядок.

Методи. Методами дослідження є сучасні загальні та спеціальні методи наукового пізнання, серед яких, зокрема: аналіз було використано для опрацювання наукових та аналітичних джерел; структурно-функціональний – для дослідження суб'єктів системи забезпечення міжнародної безпеки; індуктивний та дедуктивний – для аналізу й узагальнення інформації з тематики дослідження; прогнозування та синтезу застосовувались у процесі формулювання висновків та рекомендацій за підсумками дослідження.

Результати. Здійснено огляд наукових та аналітичних праць, присвячених проблематиці формування нового світового порядку та трансформації міжнародних безпекових інституцій. Відзначено питання, які становлять основну проблематику щодо трансформації міжнародних безпекових інституцій в умовах формування нового світового порядку. При цьому автор статті констатує, що проведений аналіз досліджень і публікацій вітчизняних та зарубіжних науковців, присвячених зміні глобальних гравців з безпеки в нових умовах, дає підстави дійти висновку, що сьогодні, під час швидкоплинної зміни глобальної безпекової обстановки, трансформація існуючих безпекових інституцій ними предметно не досліджувалась. На підставі аналізу сучасної безпекової ситуації у світі та впливу на неї наявних міжнародних безпекових інституцій показано основні напрями, які, на нашу думку, спрямовані на осмислення трансформації міжнародних інституцій безпеки в умовах формування нового світового порядку, а отже, і на забезпечення глобальної безпеки.

Висновки. Проведене дослідження дало підстави дійти таких висновків: аналіз праць вітчизняних і зарубіжних науковців та аналітиків дав змогу окреслити основні проблеми щодо діяльності та можливої трансформації міжнародних інституцій безпеки в умовах формування нового світового порядку і констатувати, що їй має приділятися більше уваги для забезпечення міжнародного миру і стабільності. Аналіз міжнародної ситуації засвідчив, що діяльність існуючих міжнародних безпекових організацій в умовах глобальних перетворень не відповідає вимогам сьогодення і не містять чітко сформованих шляхів розв'язання цієї проблематики, тому потребує осмислення та ініціювання заходів із трансформації міжнародних інституцій у більш дієві та результативні міжнародні безпекові органи забезпечення та підтримання безпеки. У процесі дослідження також відзначено, що залучення наукової та політичної спільноти до процесів трансформації міжнародних інституцій безпеки в умовах формування нового світового порядку є важливим аспектом підвищення статусу, ролі, іміджу та авторитету міжнародних безпекових організацій.

Ключові слова: міжнародні інституції безпеки, трансформація, новий світовий порядок, міжнародна безпека, глобалізація.

Вступ

Реалії безпекового середовища сьогодення показують, що, незважаючи на значну кількість міжнародних безпекових організацій, їх задекларовані миролюбні цілі, завдання та гарантії, сучасна держава чи навіть група держав не може себе почувати у безпеці в умовах новітніх викликів та формування нового світового порядку. Виклики та загрози сучасного глобалізованого світу – збройні конфлікти, зміни клімату, міжнародний тероризм, проблеми роззброєння, біженців, продовольча, перенаселення, забруднення води, енергетична, сировинна тощо – ускладнюють перспективи сталого розвитку і вплив міжнародних інституцій на підтримання глобальної безпеки.

Сьогодні роль та місце міжнародних інституцій безпеки в умовах формування нового світового

порядку в частині забезпечення глобальної безпеки суттєво зменшилась, і вони не можуть через архаїзм своїх керівних документів, неповороткість своїх бюрократичних систем та рішень, які мало хто слухає і ще менше хто виконує (особливо це стосується потужних економічних та воєнних гравців), слабкість своїх позицій ефективно підтримувати міжнародну безпеку. Зазначене зумовлює та викликає необхідність нагальної трансформації міжнародних інституцій безпеки в нових світових реаліях.

Проте зміни, хоч і повільно, відбуваються, і світові гравці намагаються домовитися про спільне безпекове співіснування саме через переговорні майданчики міжнародних інституцій безпеки та з підписанням нормативно-правових документів, які країни-підписанти зобов'язані виконувати через загрозу санкцій, що в

© Тукаленко Юрій, 2024

умовах глобалізації та взаємозалежності гарантовано призведе до поразки.

Зважаючи на вищевикладене, концептуальне осмислення трансформації міжнародних безпекових інституцій в умовах формування нового світового порядку дасть змогу спрогнозувати та адаптувати їх діяльність з урахуванням нових викликів та загроз міжнародній безпеці і дослідити можливі процеси їх реформування в сучасних безпекових умовах.

Огляд літератури. Осмислення трансформації міжнародних інституцій безпеки, формування нового світового порядку та захисту національних інтересів досліджували такі українські вчені, як В. Абрамов, В. Горбулін, Г. Ситник, О. Дашевська, П. Дмитрук, В. Загурська-Антонюк, Л. Комаха, І. Інжин, Н. Клименко, О. Коломієць, О. Коппель, І. Поліщук, М. Фесенко, Т. Чехович, М. Шевченко та ін.

Досліджуючи вказані аспекти, вітчизняні та зарубіжні науковці порівнюють та відображають нерозривний зв'язок між міжнародною та національною безпекою, особливо в сьогодишніх реаліях, коли формується новий світовий порядок, а також констатують факти та обставини, які спонукають до такої трансформації та визначають її неминучість. Так, І. Інжин стверджує, що "...після розпаду СРСР проявилися численні прояви новітніх викликів, спровокованих процесами глобалізації, але світ не зміг сформувати ефективні та адаптовані до цього безпекові інституції та механізми протидії їм. І сталося це через те, що всі механізми були створені державами і для держав. Сьогодні вони не відповідають реаліям транснаціонального, глобалізованого, мультикультурного світу з достатньо прозорими кордонами і взаємопроникністю суспільств" (Інжин, 2015). Думку науковця підтверджується непоодинокими фактами невідспроможності теперішніх інститутів безпеки виконувати свою основну функцію – забезпечення міжнародної безпеки. В. І. Абрамов, у свою чергу, вважає, що забезпечення національної безпеки "...є основою для конструктивної взаємодії органів державної влади, організацій і суспільних об'єднань для захисту національних інтересів України і забезпечення безпеки особи, суспільства і держави" (Абрамов, Афоніна, 2010), що буде мати наслідки в загальній системі міжнародної безпеки. Г. Ситник прямо стверджує на основі аналізу, що "міжнародна безпека є середовищем (системою), в якому формується національна безпека" (Абрамов, Ситник та ін., 2016) і між ними просліджується чіткий взаємозв'язок та взаємозалежність. В. Денисенко дає своє визначення терміна "міжнародна безпека" – це такий стан відносин між державами і народами, який виключає порушення миру та створення реальної загрози розвитку людства, за якого народи можуть суверенно, без втручання, тиску із зовні визначати шляхи і форми свого суспільно-політичного розвитку; діяльність держав та міжнародних інститутів щодо підтримання такого стану, універсальна система механізмів, заходів і гарантій якого виключає застосування сили в міжнародних відносинах" (Денисенко, 2018).

О. Коломієць у своїх працях стверджує, що "...сьогодні ми спостерігаємо появу низки новітніх загроз системі міжнародної безпеки всіх рівнів, що потребує координації спільних зусиль держав, міжнародних інститутів і світової спільноти для протидії їм. А отже, є

нагальна потреба – системно дослідити цю вагому для світової спільноти проблему, напрацювати ефективні заходи для її розв'язання, що забезпечить стабільність і мир в умовах зростання міжнародної напруги" (Коломієць, 2015).

У свою чергу, П. Дмитрук, досліджуючи означену проблематику, виділяє ще одну її особливість та необхідність урахування для вирішення питання. Справа в тому, що в минулому безпека пов'язувалася з військовим потенціалом, однак на сучасному етапі розвитку людство стикнулося з новими викликами й змушене зважати на безліч нових факторів, що визначають його розвиток. І кожна грань (військова, політична, економічна, соціальна, екологічна тощо) відіграє свою роль, і тому необхідно враховувати інноваційні процеси, пов'язані з глобалізацією, регіональною інтеграцією, розвитком соціального виміру, високих технологій і інформатизацією суспільства. Поняття безпеки, що розширилося під впливом глобальних процесів, припускає досягнення балансу між її різними аспектами (Дмитрук, 2010).

Т. Чехович доводить, що масштабні зміни, які відбулися протягом XX – на початку XXI ст. у міжнародній системі, зокрема, припинення протистояння політичних систем, установа монополярного світоустрою, зростання рівня загрози для регіональної та глобальної безпеки, висунули на перший план проблеми формування нової системи міжнародної безпеки. Проте передусім необхідно переусвідомлення поняття "міжнародна безпека", проблем джерел сучасних загроз, ролі міжнародних інститутів, статутним і пріоритетним завданням яких є інституціонально-функціональне забезпечення міжнародної безпеки (Чехович, 2013).

Н. Клименко у своїх дослідженнях стверджує, що поняття "безпека" у XXI ст. дуже змінилося, як і погляди на зміст цього концепту та роль держави в її забезпеченні. Основний акцент зараз переноситься на міжнародний вимір безпеки і, проблема гарантування безпеки в процесі розвитку людської цивілізації та інтенсифікації глобалізації стає все більш гострішою. Не останню роль у цьому відіграє порушення міжнародних угод і домовленостей окремими країнами, а механізму впливу на них без змін у діяльності міжнародних інститутів безпеки немає (Клименко, 2019). Є сенс також відмітити, що одним із гравцем глобалізації все більше виступають великі недержавні гравці: неурядові організації, кримінальні синдикати, наркокартелі, транснаціональні компанії, терористичні та екстремістські об'єднання тощо (Тукаленко, 2023). Вони поступово змінюють правила гри на міжнародній арені та стають усе впливовішими під час розв'язання глобальних проблем безпеки.

В. Горбулін, видатний та знаний український науковець, звертає увагу, що серед інших викликів сьогодення, які все більше впливають на незворотність трансформаційних процесів міжнародних інститутів безпеки, є зростання загальносвітового попиту на прісну воду, зміни клімату через це, постійне збільшення техногенного навантаження на водні ресурси та на навколишнє середовище, забруднення джерел прісної води, що призводить до скорочення наявних запасів прісної води та погіршення її якості. Зазначене вже призвело до конфліктів і в майбутньому їх кількість

буде зростати, ураховуючи кількість населення, а отже, і збільшення потреб та промислових потужностей на їх забезпечення, які потребують значної кількості прісної води (Горбулін, Мосов, 2023). Існуючі міжнародні безпекові організації мають досить незначний вплив на країни, корпорації в цьому питанні, і нагальність розв'язання цієї проблеми з кожним днем зростає.

М. Фесенко, доктор політичних наук, провідний науковий співробітник ДУ "Інститут всесвітньої історії НАН України", зі свого боку, також зазначає, що сьогодні в системі міжнародних відносин склався новий для новітньої історії стан поліцентризму – множинності центрів сили, жоден з яких не має вирішального впливу на світову ситуацію в цілому. У таких умовах особливого значення набувають проблеми світового порядку – такого стану справ, який би влаштовував усіх учасників міжнародних відносин цього порядку, за відсутності прямого домінування одного з них (Фесенко, 2021). Зрозуміло, що вирішення цієї дилеми займе значний проміжок часу, але без цього досягнення консенсусу неможливе, і необхідно враховувати багато факторів.

Так, В. Загурська-Антонюк говорить, що при осмисленні трансформації міжнародних інститутів безпеки необхідно враховувати, що сучасна стратегія міжнародної безпеки має розв'язувати глобальні проблеми уважно та послідовно, приділяючи належну увагу зваженому балансу у своїй діяльності. Дружні відносини між великими державами сприяють встановленню стабільної структури глобальних відносин безпеки, але дружні відносини між великими державами лише створюють загальний каркас, а не всю будівлю, й усунення загроз без використання їх основоположних причин призведе до їх відродження (Загурська-Антонюк, 2020). Отже, новий порядок диктує необхідність нових правил та забезпечення світової безпеки.

Разом з тим Е. Молчанова стверджує, що "організаційний механізм формування та ефективного функціонування нового світового простору є нестійким і піддається коригуванню, трансформації та повній видозміні під впливом ендегенних (внутрішніх факторів національних систем) та екзогенних (системи міжнародних відносин у цілому) факторів" (Молчанова, Ковтонюк, 2018). Тобто концепція щодо формування визначення та філософія "нового світового порядку" ще немає чітких обрисів, які би всіх влаштовували.

На думку О. Коппель, світовий порядок, можна "визначити як систему норм та правил, розроблених світовою спільнотою з метою її регулювання" (Коппель, 2009). Авторкою наголошується, що ця система характеризується динамічними регіональними змінами, які поступово трансформуються та поділяються на світові, але із збереженням впливу потужних світових економічно, політично та військово розвинутих гравців.

І. Поліщук, дослідивши тенденції щодо формування нового світового порядку, також вважає, що неодмінно відбудеться поділ мінімум на "дві групи держав: привілейовані ядерні та непривілейовані неядерні, між якими рівноправ'я у відносинах фактично є порушеним" (Поліщук, 2022). Також він висловлює думку, що "поступово формується перспектива згортання глобалізації та поступового утвердження у якості провідної тенденції світового розвитку тенденції регіоналізації в рамках багатополлярної моделі. Військово-

силовий чинник поступово витісняє цивілізаційний та міжнародно-правовий фактори та стає домінантою у новому світовому порядку" (Поліщук, 2022).

О. Дашевська, узагальнюючи теоретичні наукові надбання щодо трансформації міжнародних інститутів безпеки в умовах формування нового світового порядку, зробила певні висновки: "сучасний світ характеризується спробою встановити однополярний світовий порядок з орієнтацією на США як єдиного потужного міжнародного арбітра. Така спроба не знаходить єдиної позиції у світі, що призводить до формування явних (російська федерація, арабські країни) чи неявних коаліцій проти такої політики США (ЄС на чолі з Федеративною Республікою Німеччина, Французькою Республікою, Китайською Народною Республікою). Майже всі дослідники та міжнародні політики констатують загострення конфліктів у світі та можливість їх переведення з регіональних статусів у загальносвітовий. Така складна ситуація на тлі соціальної нерівності та посилення міжнародного тероризму спонукає до активного пошуку адекватної реаліям сьогодення моделі світоустрою та світопорядку" (Дашевська, 2015).

Л. Комаха в колективній монографії "Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього" зазначає, що "серед глобальних викликів сучасності проблема побудови системи забезпечення світового порядку є однією з найважливіших. Від того, як буде розвиватися система світоустрою, залежить і співіснування держав, народів та всього людства. Водночас можна констатувати, що зараз у світі відсутній єдиний центр прийняття глобальних рішень. Більше того, відсутні й кілька таких центрів, що робить архітектуру світу надто уразливою до різного роду конфліктів, які можуть перерости у військові локального, регіонального та, можливо, глобального характеру" (Комаха та ін., 2022).

Проте, незважаючи на різні погляди і тенденції щодо нового світового порядку та трансформації безпекових інститутів у сучасних глобалізаційних умовах, багато науковців стверджує, що "глобалізація та регіоналізація воєнно-політичних відносин, ні в якій мірі не є процесами, що суперечать одне одному, а навпаки, можуть сприяти посиленню одне одного" (Шевченко, 2016). Зокрема, науковець доводить, що "у багатьох регіонах світу відбувається поступовий зсув у напрямку до спільної оборони та багатосторонніх заходів у сфері забезпечення безпеки. Намагання уникнути міждержавних конфліктів і великих витрат на оборону сприяє швидше зміцненню, а ніж послабленню багатосторонніх та колективних заходів оборонного характеру" (Шевченко, 2016).

Серед зарубіжних дослідників, які вивчають міжнародні організації, діяльність яких дотична до аналізу проблем міжнародної та національної безпеки в умовах формування нового світового порядку, такі відомі фахівці, як Ю. Н. Харарі, Б. Бузан, К. Коломіна, Р. Купер, Д. Родрік, С. Волт, Б. Хьорлін, Дж. Міршаймер, Р. Фальк, Р. Блеквілл, С. Делбі та ін.

Зарубіжні науковці загалом поділяють думки та висновки своїх українських колег із згаданого питання. Так, Б. Бузан в інтерв'ю для видання "Security and Defence" зауважив, що "Зараз ми повертаємося до такого більш рівноправного світу, але вже з усім цим центри сили тісно пов'язані між собою і сильно взаємозалежні.

Зараз я використовую ярлик "глибокий плюралізм", щоб описати цей світопорядок, що формується" (Buzan, 2020). С. Делбіу в контексті майбутніх змін безпекового середовища і його пріоритетів говорить: "...концепція безпеки має змінитися від холодної війни до реалізму занепокоєння територіальною безпекою, щоб зосередитися на безпеці людей, і від озброєння до переформулювання в термінах досягнення сталого людського розвитку. Демілітаризація, очевидно, є частиною цього порядку денного, але добробут людини в широкому розумінні є загальною метою цієї концепції" (Delby, 2000).

Р. Фальк пише, що "У контексті глобалізації та глобальної геополітики багатих і бідних, необхідність переосмислення політики, а особливо ролі держав у забезпеченні того, що можна назвати безпекою, є неминучою. Проект моделей світового порядку зайшов настільки далеко, що можна говорити про "Глобальний апартеїд" (Falk, 1995). Світ змінився, і це є факт. І від того, як людська спільнота побудує своє безпекове середовище в умовах нових світових реалій, залежить майбутній розвиток і трансформація безпекового існування.

Зокрема, К. Коломіна стверджує: "Війна в Україні показала, що чим більше ризиків несе геостратегічне протистояння, тим більш застарілими видаються рамки сучасної колективної безпеки. З 24 лютого 2022 року глобальна та європейська парадигми архітектури безпеки різко змінилися. З одного боку, була активізована роль НАТО. З другого – посилилось сприйняття міжнародної системи безпеки, яка ламається, і посилилось відчуття уразливості та стратегічної дезорієнтації, викликані структурними змінами, що відбуваються" (Colomina, 2022). Старий глобальний порядок розпався, існує життєва необхідність створення нового, більш безпечного та більш дієвого.

У цьому контексті Ю. Харарі також висловлює припущення стосовно нових реалій. Він констатує: "Новий і кращий світовий порядок має дати найважливіші ролі незахідним державам, які хочуть бути його частиною. Він також має визнати значущість лояльності до національних інтересів. Глобальний порядок розпався насамперед через атаки популістських сил, які стверджували, що патріотична лояльність суперечить глобальній співпраці. Політики-популісти "проповідували" те, що коли ви патріот, то маєте виступати проти глобальних інститутів і глобальної співпраці. Але між патріотизмом і глобалізмом немає внутрішньої суперечності, бо патріотизм – це не ненависть до іноземців. Патріотизм – це любов до своїх співвітчизників. І у XXI столітті, якщо ви хочете захистити своїх співвітчизників від війни, пандемії та екологічного колапсу, найліпший спосіб зробити це – співпрацювати з іноземцями" (Харарі, 2022).

Фактично більшість світових науковців визнають неефективність сучасних інститутів безпеки і пропонують негайно визначитись із шляхами їх переформатування. Б. Хьорлін, почесний професор Датського інституту міжнародних відносин Статсундскаб, у своїх дослідженнях розкрив незначну роль ООН від початку створення до 90-х рр. через протистояння заходу і сходу, а також шляхом вивчення та аналізу наукових матеріалів виявив, що наразі нова міжнародна система та нова організація світового

порядку породили розширення порядку денного міжнародної безпеки та нових аналітичних концепцій для ідентифікації, аналізу і пояснення їх політичного впливу в умовах сьогодення (Heurlin, 2002).

Проте єдиної позиції щодо визначення "нового світового порядку" на нинішньому етапі розвитку немає. Є багато думок стосовно зазначеного. Р. Купер наводить різні варіації сутності категорії "світовий порядок": "(1) основоположний тип поведінки суб'єктів міжнародних відносин, які дотримуються організаційних умов створеної системи або справляти на неї руйнівний вплив; (2) певний рівень стабільності та цілісності організованої системи; (3) розроблені правила поведінки, які забезпечують управління системою з метою підтримання її в стані стабільності" (Cooper, 1993). Р. Блеквілл і Т. Райт визначають "світовий порядок" "спільним розумінням між великими державами, щоб обмежити потенціал серйозної конфронтації", і вони стверджують, що справжній "світовий порядок" історично рідкісний (Blackwill, Wright, 2020). Для Дж. Міршаймера "новий світовий порядок" це "організована група міжнародних установ, які допомагають регулювати взаємодію між держав-членів і ці інститути є ефективними правилами, які влади розробляють і погоджуються дотримуватися, оскільки вони вірять, що дотримання цих правил є їхнім обов'язком інтереси" (Mearsheimer, 2019). Отже, канонічного визначення "світового порядку" немає, але загальною для більшості концепцій є ідея, що відносини між певною групою глобальних акторів регулюються набором правил або інститутів, які визначили, хто є ключовими дійовими особами, і потрібно допомогти їм керувати взаємодією один з одним.

Проте, з іншого боку, Дж. Айкенбері цілком справедливо зазначає, що міжнародний порядок не обов'язково має на увазі дії сторін за узгодженими правилами, він може втілювати практику поведінки, якої дотримується найсильніша країна, дії якої в цьому випадку можуть самі по собі ставати правилом як нормою, закріпленою ланцюгом прецедентів. "Сила перетворюється в право, а примус – у борг" (Ikenberry, 2001).

Д. Родрік та С. Волт пішли далі і підсумували загалом усі твердження, пропозиції та припущення. Вони стверджують, що існуючий глобальний політико-економічний порядок навряд чи збережеться в його нинішньому вигляді на фоні сумнівного стану могутності США, піднесення Китаю та повернення багатополарності. Вони бачать "новий світовий порядок" як "базову операційну систему" – набір правил для управління торгівлею, інвестиціями, зв'язком, використання дипломатії, застосування сили та широким спектром інших питань. Ці правила можуть бути офіційно втілені в міжнародних організаціях і договорах або інтерналізовані як норми, що керують поведінкою окремих держав. Вони будуть найбільш ефективними, коли є бажаними та підтримуються більшістю, якщо не всіма учасниками" (Rodrik, Walt, 2021).

Вищевикладений аналіз досліджень і публікацій вітчизняних та зарубіжних науковців та аналітиків, присвячених осмисленню трансформації міжнародних інституцій безпеки в умовах формування нового світового порядку, свідчить про те, що згадане та її організаційно-правові засади предметно ними не досліджувались.

Метою є дослідження концептуального осмислення трансформації міжнародних інституцій безпеки в умовах формування нового світового порядку в умовах формування багатополюсного світу.

Об'єкт дослідження – міжнародні інститути безпеки.

Методи

Методами дослідження є сучасні загальні та спеціальні методи наукового пізнання, серед яких, зокрема: аналіз було використано для опрацювання наукових та аналітичних джерел; структурно-функціональний – для дослідження суб'єктів системи забезпечення міжнародної безпеки; індуктивний та дедуктивний – під час аналізу й узагальнення інформації з тематики дослідження; прогнозування та синтезу – застосовувались під час формулювання висновків та рекомендацій.

Дослідження базується на загальному аналізі діяльності міжнародних інституцій безпеки в умовах формування нового світового порядку і праць вітчизняних і зарубіжних науковців та аналітиків, які вивчали означену проблематику.

Результати

Новий світовий порядок, сучасний стан міжнародних інституцій безпеки та вплив на них глобалізації це багатогранний процес, проявляється не тільки в економічному, соціальному, гуманітарному чи інших аспектах нашого життя. На передову проблем суспільного існування виходять забезпечення безпеки та інституції, які повинні її забезпечувати. Насамперед це спричинено появою нових акторів у політиці, їхніми амбіціями, розвитком економіки та настроями в політичній еліті, яка воліє вийти за рамки власної території і заявляє про себе на міжнародній арені. Як правило, це відбувається насильницьким, агресивним шляхом. І сучасні міжнародні інституції, на жаль, не готові і неспроможні забезпечити глобальну стабільність та безпеку. Держави не можуть бути впевнені, що існуючі безпекові інституції зможуть їх захистити, тому створюються різного роду коаліції, союзи, альянси тощо, які діють незалежно одні від одних і захищають виключно свої інтереси чи свою безпеку. Тобто говорити про кооперацію міжнародних безпекових інституцій у глобальному вимірі на сьогодні неможливо. Наприклад, ООН, в якій представлені всі країни світу, розділена за групами впливу, Рада Безпеки ООН скоріше не орган, який приймає рішення для підтримання і забезпечення міжнародної безпеки і сталого розвитку людства, а структура, що констатує факти і вже під них видає резолюції чи інші міжнародні акти. НАТО повністю акумулювало вектор своїх інтересів до Держави Ізраїль, незважаючи на те, що тільки місяць назад запевняло у своїй підтримці Україну, країни Балтії та Східної Європи. Як видно, знову "містечкові" інтереси та слабкість структур призвели до розпорошення сил і засобів, а мирне співіснування перетворилося на проблему кожного окремо. ОБСЄ як організація повністю себе дискредитувала і як безпекова інституція може не розглядатися. Вона здатна виконувати тільки гуманітарні функції або підтримувати різні соціальні проекти, не більше. ЄС виконує певні миротворчі функції, але глобального впливу організація не має. В основному це пов'язано з різними підходами країн Євросоюзу до зовнішньої політики, слабкістю національних збройних сил або недостатнім фінансуванням безпекової складової. Регіональні безпекові організації,

такі як Організація американських держав, Азійська парламентська асамблея та інші виконують свої функції суто у своїх регіонах і ніякого впливу на світову безпекову ситуацію не мають.

У XXI ст. під час формування нового світового порядку через виникнення асиметричних загроз, збільшення наркотрафіку та терористичних загроз, розширення можливостей організованої злочинності можна стверджувати про глобалізацію безпеки та констатувати факт, що без об'єднання зусиль та розвитку зв'язків між міжнародними безпековими інституціями, їх взаємозалежність неможливо говорити про безпеку, і це потребує втручання як ззовні (регіональна та глобальна безпека), так і внутрішньо (безпека громадян, порядок, національна безпека). Можливості дають змогу не лише розвиватися всьому суспільству, а й водночас породжують нові загрози, які через малий контроль держав набувають нових форм прояву і з ними значно важче боротися. Глобалізація через свій спосіб прояву створює низку складних механізмів, які керують взаємодією між державами чи іншими суб'єктами міжнародного середовища (державними, недержавними), що сприяє прискоренню всіх інших процесів і посилює політичні, економічні, безпекові взаємозалежності.

Виміряти зв'язок між формуванням нового світового порядку та національною та міжнародною безпекою важко через складність взаємозалежностей. Як зазначалось вище, глобалізація дає новий погляд на міжнародні відносини, відмінний від реальності XX ст., та наголошує на зростаючій кількості залучених акторів і нових форм підходів до забезпечення безпеки. Глобалізація є ні причиною, ні наслідком трансформацій середовища безпеки, а каталізатором його еволюції. Швидкість циркуляції інформації, зникнення кордонів, скорочення просторово-часового виміру сприяє створенню нового середовища безпеки. В умовах трансформації середовища безпеки під впливом глобалізації для забезпечення безпеки та створення умов для розвитку кожна держава має знайти оптимальне поєднання інтеграції у світ спільноти та збереження національних особливостей, найважливіших факторів, які є ознаками ідентичності цієї країни, бути складовими цілого світу, залишаючись при цьому важливою та особливою його частиною.

Проблема підтримання миру й зміцнення міжнародної безпеки є одними з головних пріоритетів міжнародно-правових відносин у сфері забезпечення міжнародної безпеки в умовах формування нового світового порядку. Світ, як було зазначено, стає все більше взаємозалежним, події на його одному кінці позначаються на іншому, і це стимулює держави до активної співпраці з метою забезпечення та підтримання спільної безпеки. Концептуальні основи такого співробітництва наведено в Статуті ООН, головна мета якого полягає в підтриманні міжнародної безпеки. І одним з основних шляхів для досягнення вказаної мети є застосування результативних колективних заходів для запобігання й усунення загроз та викликів для миру, а також припинення актів агресії. Інакше кажучи, йдеться про систему міжнародної безпеки, що постійно ускладняється у зв'язку з протиріччями, які виникають між державами стосовно форм і методів зміцнення міжнародної безпеки.

Загалом, теоретико-правові засоби забезпечення міжнародної безпеки та їх ефективність, зокрема нормативно-правове регулювання функціонування міжнародних безпекових інституцій, повністю залежить від реалій нового світового порядку, глобальних змін та волі країн до змін, а також бажання підтримувати міжнародний мир та безпеку, незважаючи на національні інтереси. Існуюча система міжнародно-правових відносин у частині підтримання миру та безпеки функціонує на основі Статуту ООН і владних приписів (імперативних норм) міжнародного права. Відхід від правил призводить до конфліктів інтересів, дипломатичних демаршів і, в підсумку, до військової ескалації з жертвами та руйнуваннями. Тому її необхідно структурувати з урахуванням інтересів, напевне, всіх континентів з їх релігіями, інтересами тощо. Зазначене можна стимулювати через створення міжнародного дорадчого органу із залученням відомих учених-глобалістів, знаних дипломатів, відомих управлінців, представників провідних міжнародних організацій (МВФ, Світовий банк, СОТ, ЮНЕСКО тощо) з метою вироблення ними єдиних світових глобальних стандартів безпеки, існування, співпраці, розвитку, досягнення цілей сталого розвитку, розв'язання глобальних проблем та новітніх викликів.

Тому трансформація міжнародних інституцій безпеки з метою підтримання міжнародного миру та безпеки за умови виникнення нових викликів під час формування нового світового порядку, а також наукові підходи, якісне нормативно-правове регулювання функціонування безпекових організацій на основі міжнародного права разом з аналізом сучасного стану їх діяльності в умовах сучасності буде відігравати велику роль у сфері підтримання та забезпечення міжнародної безпеки.

Аналізуючи досвід проведення міжнародними безпековими інституціями заходів із забезпечення безпеки, найважливішими передумовами будь-якої ефективної глобальної безпекової інституції є злагода, однастайність, монолітність та довіра зі сторони країн до безпекових організацій, і навпаки. За відсутності такої умови у відносинах між країнами та міжнародною безпековою інституцією будь-який безпековий орган стає нефункціональним та неефективним або паралізованим, як, наприклад, Ліга Націй на початку минулого століття.

Загалом можна констатувати, що міжнародна безпека ґрунтується на спільності цілей об'єднань держав, де зазвичай плани їх досягнення не для відкритого доступу і, куди "чужих" не приймають. У цьому контексті трансформація міжнародних інституцій безпеки з метою підвищення їх ефективності діяльності в умовах сучасних викликів та боротьба з власними інтересами держав буде тяжким і тривалим процесом. Однак плюсом буде те, що це буде потужною платформою для спілкування, легітимність якої не буде мати альтернативи. Рано чи пізно всі приймуть одні правила гри, якщо політика безпекових організацій у сфері реформ своїх організацій буде послідовною, сильною і принциповою, звичайно.

Для реформування міжнародних безпекових інституцій в умовах формування нового світового порядку необхідно розуміти, що під час глобальних

змін реформатори організацій повинні бути сміливими, вміти та захищати свої бачення вирішення питання. Організації повинні на кілька кроків бути попереду виникаючих проблем з метою продемонструвати спроможність гарантування підтримання міжнародної безпеки в умовах нових глобальних викликів та нового світового порядку.

Дискусія і висновки

У процесі аналізу з'ясовано, що суспільство рухається до нового етапу глобалізації забезпечення міжнародної безпеки. Біполярний світ більше не є рішенням. Разом з тим багатополарність породжуватиме рівновагу з одного боку, а з другого – нестабільність, і підтримувати стабільність і безпеку буде важче через велику кількість акторів та їхню непередбачуваність. Великою проблемою буде те, що вони не хотітимуть домовлятися між собою, ураховуючи релігійні, культурні, соціальні, економічні та інші аспекти. Водночас проведений аналіз засвідчив, що, незважаючи на певні розбіжності, міжнародні безпекові організації все ж виконують свою основну функцію – збереження миру та стабільності. А необхідність формування та трансформації існуючих міжнародних інституцій безпеки це навіть не необхідність, це процес, час якого вже настав.

Незважаючи на значний обсяг робіт зарубіжних і вітчизняних учених з означеної тематики, проблема концептуального осмислення сутності трансформації міжнародних інститутів безпеки в умовах формування нового світового порядку із виникненням нових викликів залишалась поза їх увагою. Тому наукова спадщина сучасних дослідників щодо визначення причин, умов, тенденцій, наслідків для глобальної та національної безпеки трансформації міжнародних безпекових інституцій потребує більш глибокого і системного дослідження. Також серед науковців залишаються суперечності в поглядах на цю проблематику, що спонукає до продовження дослідження для виявлення сучасних тенденцій і закономірностей трансформації та переформатування розвитку міжнародних безпекових організацій як основного вектора інноваційного розвитку під час переформатування національного, регіонального та всесвітнього безпекового середовища, що в результаті має призвести до зміцнення загальної безпеки та подальшого сталого розвитку.

Перспективним для подальших розвідок варто зазначити вивчення зарубіжного досвіду за порушеною проблематикою, а також діяльність міжнародних інституцій безпеки.

Список використаних джерел

- Абрамов, В. І., & Афоніна, О. Г. (2010). *Національна безпека як філософська категорія*. <https://academy.gov.ua/ei/11/txts/10avibtk.pas>
- Абрамов, В. І., Ситник, Г. П., & Смоляннюк, В. Ф. (2016). *Глобальна та національна безпека*, НАДУ, 563.
- Горбулін, В. П., & Мосов, С. П. (2023). *Наука і Суспільство. Водні конфлікти як індикатор загострення світової кризи прісної води*, НАН України, 2. 5–11.
- Дашевська, О. В. (2015). *Новий світовий порядок: теоретичні концепції*, (вид. 2), Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 63.
- Денисенко, В. М. (2018). *Політологія. Навчально-методичний посібник у схемах і таблицях*, (В. С. Бліхара, Ред.), ПП "Арал", 303.
- Дмитрук, П. М. (2010). Особливості зарубіжної практики забезпечення безпеки в соціально-економічній сфері. *Державне управління: теорія та практика*, 2.
- Загурська-Антонюк, В. Ф. (2020). Міжнародна безпека у контексті глобалізації сучасного світу. *Державне управління. Інвестиції: практика та досвід*, 13-1, 109.

- Ijnin, I. (2015). Трансформація системи міжнародної безпеки на початку XXI століття: нові загрози. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*, 37, 3, 45.
- Клименко, Н. Г. (2019). Еволюція змісту концепту "безпеки" за різних історичних епох та політичних систем. *Державне управління: удосконалення та розвиток*, 8, 6.
- Коломієць, О. В. (2015). *Особливості системи міжнародної безпеки в умовах глобалізації* [Автореф. дис. д-ра політ. наук, Одеська юридична академія].
- Комаха, Л. Алексєєнко, І., Гошовська, В., Колтун, В., & Марутян Р. (2022). *Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього*, (Л. Комаха, І. Алексєєнко, Ред.). ВПЦ "Київський університет".
- Коппель, О. А. (2009). Концепції організації міжнародних систем, *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, 37, 4–8.
- Молчанова, Е., & Ковтанюк К. (2018). Концептуальні засади становлення та розвитку нового світового економічного порядку. *Міжнародна економічна політика*, 1(28), 166.
- Поліщук, І. О. (2022). Наукові рефлексії війни. Геополітичні ознаки нового світового порядку. *Політичне життя*, 33.
- Тукаленко, Ю. О. (2023). Глобалізаційний вимір національної безпеки в контексті трансформації світового порядку. *Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього*, ННІ ПУДС КНУ, 86–87.
- Фесенко, М. В. (2021). Conceptual Problems of International and World Order Formation. *Modern Historical and Political*. Chernivtsi: Chernivtsi National University, 43, 97.
- Чехович, Т. В. (2013). Забезпечення міжнародної безпеки міжнародно-правовими засобами. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*, 1, 277–283.
- Шевченко, М. М. (2016). Об'єктивні та суб'єктивні чинники впливу на формування політики національної безпеки сучасної держави в умовах військової глобалізації. *Державне управління: удосконалення та розвиток*, 9, 2.
- Ювал Ной, Харарі (2022). Кінець "нового миру". Яким буде глобальний лад, якщо Путіна вдасться зупинити і покарати, *New Voice*. <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/noviy-svitoviy-poryadok-shcho-bude-zi-svitom-pislya-pokarannya-rf-ta-putina-istorik-yuval-noy-harari-50290571.html>
- Buzan, B. (2020). *The transformation of global international society and the security agenda*. <http://doi.org/10.35467/sdq/125295>
- Colomina, C. (2022). *The world in 2023: ten issues that will shape the international agenda*. https://www.cidob.org/en/publications/publication_series/notes_internacionales/283/the_world_in_2023_ten_issues_that_will_shape_the_international_agenda
- Cooper, R. (1993). Is There a New World Order? *Prospects for Global Order*, 2, 165.
- Rodrik, D., Walt, S. (2021). How to construct a new global order, *Harvard Kennedy School*, 1–5.
- Heurlin, Bertel (2002). International Relations. International security, *Danish Institute of International Affairs, Copenhagen, Denmark*, 2, 4–6.
- Ikenberry, J. (2001). After Victory. Institutions, Strategic Restrain, and the Rebuilding of Order after Major Wars. Princeton, N. J.
- Mearsheimer, John J. (2019). Bound to Fail: The Rise and Fall of the Liberal International Order. *International Security*, 4, 9.
- Richard, Falk (1995). On Humane Governance: Toward a New Global Politics, Pennsylvania: Pennsylvania University Press.
- Robert, Blackwill, & Thomas, Wright (2020). The End of World Order and American Foreign Policy. Council on Foreign Relations, 5.
- Simon, Dalby. (2000). Geopolitical Change and Contemporary Security Studies: Contextualizing the Human Security Agenda. *Institute of International Relations, The University of British Columbia*.
- References**
- Abramov, V. I., & Afonina, O. G. (2010). *Natsionalna bespeka yak filosofska kategoriia* [National security as a philosophical category], <https://academy.gov.ua/ei/11/txts/10avibtk.pas>
- Abramov, V. I., Sytnyk, G. P., & Smolaniuk, V. F. (2016). *Globalna ta natsionalna bespeka* [Global and national security], NAPA, 563 [in Ukrainian].
- Buzan, B. (2020). *The transformation of global international society and the security agenda*, interviewed. <http://doi.org/10.35467/sdq/125295>
- Chehovych, T. V. (2013). *Zabezpechennia misznarodnoi bespeku masznarodno-pravovymy zasobamy* [Ensuring international security by international legal means]. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 1, 277–283 [in Ukrainian].
- Colomina, C. (2022). The world in 2023: ten issues that will shape the international agenda. https://www.cidob.org/en/publications/publication_series/notes_internacionales/283/the_world_in_2023_ten_issues_that_will_shape_the_international_agenda
- Cooper, R. (1993). Is There a New World Order? *Prospects for Global Order*, 2, 165.
- Dashevska, O. V. (2015). *Novyi svitovui poryadok: teoretychni koncepczii* [New world order: theoretical concepts]. Alfred Nobel University of Dnipro, 2, 63 [in Ukrainian].
- Denysenko, V. M. (2018). *Politologiya. Navchalno-metodychnyi posibnyk v chemakh i tablytszhah* [Political Science. Study guide in diagrams and tables], Aral, 303 [in Ukrainian].
- Dmytruk, P. M. (2010). *Osoblyvosti zarubisnoi praktyky zabezpechennia bespeky v sotsialno-ekonomichnii sferi* [Features of foreign practice of ensuring security in the socio-economic sphere], *Public administration: theory and practice*, 2 [in Ukrainian].
- Fesenko, M. V. (2021). Conceptual Problems of International and World Order Formation. *Modern Historical and Political*. *Chernivtsi National University*, 43, 97 [in Ukrainian].
- Gorbunin, V. P., & Mosov, S. P. (2023). *Nauka i suspilstvo. Vodni konflikty yak indyktor zogostrennia svitovoi kryzu prysnoi vody* [Science and Society. Water conflicts as an indicator of the aggravation of the global freshwater crisis]. *Natsionalna academia nauk Ukrainy*, 2nd ed, 5–11 [in Ukrainian].
- Heurlin, Bertel (2002). International Relations. International security. *Danish Institute of International Affairs, Copenhagen, Denmark*, 2, 4–6.
- Ikenberry, J. (2001). After Victory. Institutions, Strategic Restrain, and the Rebuilding of Order after Major Wars, Princeton, N. J. 293.
- Inzhyn, I. (2015). *Transformatsiia systemy mizhnarodnoi bespeky na pochatku XXI stolittia: novi zahrosy* [Transformation of the international security system at the beginning of the XXI century: new threats], 37, 3, 45 [in Ukrainian].
- Iuval Noi, Harari. (2022). The end of the "new world". What the global order will look like if Putin is stopped and punished, *New Voice*. <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/noviy-svitoviy-poryadok-shcho-bude-zi-svitom-pislya-pokarannya-rf-ta-putina-istorik-yuval-noy-harari-50290571.html>
- Klymenko, N. G. (2019). *Evolutsiia zmistu kontseptu "bespeka" za riznykh istorichnykh epok ta politychnykh system* [Evolution of the content of the concept of "security" in different historical epochs and political systems], *Public administration: improvement and development*, 8, 6 [in Ukrainian].
- Kolomiets, O. V. (2015). "Features of the international security system in the context of globalization", PhD. Thesis, Political problems of international systems and global development, 37 [in Ukrainian].
- Komaha, L., Alekseenko, I., Goshovska, V., Koltun, V., & Marutian, R. (2022). *Globalizatsiini vykyky: uriaduvannia maibutniogo* [Globalization Challenges: Governance of the Future], Taras Shevchenko National University of Kyiv [in Ukrainian].
- Koppel, O. A. (2009). *Konshepszii organizatsii misznarodnykh system* [Concepts of organization of international systems]. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 37, 4–8 [in Ukrainian].
- Mearsheimer, John J. (2019). Bound to Fail: The Rise and Fall of the Liberal International Order, *International Security*, 4, 9.
- Molchanova, Y. I. (2018). *Kontspualni zasady stanovlennia ta rozvytku novogo svitovogo ekonomichnogo poriadku* [Conceptual foundations of the formation and development of the new world economic order], *International Economic Policy*, 1(28), 166 [in Ukrainian].
- Polishuk, I. O. (2022). *Naukovi refleksii viiny. Geopolitychni oznaky novoho svitovogo poriadku* [Scientific reflections of war. Geopolitical signs of the new world order]. *Political life*, 33 [in Ukrainian].
- Richard, Falk (1995). On Humane Governance: Toward a New Global Politics, Pennsylvania: Pennsylvania University Press.
- Robert, Blackwill, & Thomas, Wright (2020). The End of World Order and American Foreign Policy, Council on Foreign Relations, 5.
- Rodrik, D., & Walt, S. (2021). How to construct a new global order, *Harvard Kennedy School*, 1–5.
- Shevchenko, M. M. (2016). *Obiektivni ta subektivni chynnyky vplyvu na formuvannia polityky natsionalnoi bespeky suchasnoi derzavy v umovah viiskovoi globalisatsii* [Objective and subjective factors of influence on the formation of the national security policy of the modern state in the conditions of military globalization]. *Public administration: improvement and development*, 9, 2.
- Simon, Dalby. (2000). Geopolitical Change and Contemporary Security Studies: Contextualizing the Human Security Agenda, *Institute of International Relations, The University of British Columbia*.
- Tukalenko, I. O. (2023). Globalization dimension of national security in the context of the transformation of the world order. *Globalization Challenges: Governance of the Future*, 86–87.
- Zagurska-Antoniuk, V. F. (2020). *Miznarodna bespeka u konteksti flobalizatsii suchasnoho svitu* [International security in the context of globalization of the modern world], 13–14, 109 [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 02.10.23

Прорецензовано / Revised: 07.11.23

Схвалено до друку / Accepted: 16.11.23

Yurii TUKALENKO, PhD Student
ORCID ID: 0000-0002-1059-3802
e-mail: iurii.tukalenko@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

CONCEPTUALIZING THE TRANSFORMATION OF INTERNATIONAL SECURITY INSTITUTIONS IN THE CONTEXT OF THE FORMATION OF A NEW WORLD ORDER

Background. *The formation of a new world order raises the issue of global security. Today, 9 countries possess nuclear weapons. They are unofficially called the "nuclear club". They include: The United States of America, the Russian Federation, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, the French Republic, the People's Republic of China, the Republic of India, the Islamic Republic of Pakistan, the Democratic People's Republic of Korea, and the State of Israel, which does not officially confirm the presence of nuclear warheads. Given the growing confrontation between these states, in particular the United States, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, and the French Republic on one hand, and the Russian Federation, the People's Republic of China, and the Democratic People's Republic of Korea on the other, the question arises of a mechanism for deterring, controlling, and preventing a conflict that, without exaggeration, could become the last conflict of human civilization. It is also necessary to take into account other threats and challenges that directly affect global security, such as climate change, migration, the threat of famine, soil degradation, lack of drinking water, etc. International security institutions can and should act as such structures. Today's security organizations cannot perform these security functions, so there is an urgent question of their transformation in order to increase their ability to ensure and maintain global peace and order.*

The purpose is to study the transformation of international security institutions in the context of the formation of a new world order.

The object of study is international security institutions.

Methods. *The research methods used are modern general and special methods of scientific research, including, in particular: analysis was used to process scientific and analytical sources; structural and functional - to study the actors of the international security system; inductive and deductive - to analyze and summarize information on the subject of the study; forecasting and synthesis methods were used to formulate conclusions and recommendations based on the results of the study.*

Results. *The author reviews scientific and analytical works on the issues of the formation of a new world order and the transformation of international security institutions. The author emphasizes the issues that constitute the main problem of transformation of international security institutions in the context of the formation of a new world order. At the same time, the author states that the analysis of research and publications by domestic and foreign scholars on the change of global security players in the new environment allows to conclude that, at present, during the rapidly changing global security situation, they have not substantively studied the transformation of existing security institutions. Further, based on the analysis of the current security situation in the world and the impact of existing international security institutions on it, the researcher showed the main directions that, in his opinion, are aimed at understanding the transformation of international security institutions in the context of the formation of a new world order, and therefore at ensuring global security.*

Conclusions. *The study has led to the following conclusions: the analysis of the works of domestic and foreign scholars and analysts has made it possible to outline the main existing problems with the activities and possible transformation of international security institutions in the context of the formation of a new world order and to state that more attention should be paid to it in order to ensure international peace and stability. The analysis of the current international situation has shown that the activities of the existing international security organizations in the context of global transformations do not meet current requirements and do not contain clearly defined ways to address this issue, and therefore require reflection and initiation of measures to transform international institutions into more effective and efficient international security bodies for ensuring and maintaining security. The study also notes that the involvement of the scientific and political community in the processes of transformation of international security institutions in the context of the formation of a new world order is an important aspect of enhancing the status, role, image and authority of international security organizations.*

Keywords: *international security institutions, transformation, new world order, international security, globalization.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 338.24; 332.1

DOI: <https://doi.org/10.17721/3041-1912.2024/2-8/11>

Олександр ЮР'ЄВ, асп.
ORCID ID: 0000-0001-9594-6015
e-mail: OleksandrYuriev@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ВПЛИВ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ НА БЕЗПЕКУ РЕГІОНУ: УРБІЦИД ТА ЕКОЦИД УКРАЇНСЬКИХ МІСТ

Вступ. Концепції урбіциду та екоциду є ключовими у війні росії проти України, оскільки означають спланований напад на створене урбаністичне та екологічне середовище. Незважаючи на те, що концепції досить нові та привернули увагу лише в кінці ХХ ст., в Україні вони почали активно обговорюватись у наукових колах лише з повномасштабним вторгненням росії та поширенням війни по всій території нашої держави.

Метою дослідження є аналіз впливу повномасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 р. на безпеку регіону з позиції розгляду понять урбіциду та екоциду українських міст та населених пунктів. Основні завдання роботи передбачають характеристику понять урбіциду та екоциду; розуміння особливостей урбіциду та екоциду в Україні і надання певних рекомендацій щодо імплементації відповідних програм із пом'якшення наслідків таких процесів.

Методи. Якісні методи, що мають нестандартизований характер, орієнтовані на розкриття причинно-наслідкових зв'язків, передбачають змістовний аналіз джерел щодо предмета дослідження (обговорення).

Результати. Автор розглянув феномен урбіциду та навів три типи ситуацій, які дали змогу розділити розуміння урбіциду на природне, антропічне та символічне. Було виявлено, що для України характерний антропічний урбіцид унаслідок військових дій росії. Відповідно до статистичних даних та офіційної інформації від міністра захисту довкілля та природних ресурсів України, безпосередні збитки для житлової та нежитлової рухомості країни від дій агресора за періоду війни досягли 127 млрд дол. США, а за майже рік війни наслідки екоциду сягнули понад 46 млрд дол. США. Більше того, екоцид як інструмент тяжких злочинів проти людства уже з однієї цієї причини є найнебезпечнішим злочинним діянням, виділяючись із низки антропогенних екологічних катастроф.

Висновки. Хоча регулювання екоциду в міжнародному праві передбачено лише в Конвенції "Про заборону військового чи іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище", у міжнародному та гуманітарному праві відсутні чіткі згадки про урбіцид. Саме тому розбудова компетентних національних інституцій, здатних справлятися з різноманітними викликами урбіциду та екоциду, є обов'язковою умовою. Також ця інституційна розбудова потребує більшої міжнародної співпраці з такими учасниками, як ООН, ЄС і Світовий банк.

Ключові слова: урбіцид, екоцид, прямі збитки, житловий фонд, інфраструктура, довкілля.

Вступ

Безпека будь-якого регіону, країни чи міста передбачає відсутність воєнних дій на їх території та збереження цілісності з точки зору економіки, соціальної сфери, екології, продовольства, інфраструктури й політики. Безпека є системною властивістю регіону, країни чи міста, яка дає їм змогу прогресивно розвиватися в умовах існування ризиків, невизначеностей, викликів та загроз. Однак людство протягом своєї історії пережило чимало жорстоких війн та руйнувань. Тільки за ХХ ст. відбулися дві світові війни, які забрали життя мільйонів людей. Феномен війни в містах вивчається досить давно, але військове вторгнення росії в Україну змусило по-новому поглянути на російську тактику міських боїв. Як зазначає Ljungkvist (2022), це не боротьба за міста, а скоріше боротьба проти них – урбіцид. Крім вчиненого геноциду простих беззбройних українських громадян, росіяни здійснили урбіцид, культуроцид та екоцид українських міст, що є неприйнятним ні з погляду гуманізму, ні міжнародного права, ні сучасних реалій.

Ураховуючи обмежену розкритість феномену у вітчизняній літературі, метою роботи є аналіз впливу повномасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 р. на безпеку регіону з позиції розгляду понять урбіциду та екоциду українських міст та населених пунктів.

Основні завдання роботи передбачають:

- характеристику понять урбіциду та екоциду;
- розуміння особливостей урбіциду та екоциду в Україні;

– надання певних рекомендацій щодо імплементації відповідних програм із пом'якшення наслідків таких процесів.

Урбіцид – це термін, що трактується як "насильство над містами". Феномен урбіциду з'явився разом із появою міст. Певні згадки можна знайти навіть у Біблії. Спочатку створений письменником-фантастом М. Муркоком у 1963 р., пізніше він був використаний критиками міського планування в США наприкінці ХХ ст. Саме М. Берман у 1996 р. використав термін "урбіцид" стосовно наслідків військових дій. Група боснійських архітекторів із Мостара позначила тим самим терміном насильство над міським ландшафтом під час сербо-хорватської війни (Закутинська, Блевка, 2016).

Варто зауважити, що під час Боснійської війни місто Сараєво перебувало в облозі 4 роки (квітень 1992-го – лютий 1996 р.), а весь цей час воєнні дії велися фактично на міських вулицях. Сербська артилерія щодня обстрілювала місто. Найчастіше обстрілювалися лікарні, редакції ЗМІ, громадський транспорт, урядові будівлі, пивоварня, млин та пекарні, спортивні та промислові об'єкти, торговельні центри та інші цивільні об'єкти. Згоріла Національна бібліотека та разом із нею тисячі цінних видань, за що Сараєво часто називають Другою Олександрією.

Новітнє визначення урбіциду стосується палестинських міст Західного берега та Сектора Газа. Крім руйнування, на цій території планують та будують нові ізраїльські поселення, що також можна охарактеризувати як урбіцид. Наразі урбіцид присутній у Сирії та Палестині, де тривають

© Юр'єв Олександр, 2024

громадянські війни, а також в Україні після повномасштабного вторгнення росії.

Концепція екоциду почала з'являтися в останні роки війни у В'єтнамі (1955–1975), коли загрозливі наслідки цієї війни були очевидними та мали руйнівний вплив на територію. Атаки з використанням потужного гербіциду Agent Orange, який армія США використовувала як хімічну зброю, вбили сотні тисяч людей і залишили мільйони гектарів землі безплідними. Вперше світ почув слово "екоцид" на екологічному саміті ООН у Стокгольмі 1972 р., де У. Пальме, прем'єр-міністр Швеції, звинуватив Сполучені Штати в екоциді через їх дії у В'єтнамі (Siddique, 2021). Представники інших присутніх країн, наприклад Індіра Ганді з Індії та Тан Ке з Китаю, запропонували тоді вважати знищення екосистеми злочином проти людства.

Велику увагу проблемі урбіциду приділяли М. Ковард, Дж. Егню, М. Бонайн, С. Фрегонезе, А. Рамадан, О. Іфтахел, С. Грем та ін. Хоча в Україні про екоцид та урбіцид почали говорити з 2014 р., але набувати розголосу ці феномени почали лише з 2022 р., коли країна зазнала численних втрат міст, територій, шкідливого екологічного впливу та нищівних дій з боку росії. Саме тому це дослідження актуалізує розкриття питання.

Методи

Автор використав якісні методи, що мають нестандартизований характер, орієнтовані на розкриття причинно-наслідкових зв'язків, передбачають змістовий аналіз джерел щодо предмета дослідження (обговорення). Так, метод органічного пошуку допомоги вибрати та проаналізувати матеріали. Стратегія пошуку включала ключові слова (терміни), що відображають значущий семантичний зміст запиту даних; крім того, пошук був деталізований (за типом дослідження та часом). Ключовими термінами, які використовувалися для написання статті, були "безпека регіону", "безпековий потенціал", "теорія регіонального комплексу безпеки", "війна в Україні" та "безпека європейського регіону". Бази даних автоматично перевіряли терміни, вставлені в рядок пошуку, а спеціальні фільтри дали змогу знайти потрібну інформацію. У разі збігу терміна в одному або кількох індексах перевірялися знайдені посилання з досліджуванім терміном. Також теоретико-методологічний аналіз, порівняльний метод, логіко-гносеологічний аналіз та нормативно-ціннісний метод дали можливість виявити особливості безпекового потенціалу європейського регіону через повномасштабне вторгнення росії в Україну.

Результати

Carrión Mena (2018) вважає, що урбіцид – це літургійне та навмисне вбивство міста з явним наміром. На його думку, це результат дій, які знищують системи місць суспільного життя (площі, пам'ятники, бібліотеки), руйнують матеріальну основу міста (інфраструктуру, послуги), знищують суспільство загалом, а також винищують інституційні ознаки влади (приватизація, дерегуляція, централізація). Цей вид вбивства виникає в різних ситуаціях, які можна розділити на три типи: природні, антропічні та символічні.

Якщо урбіцид виникає внаслідок агресивних дій природи, то це природний урбіцид. Наприклад, урагани, пожежі, землетруси, виверження і посухи є активними акторами урбіциду, оскільки після таких подій наслідки

для міст та різноманітних територій є катастрофічними. Саме природний урбіцид нещодавно стався в Туреччині та Сирії, спричинивши низку руйнувань та смертей. Урбіцид також може бути результатом цілком антропічних причин, таких як військові пожежі, тероризм, звичайне насильство або торгівля наркотиками. Крім того, урбіцидом можна вважати впровадження ринкового механізму в туризм (наприклад Венеція, Італія, де кількість туристів настільки велика кожного року, що уряд країни навіть збирається ввести податок на відвідування міста), гентрифікацію, що знищує райони міст за рахунок вимушеного припливу більш заможних мешканців і підприємств, закриті райони (Сан-Паоло, Бразилія), навмисне відведення центральної ролі автомобілям (Маямі, Ліма, Перу) і зневага до міського самоврядування, яке стикається з централізацією та приватизацією, які ліквідують міське планування. Третій вид урбіциду походить від символічних конструкцій або уявлень. Найкращим прикладом цього виду урбіциду є Латинська Америка, де страх є найбільшою вигадкою в містах, перетворений на урбаністичний принцип, який ліквідує громадський простір (агорафобія), створюючи закриті або огорожені урбанізації і втрату відчуття повноцінного життя.

Базуючись на вищенаведеній класифікації, сміливо можна стверджувати, що в Україні відбувається антропічний урбіцид унаслідок військових дій росії. Це також запланований і невміло реалізований "проект". З 2014 р. росія намагалася зобразити свої дії на території України як побічний продукт асиметричної громадянської війни, війни між "жорстокими українськими карателями" та "ополченцями", які відстоюють свої громадянські права (Mezentsev & Mezentsev, 2022). Однак у 2022 р. дії росії перетворилися на відкриту агресію проти України, яка призвела до масштабного урбіциду.

Якщо загадати поведінку росії в Чечні, то в Грозному росіяни розраховували на швидку перемогу виходячи з припущення, що чеченці не чинитимуть опору, а радше вітатимуть війська вторгнення. Але незабаром стало зрозуміло, що вони серйозно помилялися і що російських військ недостатньо для ізоляції та облоги Грозного. Незважаючи на такий досвід, росія більш-менш повторила свої помилки в Грозному і в Україні, оскільки спочатку розпочала аналогічну місію взяття під контроль Києва, ґрунтуючись на такому ж самому помилковому очікуванні відсутності опору, використовуючи приблизно таку саму кількість військових – хоча цього разу взяти під контроль намагалися значно більше місто з майже 3 млн людей (Ljungkvist, 2022). Після масштабної невдачі, заснованої на прорахунках і принизливому матеріально-технічному фіаско на шляху до Києва, росія знову повернулася до своєї однієї певної переваги: вогневої потужності. Крім Києва, такі міста, як Харків, Миколаїв, Одеса та Херсон зазнали сильних обстрілів та бомбардувань протягом усієї війни. Українське північне місто Чернігів було зруйноване приблизно на 70 %, а Маріуполь, як і Грозний, майже повністю зрівняно із землею після місяців бомбардування (New York Times, 2022). Російські напади на українські міста також схожі на російські бойові дії в Алеппо. Російська авіаційна підтримка в боях за Алеппо в 2016 р. завдавала ударів по житлових будинках, ринках і школах. У Сирії російські офіцери стверджували, що всі їхні атаки були

зосереджені на ворожій інфраструктурі та матеріально-технічних маршрутах, звинувачуючи антиасадівські сили в усіх нападах на цивільних осіб (Shemakov, 2022), так само як сьогодні путін заперечує широкомасштабні напади росії на цивільних у житлових районах, лікарні, театри та торговельні центри, одночасно звинувачуючи "нацистсько-український" уряд у геноциді.

Відповідно до Звіту про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України станом на 1 вересня 2022 р., за період з 24 лютого 2022 р. по 1 вересня 2022 р. війна росії в Україні спричинила загальні прямі задокументовані збитки житлової та нежитлової нерухомості, іншої інфраструктури на суму в понад 127 млрд дол. США (за вартістю заміщення) (Звіт про прямі збитки ..., 2022). З цієї суми майже 40 % збитків стосується житлового фонду або 1,2 млн домогосподарств, а майже 28 % – інфраструктурі. Найбільших руйнувань зазнав житловий фонд таких міст, як Маріуполь, Харків, Чернігів, Северодонецьк, Рубіжне, Лисичанськ, Попасна, Ізюм та Волноваха.

Незважаючи на те, що екологія є однією з ключових сфер, яка сьогодні турбує все міжнародне співтовариство з огляду на глобальний процес зміни клімату, опустелювання земель та дефіцит чистої питної води, відповідно до інформації Deutsche Welle (Власенко, 2022), за сім місяців російської війни на території України екологія зазнала збитків на 1 трлн грн, що становить майже 36 млрд євро, або, за даними та офіційного вебсайту Івано-Франківської обласної державної адміністрації (Через війну..., 2023), перевищує 46 млрд дол. США. У цілому Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України задокументувало майже 2300 випадків масштабної шкоди довкіллю нашої держави внаслідок війни. Це і отруєння ґрунтів, і в десятки разів збільшені викиди вуглекислого газу, і знищення лісового фонду.

Так, концепція урбіциду та логіка руйнування, яка міститься в цій концепції, є аналітичним інструментом для демонстрації того, що руйнування елементів антропогенного середовища не є поодинокими подіями чи випадками порушення чинних законів війни, а скоріше є частиною ширшого формування політичного насильства. Виявлення самої логіки, однак, мало що говорить нам про значення конкретного поєднання елементів, яке представляє концепція. І саме тут спорідненість урбіциду та екоциду особливо помітна.

Масштаб руйнувань екосистеми може мати як глобальний, і локальний характер, а способи екоциду можуть бути різні – від застосування ядерної зброї до забруднення атмосферного повітря зі збільшенням граничної концентрації отруйних хімічних речовин, що в атмосфері землі. Ворожі дії такого роду можуть загрожувати довкіллю також інших сусідніх країн, не залучених у конфлікт, та більше, загрожувати самому ініціатору конфлікту. При цьому наслідки ворожого впливу на навколишнє середовище можуть виявитися не тільки виключно важкими, довготривалими, а й, найголовніше, непередбачуваними. Тому екологічні наслідки впливу війни на безпеку європейського регіону неминучі.

Зрозуміло, що екоцид, будучи інструментом таких тяжких злочинів проти людства, як геноцид і ксеноцид, уже з однієї цієї причини стає найнебезпечнішим злочинним діянням, виділяючись із низки антропогенних

екологічних катастроф. Застосування фосфорних бомб росією у війні на території України є показником екоциду. Зброя, до складу якої входить білий фосфор, відповідно до міжнародних договорів (Протокол III до Конвенції про конкретні види звичайної зброї 1980 року), заборонена до застосування проти військових цілей, розташованих всередині або в околицях населених областей.

Таким чином, урбіцид та екоцид в Україні супроводжується категоричним запереченням державою-агресором росією подібних злочинів. Україна дає вражаючу відповідь – вона не в дискурсі про урбіцид чи екоцид. Найсильнішим моментом тут є патріотична відповідь, воля протистояти загарбникам, виявлення прагнення захищатися за всяку ціну. Саме ця патріотична логіка і перемагає. Однак масштаби трагічного та руйнівного вторгнення росії в Україну, а також руйнування та зміна міст тягне за собою руйнування онтологічної безпеки, які можуть створити афективні основи соціально-просторової ідентичності.

Дискусія і висновки

Жодне місце не є більш політично зарядженим і більш актуальним у сучасній боротьбі за соціальний порядок у всьому світі, ніж простір міста. Від критичної інфраструктури до площ, районів і будинків, громадські та приватні міські простори дедалі більше стали сек'юритизованими та концептуалізованими як джерела цілей і загроз. Це ще більш помітно, коли йдеться про місто у стані війни, де як державні, так і недержавні суб'єкти сприймають міську структуру як територію для операцій і засобів для проектування та посилення своєї влади шляхом застосування насильства (Garroum, 2021). Міста стають окупованими, розділеними, зміненими, заселеними та зруйнованими під час війни. Вкрай важливо те, що пізні модерні форми міської війни стосуються не лише навмисної мобілізації акторами міського середовища, а і його переосмислення, маніпулювання та переривання політичних категорій.

Незаконна діяльність на окупованих територіях України та експлуатація природних ресурсів, крім економічної складової, спричинили цілу низку екологічних проблем. Унаслідок вирубування та спалювання лісів, забруднення водних ресурсів, знищення флори та фауни, розграбування природних надр у регіоні порушено екологічний баланс. Міжнародне право класифікує будь-яку військову окупацію як тимчасову за своєю природою і не передбачає набуття країною-окупантом суверенітету над окупованою територією, відповідно правовий статус цієї території не змінюється у зв'язку з фактом окупації.

Разом з тим у травні 1977 р. було підписано міжнародну Конвенцію "Про заборону військового чи іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище", прийняту на 31-й сесії Генеральної Асамблеї ООН Резолюцією 31/72 на 96-му пленарному засіданні. Будучи за своєю суттю багатостороннім договором міжнародного публічного права, Конвенція забороняє застосування засобів впливу на навколишнє середовище, які мають широкі, довгострокові або серйозні наслідки, як способи руйнування та заподіяння шкоди шляхом навмисного управління природними процесами в біосфері, гідросфері, атмосфері. Проте Конвенція 1977 р. не містить такого поняття, як "екоцид", замість нього

використовується термін "засоби впливу на природне середовище".

На сьогодні в міжнародному та гуманітарному праві немає чіткої згадки про урбіцид. Оскільки цей термін був придуманий та інтерпретований лише нещодавно, під час югославської війни у 1990-х рр., він не досяг суспільної свідомості та суспільного дискурсу такою мірою, щоб бути втіленим у міжнародному праві. Однак якщо геноцид і урбіцид є синонімами, як пропонують деякі теоретики, можна стверджувати, що урбіцид вже заборонено міжнародним правом через вплив інших законів, що стосуються руйнування антропогенного середовища та залежності людей від нього. Такими законами є право на відповідну оселю, право на життя та недоторканність приватного життя, на психічну недоторканність та свободу пересування.

Найяскравіший приклад Сараєва, де частково виник термін "урбіцид", чітко демонструє порушення цих основних прав людини на мирне населення міста. Свідчення про урбіцид у Сараєві, у культурному виробництві конфесійної літератури під час облоги ясно показують різке падіння рівня життя, захоплення та мілітаризацію суспільного простору, а також повсякденну боротьбу громадян за основні предмети споживання, такі як їжа та вода (Alic, 2019). В інших випадках, таких як евакуація з ферми Порту та знесення поселень місцевим урядом Хараре, є свідчення порушення цих основних прав людини, як це зазначено в міжнародному праві та Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права. Однак, незважаючи на зазначені порушення, може бути корисно застосувати, як і у випадку геноциду, загальний термін "урбіцид" для цих та інших випадків руйнування міст.

Більше того, руйнування українських міст та населених пунктів – це інший яскравий приклад урбіциду. Україна є найбільшою за площею та шостою за чисельністю населення державою в Європі, де реальними чи потенційними жертвами урбіциду стали всі міста та все населення. Тому першою суттєвою відмінністю є просторовий масштаб військового урбіциду. Ще одна особливість полягає в тому, що найбільші руйнування відбуваються в містах, де частка тих, хто вважається об'єктом "заступництва", або тих, хто є прибічниками агресора (включаючи російськомовне населення та прихильників "руського міра") найвищий (Mezentsev, Mezentsev, 2022). І таке руйнування міст пояснюється не лише їхньою гетерогенністю, не лише етнічним та мовним різноманіттям, яке знищується, а й значними позитивними змінами в цих містах.

Із 2014 р. вони продемонстрували покращення стану інфраструктури, громадського транспорту, облаштування громадських просторів, розвиток міського активізму та партиципаторного містобудування і, як наслідок, послаблення ностальгії за радянським минулим та цінностями "руського міра". Такі зміни є одним із рушіїв екстремального урбіциду в Україні. Більшість міст, які руйнуються, продовжують повноцінно функціонувати, тут працює громадський транспорт, вивозиться сміття та прибираються вулиці, функціонує бізнес, виплачуються зарплати та пенсії. І ще одна специфіка пов'язана з непрямим урбіцидом окупованих українських міст. Ці міста страждають від неефективного управління, недостатнього інвестування, зниження ділової активності, вимушеної

втечі найбільш економічно активного населення та невдалої симуляції розвитку. Тому свідоме знищення міст в Україні потребує нового погляду та подальшого розуміння урбіциду крізь призму урбаністичної геополітики за нових геополітичних реалій.

На жаль, відсутність чіткої термінології, яка розглядала б руйнування міст з юридичної точки зору на міжнародному рівні, робить малоімовірною ідею, що міжнародні суди поставляться до цього питання серйозніше. Проблема також у забезпеченні дотримання цих законів на міжнародному рівні, які раніше не застосовувалися, навіть якщо закони про права людини вже діють.

Більше того, екоцид, або вплив на навколишнє середовище у ворожих цілях, є вищою формою антропогенних екологічних катастроф і граничною формою стратегії і тактики "випаленої землі". Від інших антропогенних екологічних катастроф він відрізняється такими особливостями:

- має заздалегідь задану, навмисну спрямованість на заподіяння найбільшої шкоди середовищу проживання людини;
- здатний охоплювати великі простори;
- здатний продовжуватися протягом тривалого часу;
- призводить до важких, довготривалих і, найголовніше, непередбачуваних наслідків;
- є потужним інструментом урбіциду, геноциду та ксеноциду.

Війна в міських районах – це насамперед загибель людей, втеча, міграція та притулок. Так, росія продемонструвала не лише агресорську поведінку, а й відсутність компетентності та дисципліни і погану тактичну координацію, виявлену в діях російських військ у цій війні. Росіяни поки що продемонстрували низькі можливості, коли йдеться про вуличні бої в українських містах. Напроти, українські війська розробили ефективну стратегію міської оборони, не лише використовуючи місцевість у своїх інтересах, а і як старомодні середньовічні фортеці та бази для операцій. Ця стратегія міської оборони також включала озброєння невідготовлених цивільних осіб і захоплення міських жителів до виготовлення коктейлів Молотова.

Крім фізичного знищення будівель і громадських просторів, соціологи звертають увагу на інші, нематеріальні, але дуже важливі наслідки війни в місті. Відбувається видалення та/або знищення елементів колективної пам'яті як місць, що складають національну ідентичність, пов'язану зі спільною пам'яттю та символічним оточенням. Ще одним наслідком є політичний хаос, що супроводжується некерованістю адміністративного апарату та втратою контролю над міською інфраструктурою. За ними йдуть дефіцит постачання, відсутність постачальників послуг безпеки, освіти та охорони здоров'я. Люди страждають від шуму, невизначеності, незахищеності, дезінтеграції, деградації. Люди, які роками переживали війну, будуть мати травму та відчуття втрати. Є архітектори – частіше, ніж соціологи, – які задаються питанням, як перебудувати місто. Питання відбудови міста, постраждалого від війни, конфлікту чи катастрофи, поставила Е. Чарльзворт. Вона підкреслила важливість планування та реконструкції не лише для зменшення післявоєнної травми, а й для відновлення почуття

безпеки та стосунків (Wojtasik, 2015). Украй важлива відбудова соціальних структур, частково постраждалих і повністю зруйнованих під час війни (наприклад будівель і споруд).

Однак важко давати конкретні рекомендації державам, які страждають від зовнішніх загроз. Проте, безперечно, що стратегія національної безпеки повинна будуватися на довгострокову перспективу. Насправді національні інтереси держав не пов'язані з інтересами їхнього населення, оскільки сприйняття загрози та безпеки, зосереджене на фізичних і військових аспектах загалом, здебільшого пов'язане з безпекою людини та основними потребами населення. Отже, політика розвитку та безпека людини повинні бути привілейованими, оскільки основна загроза національній безпеці походить від відсутності задоволення базових потреб. Населення, яке потребує допомоги, звертається до інших суб'єктів, здатних задовольнити ці потреби, наприклад до недержавних організацій і бойових командирів, що може призвести до масового вербування терористичних і напівдержавних груп. Розбудова компетентних національних інституцій, здатних справлятися з різноманітними викликами, є обов'язковою умовою. Таким чином, ця інституційна розбудова потребує більшої міжнародної співпраці з такими учасниками, як ООН, ЄС і Світовий банк, щоб забезпечити тривалий вплив і прозорість, а також впроваджувати відповідні реформи за міжнародної підтримки.

Подальші дослідження питань урбіциду та екоциду українських міст потребують їх розуміння як військових стратегій рф, виявлення масштабів усіх спричинених руйнувань та збитків, переосмислення значення екологічної безпеки внаслідок екоцидних дій країни-агресора росії, а також представлення стратегії відновлення міст після урбіциду. Беручи до уваги різноманітність і багатогранність культурних, інфраструктурних, житлових, екологічних, економічних, соціальних та політичних об'єктів України, необхідним для їх збереження та відновлення стають розробка та застосування певних підходів і технологій, спроможних як захистити цю спадщину від постійних бомбардувань та обстрілів росії, так і поліпшити процес спостереження за вже зруйнованими і пошкодженими об'єктами. Важливою є реалізація низки проєктів, пов'язаних із використанням цифрових технологій для обліку та діджиталізації перерахованих видів об'єктів.

Список використаних джерел

- Власенко, В. (2022). Екологічні збитки України від війни становлять 36 млрд євро. *Deutsche Welle*. <https://www.dw.com/uk/ekologichni-zbitki-ukraini-vid-vijni-stanovlat-36-milardiv-evro/a-63325461>
- Закутинська, І. & Сливка, Р. (2016). Головні напрямки і проблеми вивчення військового урбіциду в Україні. *Українська географія: сучасні виклики*, (у 3 т.), ПринтСервіс, 90–91.
- Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України станом на 1 вересня 2022 року. (2022). KSE Institute, Офіс Президента України, Міністерство економіки України, Міністерство розвитку громад та територій України, Міністерство інфраструктури України & Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/10/UKR_Sep22_FINAL_Sep1_Damages-Report.pdf
- Через війну докільля України зазнало збитків на понад 46 мільярдів доларів. (2023). Івано-Франківська обласна державна адміністрація,

<https://www.if.gov.ua/news/cherез-viynu-dovkillia-ukrainy-zaznalo-na-ponad-46-milardiv-dolariv>

Alic, D. (2019). The landscape of war and the transformations of the public sphere. *Open House International*, 44(2). Theme issue: War and cities: 62–67. <https://doi.org/10.1108/OHI-02-2019-B0008>

Carrión Mena, F. (2018). Urbicide, or the city's liturgical death. *Oculum Ensaio*, 15(1), 05–12. <https://doi.org/10.24220/2318-0919v15n1a4103>

Garroum, G. (2021). Urbicide and the subject of politics: Notes on the Syrian civil war. *E-International Relations*. <https://www.e-ir.info/2021/05/27/urbicide-and-the-subject-of-politics-notes-on-the-syrian-civil-war/>

Ljungkvist, K. (2022). A new horizon in urban warfare in Ukraine? *Scandinavian Journal of Military Studies*, 5(1), 91–98. <https://doi.org/10.31374/sjms.165>

Mezentsev, K. & Mezentsev, O. (2022). War and the city: Lessons from urbicide in Ukraine. *Czasopismo Geograficzne*, 93(3), 495–521. <https://doi.org/10.12657/czageo-93-20>

Russian invasion of Ukraine. Ukraine news: Mariupol's mayor describes grim Russian rule. (2022). *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/live/2022/06/24/world/russia-ukraine-war-news>

Shemakov, R. (2022). What does Russia's history of urban warfare in Aleppo and Grozny mean for Ukraine? *GlobalVoices*. <https://globalvoices.org/2022/03/28/what-does-russias-history-of-urban-warfare-in-aleppo-and-grozny-mean-for-ukraine/>

Siddique, H. (2021). Legal experts worldwide draw up 'historic' definition of ecocide. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/environment/2021/jun/22/legal-experts-worldwide-draw-up-historic-definition-of-ecocide>

Wojtasik Karolina. (2015). Urbicide - when the city becomes a target. W: M. S. Szczepański, G. Gawron, B. Lewicka (red.), "Urbanism as a way of life: trying to rediscover", 109–118. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

References

Alic, D. (2019). The landscape of war and the transformations of the public sphere. *Open House International*, 44(2). Theme issue: War and cities: 62–67. <https://doi.org/10.1108/OHI-02-2019-B0008>

Carrión Mena, F. (2018). Urbicide, or the city's liturgical death. *Oculum Ensaio*, 15(1), 05–12. <https://doi.org/10.24220/2318-0919v15n1a4103>

Due to the war, Ukraine's environment suffered losses of more than 46 billion dollars. (2023). Ivano-Frankivsk Regional State Administration [in Ukrainian]. <https://www.if.gov.ua/news/cherез-viynu-dovkillia-ukrainy-zaznalo-na-ponad-46-milardiv-dolariv>

Garroum, G. (2021). *Urbicide and the subject of politics: Notes on the Syrian civil war. E-International Relations*. <https://www.e-ir.info/2021/05/27/urbicide-and-the-subject-of-politics-notes-on-the-syrian-civil-war/>

Ljungkvist, K. (2022). A new horizon in urban warfare in Ukraine? *Scandinavian Journal of Military Studies*, 5(1), 91–98. <https://doi.org/10.31374/sjms.165>

Mezentsev, K. & Mezentsev O. (2022). War and the city: Lessons from urbicide in Ukraine. *Czasopismo Geograficzne*, 93(3): 495–521. <https://doi.org/10.12657/czageo-93-20>

Report on direct damage to infrastructure from destruction as a result of Russia's military aggression against Ukraine as of September 1, 2022. (2022). KSE Institute, Office of the President of Ukraine, Ministry of Economy of Ukraine, Ministry of Communities and Territories Development, Ministry of Infrastructure of Ukraine & Ministry of Reintegration of Temporarily Occupied Territories of Ukraine. https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/10/UKR_Sep22_FINAL_Sep1_Damages-Report.pdf

Russian invasion of Ukraine. Ukraine news: Mariupol's mayor describes grim Russian rule. (2022). *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/live/2022/06/24/world/russia-ukraine-war-news>

Shemakov, R. (2022). What does Russia's history of urban warfare in Aleppo and Grozny mean for Ukraine? *GlobalVoices*. <https://globalvoices.org/2022/03/28/what-does-russias-history-of-urban-warfare-in-aleppo-and-grozny-mean-for-ukraine/>

Siddique, H. (2021). Legal experts worldwide draw up 'historic' definition of ecocide. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/environment/2021/jun/22/legal-experts-worldwide-draw-up-historic-definition-of-ecocide>

Vlasenko, V. (2022). Ukraine's ecological losses from the war amount to 36 billion euros. *Deutsche Welle* [in Ukrainian]. <https://www.dw.com/uk/ekologichni-zbitki-ukraini-vid-vijni-stanovlat-36-milardiv-evro/a-63325461>

Wojtasik Karolina (2015). Urbicide - when the city becomes a target. W: M. S. Szczepański, G. Gawron, B. Lewicka (red.), "Urbanism as a way of life: trying to rediscover", 109–118. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Zakutynska, I. & Slyvka, R. (2016). The main directions and problems of the study of military urbicide in Ukraine. *Ukrainian geography: modern challenges*. Coll. of science works in 3 volumes. Kyiv: PrintService, 90-91 [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 05.09.23

Прорецензовано / Revised: 25.09.23

Схвалено до друку / Accepted: 08.11.23

Oleksandr YURIYEV, PhD student,
ORCID ID: 0000-0001-9594-6015
e-mail: OleksandrYuriev@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE IMPACT OF THE FULL-SCALE INVASION OF RUSSIA INTO UKRAINE ON THE SECURITY OF THE REGION: URBICIDE AND ECOCIDE OF UKRAINIAN CITIES

Background. *The concepts of urbicide and ecocide are key in Russia's war against Ukraine, as they mean a planned attack on the created urban and ecological environment. Although the concepts are quite new and attracted attention only at the end of the 20th century, in Ukraine, they began to be actively discussed in scientific circles only with the full-scale invasion of Russia and the spread of war throughout the territory of our country.*

The purpose of the study is to analyze the impact of the full-scale invasion of Russia into Ukraine on February 24, 2022, on the security of the region from the standpoint of considering the concepts of urbicide and ecocide of Ukrainian cities and settlements. The main tasks of the work involve the characterization of the concepts of urbicide and ecocide; understanding the peculiarities of urbicide and ecocide in Ukraine, and offering certain recommendations for the implementation of relevant programs to mitigate the consequences of such processes.

Methods. *Qualitative methods of a non-standardized nature, focused on revealing cause-and-effect relationships, involve meaningful analysis of sources regarding the subject of research (discussion).*

Results. *The author considered the phenomenon of urbicide and cited three types of situations that allowed dividing the understanding of urbicide into natural, anthropic, and symbolic. It was found that Ukraine is characterized by anthropogenic urbicide as a result of Russia's military actions. According to statistical data and official information from the Minister of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine, direct damage to the country's residential and non-residential property from the actions of the aggressor reached \$127.0 billion for six months of the war, and for almost a year of the war, the consequences of ecocide amounted to more than \$46 billion. Moreover, ecocide, as an instrument of severe crimes against humanity, for this reason alone is the most dangerous criminal act, standing out from a number of anthropogenic environmental disasters.*

Conclusions. *Although the regulation of ecocide in international law is provided for only in the Convention on the Prohibition of Military or any other Hostile Use of Environmental Modification Techniques, there are no clear references to urbicide in international and humanitarian law. That is why developing competent national institutions capable of coping with the various challenges of urbicide and ecocide is a prerequisite. Also, this institutional development needs greater international cooperation with such participants as the UN, the EU, and the World Bank.*

Keywords: *urbicide, ecocide, direct damage, housing stock, infrastructure, environment.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 327.5/8:316.422](477:100)

DOI: <https://doi.org/10.17721/3041-1912.2024/2-9/11>Єва ПАТЮК, студ.
ORCID ID: 0009-0006-0335-4252
e-mail: evapatuk0@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНИХ СТАНДАРТІВ У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Вступ. Сьогоднішні євроінтеграція та євроатлантичний курс є головним і незмінним зовнішньополітичним пріоритетом України та вибором українського народу, що прямо закріплений в Конституції України.

Досвід євроінтеграційних процесів та процесу реалізації євроатлантичного курсу України в умовах війни має унікальний характер. Незважаючи на збройну російську агресію, перебуваючи в глибокій міграційній та економічній кризі внаслідок війни, Україна набула статусу кандидата на вступ до ЄС, отримала пакет рекомендацій блоку НАТО щодо першочергових реформ перед вступом та не припинила та продовжує проєвропейські реформи в різних сферах, поглиблює міжнародне співробітництво, виконує на практиці положення Угоди про асоціацію і рекомендації Єврокомісії. Незважаючи на турбулентності майже в усіх сферах життєдіяльності держави та суспільства в результаті військової інтервенції росії, слід визнати, що євроінтеграційні процеси в країні не припинились та навіть пришвидшились, отримавши неймовірну підтримку українського суспільства, про що свідчать результати соціологічних досліджень Центру Розумкова. У березні 2021 р. 59 % українців уважали, що Україні потрібно вступати до ЄС, у жовтні 2022 р. таку думку поділяли уже 79 %. При цьому, якщо попередніми роками серед громадян переважали сумніви щодо своєї європейської ідентичності, то в жовтні 2022 р. вже 63 % відзначили, що ідентифікують себе європейцями, відчують свою належність до культури і традицій європейського співтовариства.

Разом з тим, розглядаючи питання безпекового фактору, більшість дослідників та українців у цілому вважають, що забезпечити його має саме євроатлантичний вектор України. "Упродовж 29 вересня – 9 жовтня 2023 р. Київський міжнародний інститут соціології (KMIC) провів власне всеукраїнське опитування громадської думки "Омнібус". За результатами попередніх опитувань KMIC, 82 % респондентів погоджуються, що майбутнє України як процвітаючої вільної країни буде залежати від того, чи набуде Україна статусу члена ЄС (лютий 2023 р.). Водночас 92 % українців хотіли б, щоб Україна стала членом ЄС, а 89 % – членом НАТО (травень 2023 р.) (опитування громадської думки KMIC). "Отже, можна вважати, що на сьогодні українці досягли єдиної думки щодо підтримки європейської і євроатлантичної інтеграції, при чому, якщо акцент в опитуванні зміщується в бік безпекового фактору, то 54 % українців вважають, що наразі більший пріоритет у питаннях безпеки має членство в НАТО" (Соціологічні дані Центру Розумкова).

Актуальність теми дослідження обумовлена насамперед необхідністю узагальнення окремих аспектів багаторічного досвіду формування та здійснення зовнішньої політики України в напрямі євроінтеграції, визначення основних етапів євроатлантичної та євроінтеграційної стратегії та виокремлення проблемних питань і особливостей сучасного стану взаємовідносин України з Європейським Союзом та Альянсом в умовах збройної агресії росії.

Методи. У процесі дослідження були використані методи: загальнонаукові – як емпіричні, так і теоретичні; логічний метод; порівняльний; соціологічний; структурно-функціональний, а також практичні методи, такі як моніторинг, компаративний та кількісний контент-аналіз та ін.

Результати. У роботі досліджено стан, проблеми та перспективи реалізації євроінтеграційних та євроатлантичних прагнень України. Системно розглянуто основні зовнішні і внутрішні чинники формування засад євроінтеграційної та альянсної політики України й основні етапи інтеграційних процесів, що вже здійснено, започатковано й реалізуються в умовах збройного військового конфлікту.

Висновки. Отже, дослідивши основні кроки України на шляху євроінтеграції, слід зробити висновки, що Україна активно працює над реалізацією своїх європейських амбіцій та поступово наближається до членства в Європейському Союзі, при цьому політика наближення до Європейського Союзу формує нове покоління управлінців, які будуть готові системно працювати над упровадженням в Україні європейських підходів і норм, що сприятиме гарантуванню безпеки України, економічному розвитку та формуванню демократичної, правової держави, заснованої на європейській ідентичності України.

Членство в ЄС відкриває можливості для активної співпраці з іншими країнами-членами, обміну досвідом та впровадження найкращих практик. Обмін досвідом є важливим і корисним не лише для України, а для країн-членів ЄС та НАТО. Адже жодна з країн-членів ЄС та НАТО наразі немає такого широкого, не тільки теоретичного, а й практичного досвіду в реформуванні держави в стані економічних криз, нестабільної безпекової ситуації та навіть збройної агресії. Україні є чому навчатися та чому вчитися західних партнерів. Сьогодні людство стикнулося з наймасштабнішою терористичною організацією у світі – росією. І ця терористична організація несе небезпеку не тільки для України, а й для всього західного світу. Тож європейська трансформація України в умовах протистояння такому підступному супротивнику є надважливим для держав європейського та євроатлантичного світу.

Ключові слова: трансформація, євроінтеграція, євроатлантичний процес, геополітичний курс, міжнародне співробітництво, зовнішня політика.

Вступ

Незважаючи на те, що ще кілька років тому дослідники та аналітики євроінтеграційних процесів мали спільну позицію щодо "стратегічної невизначеності" відносин Києва і Брюсселя, що зводилась до Європейської політики сусідства та участі України в проєкті Східного партнерства, слід констатувати, що в 2022 р. Україна розпочала новий етап євроінтеграції – від політики сусідства та східного партнерства до політики розширення. Своїм рішенням

щодо надання нашій країні статусу кандидата Рада Європи виказала значну підтримку та солідарність Україні, а також дала зрозуміти російським імперським амбіціям неможливість реінтеграції "пострадянського простору".

В умовах воєнного та поствоєнних періодів набуття статусу кандидата в члени Європейського Союзу надає Україні доступ до абсолютно нових економічних можливостей та фінансових ресурсів, це є необхідною складовою відновлення держави, її промислових і

© Патюк Єва, 2024

житлових об'єктів, а також об'єктів іншої цивільної, критичної та воєнної інфраструктури.

Крім того, членство в ЄС може забезпечити Україні якісніший рівень життя населення, підвищення рівня його соціального забезпечення, розвиток цифровізації різноманітних адміністративних послуг для громадян, позитивну трансформацію системи державного управління. Це можуть бути й інші різні аспекти життєдіяльності держави, такі як: гарантування забезпечення конституційних прав та свобод людини, доступу до правосуддя, медичних послуг, ринку праці та ін. Про це свідчать численні соціальні та економічні рейтинги, а також досвід країн, що вступили до ЄС.

Таким чином, євроінтеграція та євроатлантична інтеграція є важливим кроком для майбутнього України, однак реалізація процесу інтеграції вимагає від України великих зусиль та послідовності в проведенні необхідних реформ, які Україна вже здійснила та продовжує здійснювати для вступу в Європейський Союз, виконавши більше ніж на половину рекомендації Єврокомісії, виконавши повністю чотири із семи вимог до кандидата у члени ЄС.

Тож актуальність теми дослідження обумовлена нагальною потребою узагальнення основних аспектів євроінтеграційної та євроатлантичної трансформації України, визначення основних етапів євроатлантичної та євроінтеграційної стратегії та виокремлення проблемних питань і особливостей сучасного стану взаємовідносин України з Європейським Союзом та Альянсом в умовах збройної агресії росії.

На жаль, слід констатувати, що російська військова інтервенція мала негативний вплив на євроатлантичну інтеграцію України з огляду на останні заяви Генсека НАТО щодо неможливості повного членства України під час війни (Ukraine will join Nato after war ... , 2023).

Метою дослідження є ситуативний аналіз особливостей євроінтеграційних та євроатлантичних процесів в Україні в умовах загостреної геополітичної ситуації, пов'язаної із збройною агресією російської федерації.

Методи

У процесі дослідження були використані такі методи: загальнонаукові – як емпіричні, так і теоретичні, логічний, порівняльний, соціологічний, структурно-функціональний, а також практичні методи, такі як моніторинг, компаративний та кількісний контент-аналіз. Зокрема, загальнонаукові методи, а саме метод аналізу, структурно-функціонального аналізу були використані під час дослідження документів, що обумовлювали процес євроінтеграції, а також при дослідженні сутності та основних принципів і категорій євроінтеграційної політики; метод порівняльного аналізу – у процесі визначення та зіставлення загальних положень та вимог вступу до ЄС та євроінтеграційного шляху України, у тому числі під час війни; історичний метод – для дослідження трансформації української держави згідно з вимогами, що вставляються до кандидата на вступ у часовому просторі. Соціологічний та метод контент-аналізу були застосовані при аналізі статистичних даних, дослідженні ставлення населення до євроінтеграційних та євроатлантичних процесів в Україні.

Результати

У роботі досліджено стан, проблеми та перспективи реалізації євроінтеграційних та євроатлантичних

прагнень України. Системно розглянуто основні зовнішні і внутрішні чинники формування засад євроінтеграційної та альянсної політики України та основні етапи інтеграційних процесів, що вже здійснено, започатковано та реалізується в умовах збройного військового конфлікту. Проведено аналіз особливостей євроінтеграційних та євроатлантичних процесів, ускладнення реалізації цих процесів війною, а також розглянуто пріоритетні напрями взаємодії України за ЄС та НАТО. Також досліджено хронологію подій, що відбулися завдяки зміцненню взаємодії України с Європейським Союзом та Альянсом і мали важливе значення для євроінтеграційного та євроатлантичного шляху України.

Результати

Євроінтеграція та євроатлантична інтеграція є важливим кроком для майбутнього України, однак реалізація процесу інтеграції вимагає від України великих зусиль та послідовності в проведенні необхідних реформ. Україна вже здійснила та продовжує здійснювати заходи для вступу в Європейський Союз.

Євроінтеграція – це доволі складний та багатоплановий процес, який для України є засобом модернізації та відновлення економіки, залучення в економіку іноземного капіталу з метою реконструювання конкретних галузей промисловості, запровадження нових технологій, підвищення рентабельності, конкурентоспроможності національних компаній та можливість виходу на єдиний внутрішній ринок ЄС. Проблематика євроінтеграції України включає в себе низку складних аспектів, які виникають у зв'язку з бажанням країни наблизити свою систему до стандартів Європейського Союзу. Розглянемо детальніше ці аспекти.

Політичні реформи: успішна євроінтеграція потребує від України суттєвих змін як у політичній системі в цілому, так і в законодавстві. Україна повинна провести широкомасштабні політичні реформи, зокрема в судовій системі, боротьбі з корупцією та вдосконаленні громадянського суспільства.

Економічна ситуація: підготовка економіки до стандартів ЄС включає вдосконалення управління, зниження рівня корупції, лібералізацію економіки та її адаптацію до конкурентних ринкових умов.

Корупція: проблема корупції є серйозним викликом для України. Європейський Союз вимагає від країн-кандидатів посилення боротьби з корупцією, удосконалення методів та форм боротьби, запровадження ефективної роботи антикорупційних інституцій, підвищення прозорості у владі та ін.

Міжнародні відносини: зовнішньополітична ситуація та відносини з іншими країнами можуть також впливати на процес євроінтеграції.

Соціальні та культурні аспекти: зміни, пов'язані з євроінтеграцією, можуть супроводжуватися соціальними викликами, такими як зміни в стандартах життя, економічна нестабільність та культурний вплив.

Безпекові аспекти: геополітична ситуація в регіоні, зокрема війна в Україні, є додатковим серйозним чинником, який впливає на процес євроінтеграції.

Важливою особливістю нинішнього етапу євроінтеграції та євроатлантичної інтеграції є нова якість відносин Україна-ЄС, Україна-НАТО, що обумовлено набуттям Україною кандидатського статусу та започаткування в грудні 2023 р. переговорів щодо вступу

України в Європейський Союз за безпрецедентною інтенсивністю підтримки, що супроводжується високим рівнем довіри, лібералізацією торговельно-економічних відносин, спільним протистоянням російській експансії. Саме політико-дипломатична підтримка, військово-технічна, фінансово-економічна, гуманітарна допомога країн ЄС є критично важливими для України в умовах війни. Взаємовідносини України з НАТО можна назвати найбільш значущим партнерством Альянсу за останні десятиріччя з огляду на безпрецедентність підтримки та комплексність програм допомоги Україні від початку повномасштабного вторгнення росії, яка була ухвалена на Мадридському Саміті у 2022 р. та отримала подальше розширення й розвиток на Вільнюському саміті у 2023 р.

"16 вересня 2014 року Верховна Рада України та Європейський Парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС. З 1 листопада 2014 року угода тимчасово застосовувалась. Повна дія Угоди про асоціацію між Україною та ЄС набула чинності 1 вересня 2017 року. Цей міжнародно-правовий документ закріплює перехід відносин між Україною та ЄС від партнерства та співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції" (Історія становлення відносин ...).

На сьогодні вектор розвитку внутрішньої політики України визначається процесами євроінтеграції та війною. Це посилює потребу в реалізації євроатлантичної інтеграції та активної співпраці з міжнародними організаціями. Очікуваним результатом від цього мають стати впроваджені в усі сфери суспільного життя європейські демократичні цінності, запровадження верховенства права як основного регулятора суспільних відносин, підвищення рівня безпеки та стабільності як запоруки подолання економічної кризи та покращення рівня життя людей.

Для розгляду основних внутрішньополітичних змін в Україні в контексті реалізації її інтеграційного та євроатлантичного курсу корисно звернути увагу на загальний механізм координації політики в країні, який полягає ось у чому:

- Кабінет Міністрів України, Прем'єр-міністр України та Віцепрем'єр-міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції визначають пріоритети та приймають рішення щодо євроінтеграційного курсу країни. Урядова комісія з питань європейської інтеграції ініціює обговорення рішень, що стосуються двосторонніх відносин, які також розглядаються на засіданнях КМУ. Саме в такому порядку обговорюються й питання виконання Угоди про асоціацію;

- Урядовий офіс з питань європейської інтеграції, Секретаріат КМУ та Урядовий комітет з питань європейської інтеграції координують роботу двосторонніх органів;

- Моніторинг виконання Угоди про асоціацію та плану заходів здійснюється міністерствами, ЦК, заступниками Міністра з питань європейської інтеграції, профільними заступниками голови ЦК, а також Урядовим комітетом з питань європейської інтеграції та на позачергових засіданнях КМУ.

17 червня 2022 р. Єврокомісія оприлюднила позитивний відгук та 23 червня 2022 р. Європейська Рада надала Україні статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу. Цей статус відкриває низку

можливостей для проведення реформ у різних сферах. Для України – це стабільність, демократія, ефективна антикорупційна політика, стимулювання зростання ВВП, відмова від споживчої моделі економіки, зростання внутрішнього ринку та внутрішнього попиту і доступ до ринків інших країн, запровадження нових технологій, диверсифікація експортних можливостей, підвищення ефективності транспортної логістики, енергетична безпека, нові інвестиції та розширення доступу до програм кредитування. Це вихід країни на якісно новий рівень розвитку, зіставний із країнами-членами ЄС.

Незважаючи на те, що ще кілька років тому дослідники та аналітики євроінтеграційних процесів мали спільну позицію щодо "стратегічної невизначеності" відносин Києва і Брюсселя, що зводилась до Європейської політики сусідства та участі України у проєкті Східного партнерства, слід констатувати, що з 2022 р. Україна перейшла від політики сусідства, подолавши "резервацію" Східного партнерства, до політики розширення. Рішення Європейської Ради щодо надання Україні статусу кандидата стало актом стратегічної солідарності ЄС з нашою країною, ставши водночас "виразом" імперським амбіціям російської реінтеграції "пострадянського простору".

В умовах воєнного та поствоєнних періодів набуття статусу кандидата в члени Європейського Союзу відкриває нові можливості для України щодо доступу до фінансових ресурсів, що має велике значення в умовах руйнування російською агресією українських міст, сіл, житлових будинків та інфраструктурних об'єктів нашої країни.

Крім того, членство в ЄС може гарантувати Україні вищий рівень забезпечення базових прав, розвитку сервісів для громадян і покращання системи державного управління. Це підтверджують як численні економічні та соціальні рейтинги, так і досвід країн, які вступили до ЄС раніше, ніж Україна. Утім, вступ до Союзу не може сприйматись як простий і швидкий інструмент покращення рівня життя та проведення реформ, які за Україну зробить хтось інший.

"Базові вимоги до вступу нових країн-членів ЄС були сформульовані у 1993 році на засіданні Європейської Ради у Копенгагені, і стали відомі як Копенгагенські критерії. Вони склались із трьох комплексних вимог:

- політичний критерій – стабільність установ, які гарантують демократію, верховенство права, дотримання прав людини та захист прав меншин;

- економічний критерій – дієва конкурентоспроможна ринкова економіка;

- членський критерій – здатність взяти на себе зобов'язання, які випливають із факту вступу до ЄС. Зокрема, визнати його політичні, економічні та монетарні цілі" (Любарець, 2023).

У цілому, "процедура приєднання до Європейського Союзу складається з чотирьох основних етапів: подання заявки, висування кандидатури, переговори і приєднання. Під час етапу подання заявки уповноважена особа або державний орган підписує документ, що підтверджує офіційний намір приєднатися до ЄС. Після цього Європейська Комісія розглядає подання та публікує рекомендацію щодо підтримки або відхилення заявки. Подання потребує схвалення Європейською Радою, яке вимагає єдності під час голосування та отримання більшості голосів. Лише

після цього держава офіційно вважається кандидатом на вступ до ЄС. Після цього Європейська Комісія пропонує рамкові переговори державі-кандидату, які також мають бути схвалені одногосно 27-ма членами ЄС. Переговори проводяться на двосторонніх міжурядових конференціях між державами-членами та державою-кандидатом. Після цього Європейська Комісія, використовуючи свої повноваження, контролює та керує переговорами щодо приєднання. Обговорення поділене на 35 розділів, які групуються у шість основних кластерів, таких як основи (фундаментальні принципи), внутрішні ринки, конкурентоспроможність та інклюзивне зростання, зелена політика та сталість, ресурси, сільське господарство та згуртованість, зовнішні відносини. Цей набір загальних законів, прав та обов'язків, що об'єднує всіх членів ЄС, також відомий як "acquis communautaire". Крім того, Європейський Союз встановив ряд вимог та рекомендацій для нових членів, вони отримали назву Копенгагенських критеріїв, вони визначені в трьох документах: Маастрихтський договір, Декларація Європейської ради 1993 року в Копенгагені (Copenhagen Declaration, 2018.) та Схемі переговорів з окремою країною-кандидатом" (Біленко, 2023, с. 50–52).

Серед основних проблем на шляху євроінтеграційного процесу можна виділити дві основні проблемні групи – внутрішню та зовнішню. Внутрішня група пов'язана з економічними викликами, включаючи низький рівень розвитку української економіки та складнощами процесу адаптації законодавства України до європейських стандартів, а зовнішня – із неготовністю європейського законодавства прийняти українських громадян як членів ЄС з огляду на те, що після набуття членства українці стають значимими представниками в Європарламенті і набувають значної впливовості.

Україна вже має механізми й інструменти, які мають забезпечити європейську та євроатлантичну інтеграцію і прискорити процес вступу України до НАТО та ЄС.

Незважаючи на те, щодо нещодавно Європейський парламент наголошував, що не існує "швидкого шляху" до вступу до ЄС і що вступ залишається процесом, який ґрунтується на здобутках і вимагає виконання критеріїв членства в ЄС та ефективної реалізації реформ, що потребує багато часу та складних процедур, – Україна достатньо успішно виконала низку вимог за зазначеними критеріями.

Серед ключових кроків та реформ, які були здійснені або розпочаті Україною на шляху до Євроінтеграції, слід зазначити такі:

- Угода про асоціацію: 1 вересня 2017 р. набула чинності Угода про асоціацію з Європейським Союзом. Ця угода передбачає глибокі економічні та політичні зв'язки між Україною та ЄС та включає зобов'язання щодо проведення широкомасштабних реформ;

- у червні 2020 р. Україна отримала покращений статус партнера НАТО з розширеними можливостями – статус члена Програми розширених можливостей НАТО (NATO's Enhanced Opportunities Program – EOP);

- 24 травня 2022 р. Рада ЄС запровадила тимчасову лібералізацію торгівлі з Україною;

- 23 червня 2022 р. Європейська Рада надала Україні статус кандидата на членство в ЄС і відзначила високий рівень інтеграції української освіти та науки в галузевому плані;

- у сфері боротьби з корупцією: Україна активно впроваджує заходи для зменшення рівня корупції. Зокрема, були створені Національне антикорупційне бюро (НАБУ) та Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), Вищий антикорупційний суд (ВАКС) та Національна агенція запобігання корупції (НАЗК);

- проведено судову реформу: у її рамках реформовано Конституційний Суд України; завершено зміни у Вищій раді правосуддя та Вищій кваліфікаційній комісії суддів; судової системи з метою забезпечення незалежності суддів та підвищення ефективності юстиції;

- наближення до євростандарту стандартів безпеки та якості продукції: Україна активно працює над гармонізацією своїх стандартів із стандартами ЄС, зокрема в галузі безпеки та якості продукції;

- лібералізація візового режиму: у 2017 р. Україна досягла лібералізації візового режиму з Європейським Союзом, що дозволяє українцям подорожувати в багато країн ЄС без віз за короткий термін;

- енергетичні реформи: Україна проводить енергетичні реформи, спрямовані на підвищення енергоефективності, розвиток відновлювальних джерел енергії та покращення енергетичної безпеки;

- соціальні реформи: здійснюються реформи в системі охорони здоров'я, освіти та соціального захисту для наближення до стандартів ЄС.

Це неповний перелік заходів із численних ініціатив та реформ, які Україна приймає для підготовки до можливого вступу в Європейський Союз. Важливо враховувати, що цей процес потребуватиме часу, і успіх залежить від послідовності та ефективності реформ.

На шляху виконання Рекомендацій Європейської комісії щодо статусу України на членство в НАТО від 17 червня 2022 р. (Commission Opinion..., 2022) українська влада розглядала різні сценарії координації процесу наближення законодавства до ЄС. У листопаді 2022 р. в уряді говорили про створення нового міністерства, що об'єднує в собі кілька відмінних сфер політики – Міністерства євроінтеграції, культури та інформаційної політики. Ця ідея не знайшла підтримки в експертному середовищі. На сьогодні координаційна функція цього процесу покладена на Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції, установу при Секретаріаті Кабінету Міністрів України. Він функціонує як "додатковий координаційний дорадчий орган", що має повноваження впливати на роботу міністерств.

Наступним інструментом реформування державного управління на шляху євроінтеграції став інститут директоратів стратегічного планування та європейської інтеграції, який у тих чи інших формах утворено при більшості міністерств як їх структурні підрозділи. Директорати головним завданням мають стратегічне планування та забезпечення діяльності міністерств відповідно до цілей та пріоритетів, визначених Програмою діяльності Кабінету Міністрів України, іншими нормативними документами, положенням Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони, іншим міжнародним зобов'язанням держави. Крім того, Директорат координує наближення законодавства на рівні міністерства та співпрацює з

урядовим офісом, функціоналом якого є координація відповідних процесів на загальному рівні.

На парламентському рівні інструментом, відповідальним за гармонізацію законодавства до вимог ЄС, є комітет Верховної Ради України з питань інтеграції України до ЄС. Однією з функцій комітету є оцінка відповідності розроблених та представлених законопроектів міжнародно-правовим євроінтеграційним зобов'язанням України, включаючи оцінку відповідності нормам *acquis* ЄС. В українських політичних реаліях значною проблемою при цьому стає суперечливість законодавчих ініціатив, гальмування розгляду складних законопроектів, небажання сприймати інноваційність законотворчої діяльності, законодавчий спам. Іншою проблемою є рекомендаційний характер висновків комітету Верховної Ради України з питань інтеграції України до ЄС.

"У квітні 2023 року коштами міжнародних партнерів був створений ще один орган координації – Парламентський офіс з підтримки адаптації законодавства України до положень права ЄС. Завдання цієї установи – експертна, аналітична, інформаційна та документальна підтримка комітетів українського парламенту під час опрацювання євроінтеграційних законопроектів. Поки що складно сказати у чому безпосередньо буде полягати діяльність установи, оскільки вона лише на процесі кадрового наповнення і доступна мінімальна кількість публічної інформації про неї.

За наслідками системної роботи різних інституцій з адаптації національного законодавства 14 грудня 2023 року був презентований звіт за результатами проведення первинної оцінки стану імплементації актів права Європейського Союзу (*acquis* ЄС) – *селф-скринінгу*" (Любарець, 2023).

"Оцінку проводили в декілька етапів протягом 6 місяців. Процедура дала змогу визначити стан адаптації українського законодавства до права ЄС, виявити невідповідності та прогалини, які треба усунути в межах переговорів та підготовки до вступу в Європейський Союз" (Report on the results ... , 2022). Результати оцінки наразі такі:

2739 актів права ЄС підлягають повній та/або частковій імплементації;

1625 актів права ЄС імplementовано повністю;

23 456 актів права ЄС не потребують імплементації у ході переговорного процесу.

У цілому в останньому Звіті щодо України в межах Пакета розширення ЄС від 8 листопада 2023 р. (Ukraine 2023 Report, 2023). Єврокомісія відзначила, що "Незважаючи на війну та її вплив на всі верстви українського суспільства та воєнний стан, український уряд і парламент продемонстрували рішучість провести необхідні реформи, яких вимагає процес вступу до ЄС, зокрема сім кроків, згаданих у висновку... Україна продовжує прогрес у демократичних реформах і реформах верховенства права". І в цьому сенсі особливо відмітила роботу українського парламенту, відзначивши імплементаційні зміни національного законодавства, пов'язані з євроінтеграцією.

Що стосується реформування системи державного управління, Єврокомісія привернула увагу до уповільнення рівня реформ у низці секторів, зокрема, що стосується кадрової політики в питаннях найму, класифікації посад і реформи заробітної платні.

Високу оцінку також отримали наслідки запровадження судової реформи, які дали змогу не лише здійснювати правосуддя в умовах війни, а й підвищити рівень розгляду справ, що перебувало в провадженні більшості суддів, до 100 %. Окремі зауваження були отримані Україною щодо реформи органів прокуратури в частині критеріїв відбору прокурорів керівного рівня, цифровізації судової системи та реформування інституту виконання судового рішення. Також Єврокомісією були відмічені позитивна динаміка антикорупційних реформ і посилення боротьби з корупцією, які завжди були наріжним каменем у питанні євроінтеграції країни, та отримані рекомендації щодо збільшення штату НАБУ, САП і Вищого антикорупційного суду.

У цілому, надаючи оцінку впровадженню Україною 7 кроків – 7 вимог ЄС на шляху вступу України до Європейського Союзу, комісія дійшла висновку, що повністю завершеними є:

- запровадження належної процедури добору суддів Конституційного Суду України на основі оцінки їх доброчесності та професійних навичок;

- реформування ВРЮ та ВККС із запровадженням прозорого процесу добору членів, заснованому на оцінці заслуг, доброчесності та професіоналізму;

- імплементація законодавства про боротьбу з відмиванням грошей відповідає стандартам Групи розробки фінансових заходів протидії відмиванню грошей (FATF);

- приведено у відповідність із Директивою ЄС про аудіовізуальні медіа-послуги закон про медіа.

Однак для повного виконання вимог ЄС щодо вступу України слід збільшити штат НАБУ, вилучити із закону про запобігання корупції норми, які обмежують повноваження НАЗК, провести низку змін щодо наближення до європейських стандартів антиолігархічних законів, законів про лобіювання та законодавства, що стосується прав національних меншин.

"Разом з тим, розглядаючи питання безпекового фактору, більшість дослідників та українців в цілому вважають, що забезпечити його має саме євроатлантичний вектор України. Упродовж 29 вересня – 9 жовтня 2023 року Київський міжнародний інститут соціології (KMIC) провів власне всеукраїнське опитування громадської думки "Омнібус". За результатами попередніх опитувань KMIC 82 % респондентів погоджуються, що майбутнє України як процвітаючої вільної країни залежить від того, чи вона стане членом ЄС (лютий 2023 р.). Водночас 92 % українців хотіли б, щоб Україна стала членом ЄС, а 89 % – членом НАТО (травень 2023 р.). Тобто наразі у суспільстві склався консенсус щодо підтримки європейської і євроатлантичної інтеграції, при чому, якщо акцент в опитуванні зміщається в бік безпекового фактору то 54% українців вважають, що наразі більший пріоритет в питаннях безпеки має членство в НАТО" (Press release of Anton ..., 2023).

На сьогодні, в умовах збройної російської агресії, євроатлантичний курс України є запорукою збереження суверенітету та територіальної цілісності, фізичного існування української нації, дієвою гарантією національної безпеки, зміцнення оборонного потенціалу з акцентом на розвиток цивілізаційної суб'єктності України в міжнародному просторі.

Дискусія і висновки

Отже, дослідивши основні кроки України на шляху євроінтеграції, слід зробити висновки, що Україна активно працює над реалізацією своїх європейських амбіцій та поступово наближається до членства в Європейському Союзі, при цьому політика наближення до Європейського Союзу формує нове покоління управлінців, які будуть готові системно працювати над упровадженням в Україні європейських підходів і норм, що сприятиме гарантуванню безпеки України, економічному розвитку та формуванню демократичної, правової держави, заснованої на європейській ідентичності України.

В умовах загострення геополітичної ситуації, а саме збройної агресії росії, виникають певні особливості в процесах євроінтеграції та євроатлантичної інтеграції України. Ці особливості включають такі аспекти, як: безпека і оборона – збройна агресія росії вимагає сконцентруватися на зміцненні безпеки та обороноздатності країни, партнерство з ЄС та Альянсом може відігравати ключову роль у цьому аспекті; гуманітарна криза та період реабілітації – війна може спричинити гуманітарну кризу через спрямування ресурсів на допомогу постраждалим, реабілітацію, відновлення інфраструктури тощо; економічні виклики – економічні труднощі виникатимуть під час війни, зокрема через зменшення інвестицій та зростання витрат на обороноспроможність держави. Управління та подолання економічних криз є важливим аспектом на євроінтеграційному шляху України; дипломатична активність – є важливою як для підтримки України партнерами сьогодні, в ході російської агресії, так і в перспективі покращення взаємодії та євроінтеграційних процесів; підтримка населення – є важливим аспектом у процесі трансформації України до європейських та євроатлантичних стандартів, адже війна може впливати на психологічний та емоційний стан населення, тож необхідно проводити певні інформаційні заходи та забезпечувати підтримку громадян у такий тяжкий для країни час.

Членство в ЄС відкриває можливості для активної співпраці з іншими країнами-членами, обміну досвідом та впровадження найкращих практик. Обмін досвідом є важливим і корисним не лише для України, а для країн-членів ЄС та НАТО. Адже жодна з країн-членів ЄС та НАТО наразі немає такого широкого не тільки теоретичного, а й практичного досвіду у реформуванні держави в стані економічних криз, нестабільної безпекової ситуації та навіть збройної агресії. Україні є чому повчатися та чому вчити західних партнерів. Сьогодні людство стикнулося з наймасштабнішою державою-терористом у світі – росією, і наразі вона становить небезпеку не тільки для України, а й для всього західного світу. Тож європейська трансформація України в умовах протистояння такому підступному супротивнику є надважливим для держав Європейського та Євроатлантичного світу.

Список використаних джерел

Біленко, О. А. (2023). *Євроінтеграція як зовнішньополітичний пріоритет України*. https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/59995/1/FMB_2023_293_Біленко_О.А..pdf

Zvit za rezultatami provedennia pervinnoi oцiнки stanu implemентації актів права європейського союзу (acquis ЕС). https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/Zvit_UA.pdf

Історія становлення відносин Україна-ЄС. <https://minjust.gov.ua/m/istoriya-stanovlennya-vidnosin-ukraina-es>

Любарець, А. (2023). *Євроінтеграція: інституційний і кадровий вимір*. <https://rubryka.com/blog/yevrointegratsiya/>

Опитування громадської думки КМІС
Пресреліз виконавчого директора КМІС Антона Грушецького "Значення членства в ЄС для українців, пріоритетність вступу до ЄМ чи НАТО і сприйняття росії як частини Європи". *Сайт Київського міжнародного інституту соціології*. <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1303&page=1>

Соціологічні дані Центру Разумкова

Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union. (2022). Brussels, 17.6.2022. <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-06/Ukraine%20Opinion%20and%20Annex.pdf>

Copenhagen Declaration. (2018). <https://rm.coe.int/copenhagen-declaration/16807b915c>

Ukraine 2023 Report. (2023). *Communication on EU Enlargement policy*. Brussels. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf

Ukraine will join Nato after war, Stoltenberg says; estimates of 1,000 Russian daily casualties 'plausible', says UK – as it happened. (2023). *The guardian*. <https://www.theguardian.com/world/live/2023/nov/27/russia-ukraine-war-live-russians-scavenge-air-defence-from-kaliningrad-says-uk-mod#top-of-blog>

References

Bilenko, O. A. (2023). *European Integration as a Foreign Policy Priority of Ukraine*. https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/59995/1/FMB_2023_293_Біленко_О.А..pdf

Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union. (2022). Brussels, 17.6.2022. <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-06/Ukraine%20Opinion%20and%20Annex.pdf>

Copenhagen Declaration. (2018). <https://rm.coe.int/copenhagen-declaration/16807b915c>

History of Ukraine-eu Relations. <https://minjust.gov.ua/m/istoriya-stanovlennya-vidnosin-ukraina-es>

KIIS public opinion poll

Liubarets, A. (2023). *European Integration: Institutional and Human Resources World*. <https://rubryka.com/blog/yevrointegratsiya/>

Press release of Anton Grushetskyi, Executive Director of KIIS, "The importance of EU membership for Ukrainians, priority of joining the EU or NATO and perception of Russia as a part of Europe". *Website of the Kyiv International Institute of Sociology*. <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1303&page=1>

Report on the results of the initial assessment of the state of implementation of the EU legal acts (acquis EU). https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/Zvit_UA.pdf

Sociological data from the Razumkov Centre

Ukraine 2023 Report. 2023 Communication on EU Enlargement policy. Brussels, 8.11.2023. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf

Ukraine will join Nato after war, Stoltenberg says; estimates of 1,000 Russian daily casualties 'plausible', says UK – as it happened. *The guardian*. 27 Nov. 2023. <https://www.theguardian.com/world/live/2023/nov/27/russia-ukraine-war-live-russians-scavenge-air-defence-from-kaliningrad-says-uk-mod#top-of-blog>

Отримано редакцією журналу / Received: 08.01.24

Прорецензовано / Revised: 25.01.24

Схвалено до друку / Accepted: 15.02.24

Eva PATIUK, Student
ORCID ID: 0009-0006-0335-4252
e-mail: evapatuk0@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

TRANSFORMATION OF UKRAINE TO EUROPEAN AND EURO-ATLANTIC STANDARDS IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Background. Today, European integration and the Euro-Atlantic course are the main and unchanging foreign policy priority of Ukraine and the choice of the Ukrainian people, which is directly enshrined in the Constitution of Ukraine.

The experience of European integration processes and the implementation of Ukraine's Euro-Atlantic course in the context of war is unique. Despite Russia's armed aggression, being in a deep migration and economic crisis as a result of the war, Ukraine has gained the status of an EU candidate, received a package of recommendations from NATO on priority reforms before accession, and has not stopped and continues pro-European reforms in various areas, deepening international cooperation, implementing the provisions of the Association Agreement and the recommendations of the European Commission. Despite the turbulence in almost all spheres of state and society as a result of Russia's military intervention, it should be acknowledged that the country's European integration processes have not stopped and have even accelerated, having received incredible support from Ukrainian society, as evidenced by the results of sociological research by the Razumkov Centre. While in March 2021, 59 % of citizens believed that Ukraine should join the EU, in October 2022, 79 % shared this opinion. At the same time, while in previous years, doubts about their European identity prevailed among citizens, in October 2022, 63 % said they felt like Europeans, and that they belonged to the culture and traditions of the European community.

At the same time, when considering the security factor, most researchers and Ukrainians in general believe that it is the Euro-Atlantic vector of Ukraine that should ensure it. From 29 September to 9 October 2023, the Kyiv International Institute of Sociology (KIIS) conducted its own all-Ukrainian public opinion poll, Omnibus. According to the results of previous KIIS polls, 82 % of respondents agree that Ukraine's future as a prosperous and free country depends on whether it becomes a member of the EU (February 2023). At the same time, 92 % of Ukrainians would like Ukraine to become a member of the EU, and 89 % would like it to become a member of NATO (May 2023). That is, there is currently a consensus in society to support European and Euro-Atlantic integration, and if the focus of the survey shifts towards the security factor, 54 % of Ukrainians believe that NATO membership is currently a higher priority in terms of security.

The relevance of the research topic is primarily due to the need to summarise certain aspects of the long-term experience of formulating and implementing Ukraine's foreign policy towards European integration, to identify the main stages of the Euro-Atlantic and European integration strategy and to highlight the problematic issues and peculiarities of the current state of Ukraine's relations with the European Union and the Alliance in the context of Russia's armed aggression.

Methods. The following methods were used in the research: general scientific; methods, logical; comparative; sociological; structural-functional, as well as practical methods such as monitoring, comparative and quantitative content analysis, etc.

Results. The paper examines the state, problems and prospects of Ukraine's European integration and Euro-Atlantic aspirations. The main external and internal factors shaping the foundations of Ukraine's European integration and alliance policy and the main stages of integration processes that have already been implemented, launched and are being implemented in the context of the armed military conflict are systematically considered.

Conclusions. Having examined Ukraine's main steps towards European integration, it should be concluded that Ukraine is actively working to realise its European ambitions and is gradually approaching EU membership, while the policy of approximation to the European Union is forming a new generation of managers who will be ready to work systematically to implement European approaches and norms in Ukraine, which will help ensure Ukraine's security, economic development and the formation of a democratic, rule-of-law state based on a European identity.

EU membership opens up opportunities for active cooperation with other member states, exchange of experience and implementation of best practices. The exchange of experience is important and useful not only for Ukraine, but also for EU and NATO member states. After all, none of the EU and NATO member states currently has such a wide range of experience, not only theoretical but also practical, in reforming a state in a state of economic crisis, unstable security situation and even armed aggression. Ukraine has much to learn and much to teach its Western partners. Today, humanity is facing the largest terrorist organisation in the world - Russia. And now this terrorist organisation poses a threat not only to Ukraine but also to the entire Western world. Therefore, the European transformation of Ukraine in the context of confrontation with such an insidious enemy is of utmost importance for the states of the European and Euro-Atlantic world.

Keywords: Transformation, European integration, Euro-Atlantic process, geopolitical course, international cooperation, foreign policy.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 327.5/.8(477:4)

DOI: <https://doi.org/10.17721/3041-1912.2024/2-10/11>Ярослав ТЮТЮМА, студ.
ORCID ID: 0009-0000-5077-6470
e-mail: tyutyuma.jaroslav@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

РОЛЬ УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

Вступ. Робота присвячена вивченню ролі України в забезпеченні європейської безпеки. Розглядаються ключові аспекти взаємодії України з європейськими партнерами, а також її внесок у вирішення сучасних безпекових викликів та загроз у регіоні.

З посиленням геополітичних та економічних зав'язків у сучасному світі роль України в європейській безпеці стає визначальною. В контексті інтеграції в європейські структури та активної участі в міжнародних ініціативах, Україна впливає на формування безпекового простору на континенті.

Методи. Дослідження базується на аналізі дипломатичних та політичних подій, оцінці ефективності взаємодії України з країнами Європи, а також вивченні стратегій та заходів, спрямованих на зміцнення європейської безпеки через участь України.

Результати. У результаті дослідження виявлено, що Україна відіграє важливу роль у забезпеченні безпеки в Європі через свою активну участь у міжнародних миротворчих місіях, розвиток стратегічного партнерства з країнами Європи та впровадження реформ для підвищення ефективності власних безпекових систем.

Висновки. Україна відіграє ключову роль у формуванні та зміцненні європейської безпеки. Її зусилля у напрямі співпраці з європейськими партнерами та участь у міжнародних ініціативах є важливим чинником стабільності та безпеки в регіоні, що потребує подальшого розвитку та поглиблення стратегічного партнерства.

Ключові слова: Україна, європейська безпека, геополітика, спільні безпекові ініціативи, миротворчі місії, кіберзагрози, гібридна війна.

Вступ

Геостратегічне розміщення України надає їй унікальні можливості і ставить перед викликами. З одного боку, це положення сприяє ролі посередника між країнами Заходу і Сходу, Півночі та Півдня. З іншого боку, воно перетворює країну в "сіру зону" Європейського континенту, розділеного між НАТО/ЄС та Росією і супровідними структурами.

Україна поділяє цю "сіру зону" з Молдовою, яка має невирішене придністровське питання, а також частково з Грузією, яка стикається з власними невирішеними конфліктами. Цей простір був визначений ЄС програмою "Східне партнерство", у той час як росія прагне включити його до новоствореного інтеграційного об'єднання – Євразійського союзу з метою закріплення російського впливу на пострадянському просторі (Партнерство України з ЄС в безпековій сфері).

Оголошуючи свій намір прийняти позаблоковий статус, Україна відмовилась від можливості приєднання до НАТО. З цього погляду країна, спрямована на забезпечення національної безпеки в контексті позаблоковості, змушена витратити значно більше зусиль для знаходження додаткових зовнішніх гарантій безпеки. Також Україна докладає значних зусиль для визначення шляхів підвищення ефективності своїх збройних сил (Лисяк, 2013).

З початку січня 2013 р. Україна активно виступає в ролі посередника та забезпечує додаткові гарантії національної безпеки шляхом участі в ОБСЄ та ОЧЕС. У рамках ОБСЄ перспективні напрями включають будівництво "простору безпеки" та перетворення регіону Центральної та Східної Європи на зону, вільну від ядерної зброї. Це базується на Договорі про звичайні збройні сили в Європі 1990 р., оновленому в 1999 р. (Партнерство України з ЄС ...), який підписали росія, білорусь, Казахстан і Україна.

Україна, відрізняючись від інших підписантів та будучи позаблоковою державою, може виступити як посередник і організатор діалогу між ключовими акторами для підготовки нового варіанта Договору про звичайні збройні сили в Європі. Цей процес має врахувати нові реалії, такі як розширення НАТО та

складна ситуація на Кавказі. Україна як держава, що добровільно відмовилася від ядерної зброї, зберігає "моральний авторитет" у сфері ядерного роззброєння.

Важливо відзначити, що Україна, не входячи до воєнно-політичних блоків, таких як НАТО та ОДКБ, не покладається на "ядерну парасольку" (Лисяк, 2013).

Зміни у зовнішній політиці світових держав під час переходу від біполярного до нового міжнародного порядку актуалізують вивчення міжнародної діяльності України в період 2014–2019 рр. Сучасні міжнародні відносини визначаються виразним позиціонуванням провідних країн світу, які активно використовують інструменти "м'якої сили", що підвищує їхній імідж. Вивчення особливостей зовнішньої політики України дасть змогу оцінити її вплив на розвиток міжнародних відносин.

Становлення України як суб'єкта міжнародних відносин виявляється складним, суперечливим і тривалим процесом. У сучасних умовах триває пошук оптимальних концептуальних підходів до зовнішньої політики країни. Україна, стикаючись із складними внутрішніми і зовнішніми викликами, обрала шлях євроінтеграції, що привело до динамічного розвитку відносин з ЄС. Однак російська агресія з 2014 р., включаючи анексію Криму та початок гібридної війни на Донбасі, створює складнощі для національної та європейської безпеки. Незважаючи на бажання України і ЄС уникати силових методів, російські дії ставлять під загрозу систему безпеки нації та Європи.

Мета статті – глибокий аналіз та розгляд різних аспектів участі України в євроатлантичних ініціативах та її впливу на європейську безпеку. У статті звертається увага на динаміку та стратегічні аспекти присутності України в таких ключових міжнародних структурах, як НАТО та інші європейські безпекові партнерства.

Основний акцент спрямований на оцінку внеску України в розв'язання актуальних безпекових викликів, зокрема в контексті кіберзагроз, гібридної війни та інших форм асиметричної загрози. Зокрема, розглядаються конкретні ініціативи та заходи, які Україна вживає для зміцнення європейської стабільності й безпеки.

У статті також ретельно аналізується стратегічне партнерство України з іншими країнами та участь

© Тютюма Ярослав, 2024

у спільних безпекових ініціативах. Висвітлюються ключові аспекти співпраці та обміну інформацією, що можуть мати важливий вплив на загальну безпеку та стабільність в Європі.

Методи

Дослідження базується на аналізі дипломатичних та політичних подій, оцінці ефективності взаємодії України з країнами Європи, а також вивченні стратегій та заходів, спрямованих на зміцнення європейської безпеки через участь України.

Результати

Роль європейських країн у глобальній політиці та системі міжнародних відносин є важливою та стратегічною. Європейська інтеграція визначається як стратегічний та цивілізаційний вибір для українського суспільства.

Відносини між Україною та Європейським Союзом (ЄС) розглядаються в контексті налагодження й розвитку. Міжнародно-правова база та механізми співробітництва включають Угоду про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС, підписану в 1994 р. в Люксембурзі. Саміти між Україною та ЄС є ключовою формою розвитку партнерства.

У нових умовах існування важко визначити механізми безпеки для держав середньої ланки, виробити критерії для насичення їх ефективними компонентами та адекватно спрямувати зовнішньополітичні зусилля на розв'язання проблем безпекового існування та досягнення конкретних, прагматичних результатів. У зв'язку з цим формування безпекового простору навколо України потребує особливої уваги як теоретичного, так і практичного погляду на міжнародно-політичні системи на глобальному, регіональному та субрегіональному рівнях. Також важливі механізми дво- і багатосторонньої співпраці в реалізації зовнішньої політики України, яка активно взаємодіє в процесах глибокої трансформації.

Серед таких механізмів міжнародна система універсальної та регіональної безпеки, яка здійснюється через провідні міжнародні структури. Також слід урахувати інтеграційну парадигму, яка визначає вступ України в європейський та євроатлантичний простір. Площина двосторонніх відносин включає співробітництво з провідними партнерами, з якими розбудовується міжнародно-системний механізм стратегічних союзів.

Зазначені структури та парадигми є не лише захисними механізмами, а й сприяють взаємодії та вирішенню сучасних викликів. Україна активно взаємодіє з міжнародними структурами, робить свій внесок у їх розвиток, що підтверджує її важливу роль у глобальній системі безпеки.

Система кооперативної безпеки, об'єднуючи різнопланові механізми, є ефективним інструментом протидії викликам сучасності. Україна, використовуючи захисні схеми та роблячи внесок у вдосконалення цих систем, визначається як активний учасник та суб'єкт міжнародно-політичної системи, спрямований на зміцнення глобальної безпеки.

Вплив політичних та економічних факторів на інтеграцію України до ЄС розглядається в контексті уповільнення темпів цього процесу. Сучасна політика ЄС щодо України включає в себе Угоду про асоціацію, ратифіковану в 2014 р., і утворення Поглибленої та всебічної зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Дипломатичні відносини України з провідними країнами Західної Європи, такими як Німеччина, Італія, Великобританія, Франція, Австрія, а також розвиток відносин із країнами Центрально-Східної Європи, включаючи Молдову, Білорусь, Прибалтику, Чехію,

Польщу, Румунію, Угорщину та інші, є важливими аспектами зовнішньої політики України.

У період з 2014 по 2019 р. міжнародні відносини України визначалися традиційним розподілом компетенцій у зовнішній політиці. У стратегічних напрямках встановлювалися конкретні форми міжінституційного співробітництва, зокрема щодо реалізації Угоди про асоціацію України – ЄС та оновленого Порядку денного асоціації Україна – ЄС у 2015 році. Було проведено оновлення нормативних актів Міністерства закордонних справ України стосовно координації дій центральних органів виконавчої влади щодо участі у міжнародних заходах.

Активна роль депутатів, які очолювали комітети Верховної Ради та брали участь у складі делегацій у парламентських асамблеях Ради Європи, ОБСЄ, сприяла просуванню інтересів України та консолідації позитивних практик співпраці. Зокрема, створено міжпарламентські групи з багатьма країнами, включаючи країни ЄС та інші регіони, що сприяло розширенню співпраці.

Проте існували суперечності, які унеможливлювали ефективну реалізацію окремих напрямів зовнішньої політики, наприклад затримка з призначенням послів у ряді країн і міжнародних організацій. У 2014–2015 рр. Україна переглянула ключові стратегічні документи у сфері зовнішньої політики, безпеки та оборони. Зміни до законодавства та прийняття нових стратегічних документів визнали росію державою-агресором, що змінило стратегічний підхід до взаємодії з нею та підкреслило необхідність приєднання до НАТО та ЄС для забезпечення національної безпеки (Шевченко, 2021).

Протягом 2015 р. зовнішньополітична діяльність України була інтенсивною та відповідала передбаченим пріоритетам у Коаліційній угоді, Програмі Кабінету Міністрів України на 2015 р., а також планах виконання Угоди про асоціацію з ЄС та Стратегії сталого розвитку "Україна – 2020". Основні напрями зовнішньої політики були спрямовані на вирішення конфлікту з росією (Нормандський формат і Мінський процес), співпрацю з ОБСЄ, ООН, а також на розвиток двосторонніх відносин зі США, Німеччиною, Францією.

Зазначена позитивна динаміка політичного діалогу на вищому рівні та спільні економічні та енергетичні проекти сприяли активній зовнішньополітичній взаємодії України з Великою Британією, Канадою, Польщею, країнами Балтії. Також взаємодія з НАТО значно активізувалася.

Обрання України непостійним членом Ради Безпеки ООН у жовтні 2015 р. стало важливим кроком у співпраці з міжнародними організаціями. Співпраця з Вишеградськими країнами допомогла зменшити залежність України від російського газу завдяки реверсу зі Словаччини, Угорщини та Польщі. Незважаючи на збереження існуючих європейських санкцій проти росії, нові заходи не були введені (згідно з Ukrainian Prism, 2016) (Шевченко, 2021).

У 2016 р. зовнішньополітична діяльність України спрямовувалася на європейську та євроатлантичну інтеграцію, а також на протидію російській агресії. Установлення посади віцепрем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції та призначення І. Климпуш-Цинцадзе сприяло інституціоналізації європейського та євроатлантичного векторів зовнішньої політики. У цей період було створено Комісію з питань координації євроатлантичної інтеграції при Президентові України, а в Урядовому офісі з питань європейської та євроатлантичної інтеграції розширено штат та функції.

У вересні 2016 р. оголошено про створення Механізму координації реалізації цільових фондів НАТО. При цьому пріоритети, обговорювані зовнішньополітичними суб'єктами України, у більшості випадків вже закріплені в наявних стратегічних документах. Проте не продовжено позитивну практику розробки урядових планів дій щодо Стратегії сталого розвитку "Україна – 2020", як це було в 2015 р. (Report on implementation ..., 2020).

Україна активно розбудовувала свої міжнародні відносини в напрямках євроатлантичної інтеграції та співпраці з міжнародними організаціями і країнами G-7. Співпраця з НАТО була посилена за рахунок додаткових заходів для покращення координації та планування спільної роботи, включаючи новий порядок підготовки Річних національних програм співробітництва з НАТО. Зокрема, наприкінці 2016 р. було прийнято новий порядок підготовки Річних національних програм співробітництва з НАТО.

У співпраці з країнами G-7 та сусідніми державами Україна отримала додаткову підтримку для протидії російській гібридній агресії.

На євроатлантичному напрямі варто відзначити виділення комплексного пакета підтримки України на Варшавському саміті НАТО в липні 2016 р. Цей пакет охоплював 13 сфер і 40 цільових напрямків, а також розширення восьми цільових фондів НАТО, що сприяло розширенню співпраці з державами-членами НАТО, включаючи аспекти невійськового характеру (Association Agreement ..., 2014).

У 2017 р. інституційне співробітництво покращилося. Була прийнята Доктрина інформаційної безпеки та Енергетична стратегія України до 2035 року. Середньостроковий план дій уряду до 2020 р. містив завдання щодо економічної та енергетичної дипломатії, європейської та євроатлантичної інтеграції. Також було затверджено Експортну стратегію України та Концепцію підвищення обізнаності громадськості про співпрацю України з НАТО.

Загалом, у цей час Україна продовжувала активно просувати свої інтереси на міжнародній арені, зосереджуючись на захисті прав людини, правовій боротьбі з росією, розбудові співпраці зі світовими організаціями та країнами-партнерами (Шевченко, 2021).

У контексті російської агресії проти України не ефективна комунікація з ключовими країнами-партнерами, такими як Північна Америка та Європейський Союз, стала визначальною для підтримки територіальної цілісності, засудження агресії, невизнання анексії Криму та продовження санкцій проти росії. Дії України в рамках міжнародних організацій, таких як ООН, ОБСЄ та Рада Європи, спрямовані на привертання уваги міжнародної спільноти до ситуації в регіоні.

Президент та інші представники України активно взаємодіяли з міжнародними партнерами, тримаючи актуальні питання на порядку денному в робочих та офіційних візитах за кордон. Це було особливо важливо в контексті підтримки Мінських домовленостей, які залишалися основним механізмом вирішення конфлікту з росією.

У 2017 р. було помітне посилення та продуктивізація відносин між Україною та ЄС. Відвідання Президентом України столиці ЄС та участь у саміті Східного партнерства підкреслили важливість співробітництва. Україна продовжувала активну співпрацю з НАТО на різних рівнях, і надзвичайно важливою була призначення В. Пристайка головою місії України при НАТО.

Загалом, вказані кроки свідчать про рішучий підхід України в співпраці з міжнародними партнерами, який був насичений зусиллями просування власних

інтересів у контексті міжнародної безпеки та взаємодії з ключовими акторами (Шевченко, 2021).

Протягом 2018 р. Україна активно проводила переговори з Туреччиною та Ізраїлем з метою укладення угод про вільну торгівлю. Також відбулася низка двосторонніх та міжнародних економічних форумів, участь у яких взяло керівництво України, зокрема з Албанією, Угорщиною, Білоруссю, Литвою, Південною Кореєю, Канадою та Грузією.

У напрямі європейської та євроатлантичної інтеграції продовжувалася висока координація заходів. Президент України вніс зміни у порядок розробки річних національних програм під егідою Комісії Україна-НАТО. Також відбулася друга міжнародна конференція з реформ в Україні у Копенгагені, організована у співпраці з європейськими партнерами (Про виконання Угоди про асоціацію ..., 2017).

У сфері економічної дипломатії був створений офіс просування експорту, а в грудні 2018 р. розпочав роботу державний орган "Офіс просування експорту України". Також у цьому році набув чинності Закон України "Про дипломатичну службу України", що впливає на аспекти міжінституційного співробітництва та підкреслює роль посла як вищого представника України за кордоном.

Важливим кроком стала ініціатива Президента України щодо закріплення в Конституції стратегічного курсу на повноправне членство в ЄС та НАТО. Це відкрило нові перспективи для України на шляху до європейської інтеграції. Рада асоціації Україна-ЄС ухвалила рішення про можливий перегляд Угоди про асоціацію в окремих галузях.

Узагальнено, високий рівень активності та різноманіття заходів свідчать про наступність та детермінованість України в управлінні зовнішньоекономічними та політичними відносинами, а також про спроби стратегічного перегляду шляхів просування євроатлантичної інтеграції.

Незважаючи на зміну урядової команди в 2019 р., основні стратегічні напрямки зовнішньої політики України залишалися стійкими та не зазнали серйозних змін протягом останніх п'яти років. У цьому році Брюссель взяв на себе важливе посередництво в тристоронніх переговорах між ЄС, росією та Україною щодо угоди про транзит російського газу через Україну, яка б відповідала стандартам ЄС.

У сфері співпраці з НАТО важливі результати стосувалися адаптації внутрішніх реформ, забезпечення фінансової та консультативної підтримки, а також утримання солідарності між членами Альянсу в підтримці України проти російської агресії. Нова версія Дорожньої карти Україна-НАТО з питань оборонного та технічного співробітництва була підписана за результатами засідання Спільної робочої групи в грудні. Проте не вдалося завершити процес приєднання до Центру передового досвіду з енергетичної безпеки НАТО, який був запланований на 2018 р., також не було узгоджено розблокування Комісії Україна-НАТО, заблокованої Угорщиною.

У 2019 р. досягнуто значних успіхів у протидії російській агресії та забезпеченні міжнародної підтримки територіальної цілісності та суверенітету України. Притягнення Росії до відповідальності в міжнародних судах стало важливою тенденцією у протидії агресії, досягнувши значних позитивних результатів у 2019 р. (Про ратифікацію Угоди про асоціацію ..., 2014).

Міжнародна реакція на дії російської федерації

Звернення до міжнародної спільноти щодо порушення російською федерацією основних принципів та зобов'язань у межах ОБСЄ стосується широкомасштабної збройної агресії проти України.

Це також включає незаконну окупацію та спроби анексії Криму і м. Севастополь, а також викрадення та незаконне утримання українських громадян у росії та тимчасово окупованому Криму. Використання інструментарію ОБСЄ та заходів для припинення агресії РФ і відновлення порушених прав є найважливішим аспектом дій України.

Підтримка ОБСЄ та держав-учасниць

Забезпечення підтримки з боку ОБСЄ та держав-учасниць є критичним для діяльності України в захисті суверенітету та територіальної цілісності. Це включає фінансову та організаційну допомогу, а також упровадження необхідних реформ для зміцнення позицій країни у контексті міжнародних відносин.

Пріоритетні питання на порядку денному ОБСЄ

Забезпечення присутності на порядку денному ОБСЄ питань, що є пріоритетними для України, включає припинення порушень принципів та зобов'язань ОБСЄ через агресію Росії, відновлення довіри, потребу мирного врегулювання конфліктів, розвиток інструментарію ОБСЄ у запобіганні конфліктам, оновлення засобів зміцнення довіри та безпеки, забезпечення свободи слова та захисту прав людини, а також боротьба з пропагандою.

Залучення експертного потенціалу ОБСЄ

Для реалізації програми внутрішніх реформ в Україні важливо залучати експертний потенціал ОБСЄ. Це може бути досягнуто через розширення проєктів практичної допомоги та співпраці з експертами організації.

Урегулювання "заморожених" конфліктів

Важливим завданням є врегулювання конфліктів у так званих "заморожених" регіонах, таких як Придністров'я (Молдова), Абхазія та Південна Осетія (Грузія) та Нагірний Карабах (Азербайджан).

Реформування ОБСЄ

Україна пропонує реформування ОБСЄ для підвищення її ефективності. Це включає збалансування трьох вимірів діяльності, удосконалення роботи польових операцій та миротворчої діяльності, забезпечення географічної рівності в кадровій політиці та переосмислення участі Росії у світлі систематичного зловживання консенсусною основою прийняття рішень в організації (Організація з безпеки ..., 2022).

Місія спостерегачів Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) на російських пунктах пропуску "Гуково" і "Донецьк" виникла внаслідок угоди, сформованої Берлінською Декларацією від 2 липня 2014 р., підписаної міністрами закордонних справ України, Франції, Німеччини та росії. Ця угода передбачала доступ міжнародних спостерегачів до російської території для моніторингу пропусків через російсько-український кордон "Донецьк" та "Гуково".

Рішення про створення Місії було прийнято 24 липня 2014 р., і до 30 вересня 2021 р. 22 спостерегачі здійснювали регулярний моніторинг на цих пунктах пропуску. Однак, незважаючи на обмеження, накладені російською стороною, моніторинг на кордоні мав важливе значення для виконання Мінських домовленостей. Це обумовлено прямим зв'язком між моніторингом режиму припинення вогню та контролем на українсько-російському кордоні, що визначено в пункті 4 Мінського протоколу.

Наступною важливою метою було забезпечення постійного моніторингу на кордоні, що вказано в Мінському протоколі, разом із створенням безпекових зон у прикордонних районах України та росії. Проте через блокування росією рішення продовжити мандат Місії після 30 вересня 2021 р. діяльність Місії була припинена.

Україна рішуче засудила таку деструктивну позицію росії, розглядаючи її як свідчення намірів продовжувати постачання зброї, військового обладнання і військ на тимчасово окуповані території в Донецькій та Луганській областях (Організація з безпеки ..., 2022).

У 1994 р. в Україні діяла Місія ОБСЄ, діяльність якої спрямовувалася на стабілізацію ситуації в Автономній Республіці Крим. Завершення роботи Місії в 1999 р. було визнано успішним виконанням покладених на неї завдань, що стало унікальним випадком для ОБСЄ.

У червні 1999 р. був створений Координатор проєктів ОБСЄ (КПОУ) в Україні як нова форма співробітництва між Організацією та Україною. Його діяльність базується на мандаті, затвердженому рішенням Постійної Ради ОБСЄ, та Меморандумі про взаєморозуміння між Урядом України та ОБСЄ. КПОУ адмініструє проєкти, розроблені відповідно до пріоритетів, визначених Україною.

Основні напрями діяльності КПОУ включають підтримку подолання наслідків агресії Російської Федерації, демократизацію та належне управління, верховенство права і прав людини, її безпеку. Серед конкретних проєктів – розвиток громадянського суспільства, підтримка виборчих процесів, зміцнення верховенства права, боротьба з торгівлею людьми, реформування судової системи та підтримка екологічної безпеки.

Цей комплексний підхід КПОУ забезпечує успішну реалізацію проєктів у різних сферах, сприяючи утвердженню демократії, прав людини та стабільності в Україні.

Через деструктивну позицію російської федерації мандат Координатора проєктів ОБСЄ в Україні не було продовжено на наступний період. Наразі формат відповідної співпраці України з ОБСЄ опрацьовується в двосторонніх консультаціях із залученням партнерів.

Україна активно взаємодіє з інститутами Організації, зокрема з Верховним комісаром ОБСЄ у справах національних меншин, Бюро з демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ та Представником ОБСЄ з питань свободи ЗМІ.

Взаємодія з Верховним комісаром ОБСЄ у справах національних меншин включає роботу над законодавством України щодо прав раніше депортованих осіб та мовної політики. Бюро з демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ бере активну участь у моніторингу виборчих процесів в Україні, а також здійснює місії оцінки стану дотримання прав людини.

У контексті реагування на агресію російської федерації Бюро здійснює моніторинг та документування порушень міжнародного гуманітарного права та прав людини під час війни проти України. Його діяльність реалізується на основі загального мандата як автономної інституції ОБСЄ, що має на меті моніторинг та підтримку держав-учасниць у людському вимірі, включаючи реагування на порушення міжнародного права та прав людини. Після фази дистанційного спостереження Бюро зараз розгорнуло монітори на місцях в Україні та за її межами, щоб забезпечити детальний аналіз порушень та сприяти відповідальності за них (Організація з безпеки ..., 2022).

Крім того, 3 березня та 2 червня 2022 р. 46 держав-членів ОБСЄ разом із Україною застосували Московський механізм у людському вимірі для встановлення порушень міжнародного гуманітарного права, зокрема унаслідок умисних та невинуватливих нападів на цивільне населення і цивільну інфраструктуру під час вторгнення росії в Україну. Це стало першим в історії ОБСЄ випадком використання цього механізму на запит такої великої кількості країн-ініціаторів. Два

звіти Місії експертів Московського механізму ОБСЄ були оприлюднені 13 квітня та 14 липня 2022 р.

Висновки цих звітів чітко свідчать про те, що російська федерація скоїла масштабні порушення, які не мали аналогів в Європі десятиліттями. Зазначається необхідність термінових заходів для припинення агресії росії. Звіти визнають окупацію росією окремих районів Донецької та Луганської областей України з 2014 р. Також зафіксовано значну кількість порушень міжнародного гуманітарного права, міжнародного права у сфері прав людини, воєнних злочинів, злочинів проти людяності й інших злочинів, скоєних росією та її збройними силами під час триваючої війни проти України.

Росія відмовилася співпрацювати з місіями експертів, що є чітким свідченням визнання рф повної відповідальності за загарбницьку війну проти України та її наслідки.

Україна приділяє велику увагу розвитку конструктивного діалогу з Представником ОБСЄ з питань свободи ЗМІ, Координатором економіко-довгільної діяльності ОБСЄ та спеціальними представниками Діяльного голови ОБСЄ (Організація з безпеки ..., 2022).

Висновки цих звітів однозначно підтверджують, що порушення, які були скоєні росією, мають такий масштаб, якого міжнародне співтовариство не бачило в Європі протягом десятиліть. Тривалі та систематичні порушення гуманітарного та правозахисного законодавства, воєнні злочини та злочини проти людяності, скоєні російською федерацією та її збройними силами під час непримиренної війни проти України, вимагають термінових заходів міжнародної спільноти для припинення дій держави-агресора.

Важливо відзначити роль України у зміцненні енергетичної безпеки Європи та підвищенні стабільності європейського енергосектору. Він відзначив, що Україна має потужну електроенергетичну сферу та експортний потенціал, які можуть сприяти диверсифікації та безпеці постачання та зберігання природного газу для Європи.

Україна може вирішити питання зростаючого попиту на електроенергію завдяки потужній атомній енергетиці та значному потенціалу відновлюваних джерел енергії. Крім того, важливими є на перспективі розвитку інноваційних напрямків, таких як воднева енергетика та біоенергетика, які можуть сприяти сталому розвитку енергосектору.

Такі заходи та обговорення визначають Україну як ключового учасника у формуванні нових стратегій енергетичної політики Європи.

Важливо, що Україна виносить із воєнного конфлікту, що її безпека не залежить від непридатності НАТО допомоги. Проблема полягає в тому, що, крім заклику до країн-членів надати допомогу Україні, Альянс також намагався утримати образ миролюбного союзу, який уникав прямого конфлікту з ядерною державою. Виявляється, що Україна залишилася поза рамками Альянсу та практично припинила зусилля щодо набуття членства в ньому, зосереджуючи увагу на утопічному Договорі про гарантії безпеки як альтернативі. Видається, що зміна підходу української влади та звернення за прискореним вступом до НАТО свідчать про кон'юнктурність Офісу Президента та його вплив на владу в Україні.

Проте членство в Європейському Союзі визнається як важливий етап для розвитку України, хоча воно не гарантує її безпеки. Це особливо важливо для країн Європи, розташованих на кордонах з росією або неподалік від неї, таких як Фінляндія і Швеція, які виявили бажання приєднатися до НАТО. Причина в тому, що безпекові можливості ЄС переважно фокусуються на

цивільній безпеці, і в справах військової безпеки ЄС розраховує на НАТО (Мітраєва, 2008).

Протягом понад 30 років Україна пройшла складний шлях співробітництва з НАТО та ЄС. Цей процес розпочався з визнання незалежності України у 1991 р., після чого було підписано Хартію про особливе партнерство з НАТО та Угоду про партнерство і співробітництво з ЄС у 1994 р., а в 2014 р. укладено Угоду про асоціацію з ЄС. У 2020 р. Україна отримала статус партнера НАТО з розширеними можливостями, а в 2022 р. – статус кандидата на членство в ЄС. Цей процес супроводжувався різними викликами, такими як суперечки зі співдружністю Незалежних Держав, Організацією договору про колективну безпеку, Євразійським економічним співтовариством та іншими аспектами. Незважаючи на це, сьогодні поглиблення інтеграції з НАТО та ЄС визнається як пріоритетна мета державної політики, закріплена в Конституції України.

Тривалий характер цього процесу обумовлені як факторами, пов'язаними з НАТО та ЄС (напруження у зв'язку з економічним тягарем внаслідок можливого вступу України, небажання конфліктувати з росією, втрата політичної єдності між країнами-членами), так і в самій Україні (нестабільна протягом більше 30 років державна політика та громадська підтримка, відсутність консолідованої політичної волі, неефективність у впровадженні реформ у секторі правоохоронних органів, боротьбі з корупцією та інші аспекти) (Мітраєва, 2008).

Війна суттєво змінила динаміку євроінтеграційного процесу. Погляди західних країн на причини кризи у світовому порядку та підходи до створення нового світового ладу, а також роль НАТО, ЄС та України зазнали значних змін. Відбулися кардинальні зміни внутрішніх умов України. Євроатлантична орієнтація її зовнішньополітичного курсу була остаточно підтверджена, а підтримка суспільства значно зросла. Допомога від західних партнерів дає змогу Україні швидко адаптуватися до стандартів НАТО та ЄС. Успішне виконання вимог, пов'язаних із присвоєнням статусу кандидата на членство в ЄС, сприятиме реалізації Розділу 1 стандартного Плану дій з набуття членства в НАТО (ПДЧ). З урахуванням усього цього претензії України на прискорене набуття членства в цих організаціях стають перспективними (Мітраєва, 2008).

Україні, з погляду безпеки, не просто надається членству в НАТО та ЄС без конкретних зусиль. Отримані нею оборонні здатності та досвід у протистоянні з набагато потужнішим супротивником можуть служити важливим внеском у поліпшення стандартів цих організацій та зміцнення загального безпекового потенціалу.

Починаючи з моменту здобуття незалежності, Україна стикається з різними формами конфлікту з росією — політичним, економічним, енергетичним і культурним "війнами", тепер цей конфлікт перейшов у відкритий збройний стан. Якщо імперський російський режим не припинить своє існування, Україна приречена на тривале перебування в стані конфлікту. Отже, єдиним безальтернативним шляхом для безпекової політики України є приховання під "парасолькою" НАТО. Це зменшує не лише рівень загрози, а й економічне та інше навантаження на Україну завдяки перевагам колективної оборони.

У разі отримання членства в НАТО та ЄС Україна не має наміру бути тільки отримувачем вигід цих структур, особливо у сфері безпеки. Україна може пропонувати значну "додану вартість", таку як захист східного флангу ЄС і НАТО від російської агресії, надання практичного

досвіду протистояння російській агресії для навчання сил, обмін досвідом у сфері кібербезпеки, участь у спільних антитерористичних та миротворчих операціях та ін. (Мітраєва, 2008).

Перебіг російсько-української війни та вражаючі дії України у протистоянні з потужним противником суттєво визначають міжнародну арену, зокрема в євроатлантичному регіоні. Наслідки цього конфлікту відчутні не лише в Україні, а й за її межами, впливаючи на світовий порядок та викликаючи реакцію міжнародного співтовариства. Загалом, ситуація визначається сподіваннями на реалістичну оцінку авторитарного російського режиму та важливості підтримки демократій, що може привести до позитивних змін у міжнародних відносинах та відновлення моралі в політиці.

Слабкі сторони України включають відсутність засобів для стримування агресії та недостатні ресурси для швидкого й ефективного протистояння російському потенціалу. Країна має покладатися на допомогу своїх партнерів, які надають різноманітну підтримку, від стримування застосування ядерної зброї до величезних обсягів військово-технічної, фінансової та гуманітарної допомоги. Однак краще буде розглядати зобов'язання союзників, як передбачено Статтею 5 Північноатлантичного договору, щоб забезпечити надійний захист. При цьому вступ до НАТО та ЄС має визнаватися головним пріоритетом державної політики України, включаючи бюджетну сферу (Мітраєва, 2008).

У цьому контексті країна, користуючись підтримкою інститутів громадянського суспільства, повинна:

- визначити візію майбутньої країни та розробити стратегію для досягнення бажаного суспільного стану, яка включатиме стратегічні цілі та послідовність проміжних результатів;

- спільно з потенційними виконавцями у відповідних сферах розробити плани, програми та проєкти для реалізації стратегії, в яких буде визначено детальний алгоритм дій, графік заходів та просування проміжних результатів;

- реалістично оцінити власні ресурси та, за необхідності, потенційні зовнішні джерела допомоги, ураховуючи фінансові, матеріальні, політичні, кадрові, технологічні та інші аспекти;

- уважно проаналізувати можливі ризики та розглянути засоби для їх усунення чи мінімізації.

Відзначений зміст і послідовність цих етапів є важливими не лише через вимоги стандартів НАТО, а й тому, що вони відповідають фізичній сутності будь-якого цілеспрямованого процесу. Такий підхід визначатиме позицію України як метаорієнтованого суб'єкта, приреченого на важку працю, але гідного поваги, чи то від партнерів, чи то від конкурентів і ворогів.

Дискусія і висновки

У цій статті розглядалася роль України у забезпеченні європейської безпеки, особливо в контексті її співпраці з НАТО та Європейським Союзом (ЄС). Підкреслено, що конфлікт з росією вніс значні зміни у геополітичний ландшафт та визначив важливість безпекового партнерства з Україною для європейського регіону.

Висвітлено, що Україна активно працює над зміцненням своїх оборонних здатностей та сприяє колективній безпеці. Вступ України до НАТО та ЄС розглядається як стратегічний крок, що може забезпечити не лише безпеку країни, а й позитивно впливати на безпеку всього регіону.

Також висвітлено важливість європейської інтеграції для України, при цьому вказано, що членство в ЄС є важливим етапом у забезпеченні безпеки, але не єдиним рішенням. Наголошено, що Україна готова

не лише отримувати вигоди від членства, а й робити суттєвий внесок у безпекові інтереси Європи.

Україна визначена як потенційний важливий партнер для ЄС і НАТО у справі забезпечення стабільності та безпеки в регіоні, пропонуючи свій досвід у протидії російській агресії, участь у спільних безпекових заходах та обмін знаннями у сфері кібербезпеки. Зазначено, що українські зусилля спрямовані на підвищення загальноєвропейської безпеки та сприяння стійкості в регіоні.

Необхідно побудувати в Україні сильну та стійку систему національної безпеки, засновану на розвитку здатностей для запобігання збройній агресії, швидкій адаптації суспільства та держави до змін у безпековому середовищі, мінімізації вразливостей, розвитку взаємовигідних відносин із ключовими іноземними партнерами, зокрема з ЄС і НАТО. Важливо також забезпечити прагматичне співробітництво з іншими країнами та міжнародними організаціями, дотримуючись міжнародного права та захищаючи національні інтереси України.

Покращення здатностей Ради національної безпеки і оборони України у сферах прогнозування та аналізу загроз можливе через інтеграцію (адаптацію) програмного продукту Delta у програмне забезпечення Головного ситуаційного центру при РНБОУ. Delta, розроблений Центром інновацій та розвитку оборонних технологій Міністерства оборони України, являє собою систему ситуаційної обізнаності, призначену для збирання, обробки та відображення інформації про ворожі сили та координації сил оборони. Ця система відповідає стандартам НАТО і використовується для планування операцій, координації з іншими підрозділами та обміну інформацією.

Додавання компоненту активного пошуку та оцінки ризиків і загроз до системи може значно підвищити повноту прогнозу та аналізу безпекової ситуації, а також скоротити час на проведення цих процесів (Мітраєва, 2008).

Список використаних джерел

- Волошин, Ю. О., & Папаяні, С. В. (2015). *Зовнішня політика України в умовах європейської інтеграції: проблеми конституційно-правового забезпечення*. Маріуп. держ. ун-т, Представництво Європ. орг. публіч. права в Україні. Фенікс.
- Лисяк, Т. (2013). Україна в системі європейської безпеки. *Міжнародні відносини і туризм: сучасність та ретроспектива*, 3, 182–186.
- Мітраєва, С. І. (2008). *Європейська безпека і Україна*. <https://www.uzhnu.edu.ua/en/infocentre/get/3708>
- Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) (2022). <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-z-bezpeki-i-spirobitnictva-v-yevropi>
- Партнерство України з ЄС в безпековій сфері: реальність та перспективи: рекомендації учасників Третього засідання. Робочої групи «Україна – ЄС: на шляху до політичної асоціації». *Національний Конвент України щодо ЄС*. <http://uad.exdat.com/docs/index-612656.html>.
- Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Постанова Кабінету Міністрів України від 25.10.17 № 1106. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-%D0%BF>
- Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Закон України від 16.09.14 № 1678-VII. <https://zakon.rada.gov.ua/go/1678-18>
- Шевченко, Б. Г. (2021). Країна в міжнародних відносинах 2014–2019. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*, 4(52). <https://doi.org/10.20535/23085053>
- Шелест, Г., & Сушко, О. (Ред.). *Позиційний документ щодо порядку денного головування України в ОБСЄ у 2013 році*. Одеська філія Національного інституту стратегічних досліджень, Інститут Євро-Атлантичного співробітництва, Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні. <http://od.niss.gov.ua/content/articles/files/paper-osce-%281%29-0471b.pdf>
- Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part. Official EN Journal of the European Union. (2014). https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/november/tradoc_155103.pdf
- European integration portal. Report on implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union 2015–2020

(2020). https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/aa_implementation_report_2015-2020_eng_final.pdf

Maksak, H., Shelest, H., Koval, N., & Koval, M. (Eds.) (2016). Ukrainian Prism: Foreign Policy 2015. *Analytical study. Foreign Policy Council "Ukrainian Prism"*. Friedrich Ebert Foundation, Office in Ukraine. 172.

Maksak, H., Shelest, H., Koval, N., & Koval, M. (Eds.) (2018). Ukrainian Prism: Foreign Policy 2017. *Analytical study. Foreign Policy Council "Ukrainian Prism"*. Friedrich Ebert Foundation, Office in Ukraine. Kyiv, 2018. 224.

References

Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part. *Official EN Journal of the European Union*. 2014. https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/november/tradoc_155103.pdf

European integration portal. Report on implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union 2015–2020. 2020. https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/aa_implementation_report_2015-2020_eng_final.pdf

Lysiak, T. (2013). Ukraine in the European Security System. *International relations and tourism: modernity and retrospect*, 3, 182–186 [in Ukrainian].

Maksak, H., Shelest, H., Koval, N., Koval, M. (Eds.) (2016). Ukrainian Prism: Foreign Policy 2015. *Analytical study. Foreign Policy Council "Ukrainian Prism"*. Friedrich Ebert Foundation, Office in Ukraine, 172 [in Ukrainian].

Maksak, H., Shelest, H., Koval, N., Koval, M. (Eds.) (2018). Ukrainian Prism: Foreign Policy 2017. *Analytical study. Foreign Policy Council "Ukrainian Prism"*. Friedrich Ebert Foundation, Office in Ukraine, 224 [in Ukrainian].

Mytraieva, S. I. (2008). *European Security and Ukraine: Educational Manual*. <https://www.uzhnu.edu.ua/en/infocentre/get/3708>

National Convention of Ukraine on EU Affairs. (n.d.). Partnership of Ukraine with the EU in the Security Sphere: Reality and Prospects: Recommendations of the Participants of the Third Meeting of the Working Group "Ukraine-EU: On the Path to Political Association". <http://uad.exdat.com/docs/index-612656.html>

On the Implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union. Cabinet of Ministers of Ukraine. Resolution № 1106. (2017). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-%D0%BF>
On the Ratification of the Association Agreement between Ukraine and the European Union. Law № 1678-VII. (2014). <https://zakon.rada.gov.ua/go/1678-18>

Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE). (2022). <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-z-bezpeki-i-spirovrobnictva-v-yevropi>

Shelest, G., & Sushko, O. (Eds.). (n.d.). Position Paper on the Agenda of Ukraine's Chairmanship in the OSCE in 2013. Odessa Branch of the National Institute for Strategic Studies, Institute of Euro-Atlantic Cooperation, Friedrich Ebert Foundation Representation in Ukraine. <http://od.niss.gov.ua/content/articles/files/paper-osce-%281%29-0471b.pdf>

Shevchenko, B. G. (2021). Country in International Relations 2014–2019. Bulletin of NTUU "KPI". *Political Science. Sociology, Law*, 4 (52). <https://doi.org/10.20535/23085053>

Voloshyn, Y. O., & Papayani, S. V. (2015). *Foreign Policy of Ukraine in the Context of European Integration: Problems of Constitutional and Legal Support*. Mariupol State University, Representation of the European Public Law Organization in Ukraine. Phoenix [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 29.03.24

Прорецензовано / Revised: 18.04.24

Схвалено до друку / Accepted: 30.04.24

Yaroslav TIUTIUMA, Student

ORCID ID: 0009-0000-5077-6470

e-mail: tyutyuma.yaroslav@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE ROLE OF UKRAINE IN ENSURING EUROPEAN SECURITY

Background. *This paper is dedicated to exploring the role of Ukraine in ensuring European security. Key aspects of Ukraine's interaction with European partners and its contribution to addressing contemporary security challenges and threats in the region are examined.*

With the strengthening of geopolitical and economic ties in the modern world, Ukraine's role in European security has become pivotal. In the context of integration into European structures and active participation in international initiatives, Ukraine influences the formation of a secure space on the continent.

Methods. *The research is based on the analysis of diplomatic and political events, the assessment of the effectiveness of Ukraine's interaction with European countries, and the study of strategies and measures aimed at strengthening European security through Ukraine's involvement.*

Results. *The study reveals that Ukraine plays a crucial role in ensuring security in Europe through its active participation in international peacekeeping missions, the development of strategic partnerships with European countries, and the implementation of reforms to enhance the efficiency of its security systems.*

Conclusions. *Ukraine plays a key role in shaping and strengthening European security. Its efforts in collaborating with European partners and participating in international initiatives are significant factors for stability and security in the region, requiring further development and deepening of strategic partnerships.*

Keywords: *Ukraine, European security, geopolitics, joint security initiatives, peacekeeping missions, cyber threats, hybrid warfare.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 351.863:332]-027.21(477.64)

DOI: <https://doi.org/10.17721/3041-1912.2024/2-11/11>

Олександр КОРНІЄНКО, асп.
ORCID ID: 0009-0007-0472-0864
e-mail: OleksandrKorniienko@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ В УМОВАХ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ

Вступ. Розглянуто суть поняття "економічна безпека регіону". Обґрунтовано роль та значення економічної безпеки в процесах регіонального розвитку. Здійснено оцінку безпеки регіонів країни та запропоновано механізми забезпечення безпеки регіонів. Наукове дослідження здійснено з метою вивчення теоретичних аспектів економічної безпеки. У роботі розглянуто теоретичні аспекти економічної безпеки, механізм її забезпечення. На сучасному етапі розвитку економіки велика увага приділяється питанню забезпечення економічної безпеки всієї національної економіки.

Методи. Для досягнення поставленої мети було використано такі наукові методи, як: аналіз, порівняння, обґрунтування, узагальнення відомостей, систематизація теоретичного та практичного матеріалу щодо економічної безпеки регіону; класифікації (створення системи, що поєднує різноманітні явища за єдиним принципом) для виокремлення напрямів економічної безпеки, факторів та загроз.

Результати. Виявлено зростання впливу широкого спектра викликів, небезпек та загроз різного характеру на економіку регіонів. Обґрунтовано необхідність постійного вдосконалення форм та методів своєчасного фінансового забезпечення системи антикризового управління регіонів.

Висновки. Розглянуто теоретичні підходи до визначення економічної безпеки. Запропоновано авторський підхід до розгляду поняття "економічна безпека регіону", заснований на виділенні комплексу економічних загроз, з якими найчастіше стикаються регіони в сучасних умовах. Запропоновано пріоритети регіонального розвитку в галузі управління ризиками кризових ситуацій із застосуванням заходів наукового, організаційного, економічного характеру. Обґрунтовано перспективи розвитку економічних механізмів регіональної системи безпеки життєдіяльності населення.

Ключові слова: економічна безпека регіону, Запорізька область, національна безпека, зовнішні і внутрішні загрози.

Вступ

Потреба в захисті від небажаних зовнішніх впливів і радикальних внутрішніх змін, інакше кажучи, потреба у безпеці - це база, основна потреба як життя окремої людини, сім'ї, так і різних об'єднань людей, включаючи суспільство і державу. У сучасному світі кожна з держав прагне зберегти свою самостійність та незалежність за рахунок забезпечення економічної безпеки. Досягнення економічної безпеки на національному рівні передбачає створення умов для економічної безпеки регіонів за рахунок дієвих механізмів протидії викликам та загрозам різного характеру на економіку регіонів. Вони формують кризові ситуації регіонального значення в різних сферах, тому стабільність забезпечення регіональної безпеки життєдіяльності залежить від виконання взаємозалежних заходів. Щоб подолати ці негативні фактори, потрібно приймати рішення, спрямовані на вдосконалення структури економіки регіону, на підтримку окремих галузей, сфер, залучення інвестицій. У цьому полягає сутність забезпечення економічної безпеки.

Соціально-економічне становище України визначає особливу актуальність державної діяльності щодо забезпечення економічної безпеки її регіонів. Сьогодні особлива увага приділяється можливостям окремого регіону формувати безпеку держави в цілому, залишаючись при цьому розвиваючою і стабільною територією, здатною результативно протистояти економічним загрозам або запобігати їх появі.

В умовах російсько-української війни, кризи, спаду економіки в регіонах України загострюються соціальні проблеми, знижується рівень життя населення. Крім того, зростає рівень загроз в економічній сфері в

Запорізькій області, частина якої є окупована РФ, а інша частина розташована у прифронтовій зоні. Тому до класичних загроз регіону, таких як демографічні та соціальні, ще додаються воєнні. Усе це порушує внутрішньоекономічну безпеку та стабільність у регіоні. Тому дослідження складових механізму забезпечення економічної безпеки регіону, його об'єктів та суб'єктів, організаційно-економічних інструментів забезпечення економічної безпеки регіону в умовах російсько-української війни (моніторинг та аналіз факторів внутрішніх та зовнішніх загроз економічної безпеки регіону, прогнозування соціально-економічного розвитку, методи протидії цим загрозам) та розробка обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення цих механізмів у сучасних умовах є актуальними.

Огляд літератури. Питання, які пов'язані з економічною безпекою держави та регіону, висвітлено в працях українських учених, зокрема: З. Гбур досліджено механізми забезпечення економічної безпеки регіону, а саме розвитку регіонального ринку в цілому; М. Балджи – проблеми економічної безпеки України та її регіонів, виявлення характерних рис стану економічної безпеки України як гаранта стабільності національної економіки. А. Стіл досліджує поняття «економічна безпека регіону», місце економічної безпеки регіону в системі економічної безпеки держави. Н. Петренко та О. Поліщук присвятили свої праці питанням класифікації викликів та загроз економічній безпеці держави та регіону, аналізу використання різних механізмів забезпечення економічної безпеки на регіональному рівні. Теоретичним аспектам дослідження економічної безпеки регіону присвячені роботи Ю. Тимчишина, який стверджує, що до недавнього часу регіон взагалі

не розглядався як носій власних економічних інтересів, особливо це стосується регіонів, що мають кордони з іншими країнами і мають власні регіональні інтереси в економічній сфері. О. Скорук досліджує економічну безпеку регіону як складову національної економічної безпеки України.

Методи

Для досягнення поставленої мети були використані такі наукові методи, як: аналіз, порівняння, обґрунтування, узагальнення відомостей, систематизація теоретичного та практичного матеріалу щодо економічної безпеки регіону; класифікації (створення системи, що поєднує різноманітні явища за єдиним принципом) для виокремлення напрямів економічної безпеки, факторів та загроз.

Результати

В умовах економічної кризи, у зв'язку із загостренням боротьби за економічні ресурси, та повномасштабного вторгнення РФ в Україну зростає актуальність питання забезпечення економічної безпеки на рівні держави загалом та на рівні окремих регіонів. Економічна безпека є складовою національної безпеки держави, оскільки, не забезпечуючи економічної безпеки, країна не може вирішувати ті завдання, які стоять перед нею і у внутрішньодержавному, і в міжнародному плані.

На нашу думку, для того щоб визначити особливості економічної безпеки регіону в умовах кризових явищ, доцільно проаналізувати теоретичні підходи до визначення зазначеної категорії та її елементи.

Відповідно до основного принципу Стратегії національної безпеки України, безпека в економічній та соціальній сферах є запорукою забезпечення національної безпеки України.

У Стратегії економічної безпеки на період до 2025 року визначено, що економічна безпека – це стан захищеності національної економіки від зовнішніх і внутрішніх загроз, за якого забезпечуються економічний суверенітет країни, єдність її економічного простору, умови для реалізації стратегічних національних пріоритетів України, а також досягаються основні національні економічні інтереси (Про Стратегію ..., 2020).

Водночас серед науковців немає одностайності щодо визначення змісту цього поняття.

Так, О. Скорук під економічною безпекою розуміє стан економіки, за якого може бути забезпечене стійке економічне зростання, а також ефективно задовольняються суспільні потреби поряд із високою якістю управління, захистом економічних інтересів як на національному, так і на міжнародному рівні (Скорук, 2016, с. 40).

На думку М. Балджи, економічна безпека є найважливішою характеристикою економічної системи, що визначає здатність реалізації державних інтересів незалежно від різних форс-мажорних ситуацій. Вона повинна являти собою стійку дієздатність суб'єктів господарювання, що стабільно розвивається, а також передбачати гідні умови життєдіяльності населення, нейтралізацію зовнішніх загроз (Балджи, 2019, с. 97).

Н. Петренко та О. Полішук розглядають економічну безпеку не тільки як стан економіки, а і як стан інститутів влади, що гарантує захист національних інтересів, а також забезпечує гармонійний розвиток країни, її економічний та оборонний потенціал, незважаючи на можливі варіанти негативного розвитку

внутрішніх та зовнішніх процесів (Петренко, Полішук, 2020, с. 114). Звідси випливає, що економічна безпека не обмежується захищеністю національних інтересів. Вона повинна розглядатися як готовність і здатність інститутів державної влади до створення механізмів, за допомогою яких можна реалізовувати і захищати ці інтереси з метою розвитку державної економіки, для підтримки соціально-політичної стабільності в суспільстві.

Н. Попадинець розглядає економічну безпеку як стан захищеності від негативних впливів та заподіяння шкоди господарській діяльності. На його думку, безпека як економічна категорія передбачає підтримку економіки на тому рівні розвитку, який би забезпечував нормальну життєдіяльність населення, зокрема його зайнятість, можливості подальшого економічного зростання, підтримання в робочому стані всіх систем, необхідних для успішного розвитку та створення умов життя населення (Попадинець, 2016, с. 21).

А. Мазаракі та Т. Мельник наголошують, що економічна безпека традиційно розглядається як найважливіша якісна характеристика економічної системи, що визначає її здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності населення, стійке забезпечення ресурсами розвитку народного господарства, а також послідовну реалізацію національно-державних інтересів України (Мазаракі, Мельник, 2022, с. 10).

З. Гбур визначає економічну безпеку як систему, що має низку елементів, які можуть бути охарактеризовані за функціональним призначенням (передбачає певну мету, принципи, функції), структурним складом (суб'єкти, об'єкт, предмет), інформаційно-правовим (законодавство, підзаконні акти, статистика, аналітична інформація) та інструментальним забезпеченням (моніторинг загроз, вироблення заходів щодо запобігання загрозам або зниження їх негативного впливу, реалізація вироблених заходів) (Гбур, 2017, с. 84).

Отже, економічну безпеку держави можна визначити як здатність національної економічної системи до безперервного розширеного відтворення, за якого забезпечується її життєздатність і можливість зберігати ознаки повноцінного економічного суб'єкта в умовах мінливого середовища. Крім того, економічна безпека означає захист важливих інтересів національної економіки України від внутрішніх і зовнішніх загроз. Той стан, в якому перебувають економіка і влада, а також за якого можна гарантувати захист інтересів країни, спрямованість політичних рішень на суспільство, достатню кількість оборотного потенціалу у разі несприятливих умов. Вона забезпечує стійкий розвиток економіки, підвищення добробуту населення та соціально-політичну стабільність. Це також здатність економічної системи держави розв'язувати соціально-економічні проблеми у важливих масштабах під час кризи та тиску ззовні або всередині країни. Крім того, економічна безпека передбачає забезпечення економічних потреб військових організацій, населення та регіонів під час військових агресій і надзвичайних ситуацій, створити необхідні стратегічні запаси та резерви, зберегти своє функціонування у період військового стану (Грінченко, 2020, с. 67).

Таким чином, у науковій літературі економічна безпека розглядається з таких позицій:

- стан економіки, що забезпечує сталий розвиток;
- стан інституцій держави (влади), що забезпечує захист національних інтересів у сфері економіки;
- захищеність економічних відносин, насамперед від зовнішніх загроз, але також і від внутрішніх;
- адаптивність економіки, здатність зберігати свою повноцінність, навіть за негативного впливу зовнішніх загроз.

Усі ці підходи відображають ту чи іншу важливу складову економічної безпеки, але окремо вони не дають змоги отримати концептуальне уявлення про систему економічної безпеки.

Економічна безпека має складну внутрішню структуру, в якій можна виділити три її найважливіші елементи:

- економічна незалежність не має абсолютного характеру, тому що міжнародний поділ праці робить національні економіки залежними одна від одної. Економічна незалежність означає можливість контролю за національними ресурсами. Необхідно вийти на такий рівень виробництва, ефективності та якості продукції, що забезпечує її конкурентоспроможність і дає змогу на рівних брати участь у світовій торгівлі, коопераційних зв'язках та обміні науково-технічними досягненнями;

- стабільність і стійкість національної економіки, що передбачають захист власності у всіх її формах, створення надійних умов і гарантій для підприємницької активності, стримування факторів, здатних дестабілізувати ситуацію;

- здатність до саморозвитку і прогресу, що особливо важливо в сучасному світі, який динамічно розвивається. Створення сприятливого клімату для інвестицій та інновацій, постійна модернізація виробництва, підвищення професійного, освітнього та загальнокультурного рівня працівників стають необхідними та обов'язковими умовами стійкості та самозбереження національної економіки (Іванова, 2018, с. 202).

Для забезпечення економічної безпеки України має ефективно функціонувати постійно діючий механізм оцінки загроз економічної безпеки та захисту національних інтересів у сфері економіки та фінансів, що є системою управлінських процедур, що дають змогу державі ефективно підтримувати свою економічну безпеку. Він включає такі елементи: об'єктивний і всебічний моніторинг і прогнозування факторів, що визначають загрози економічній безпеці; вироблення порогових, гранично допустимих значень соціально-економічних показників, недотримання яких призводить до нестабільності та соціальних конфліктів; діяльність держави щодо виявлення, прогнозування загроз економічній безпеці та запобігання їм.

Загрози економічній безпеці поділяються на зовнішні (зовнішньоекономічні та зовнішньополітичні) і внутрішні (фінансові, економічні та соціальні).

До зовнішніх факторів, що впливають на економічну безпеку та створюють загрози, можна віднести:

- ведення проти України з боку росії військової, інформаційної, фінансової та економічної війни з використанням як формальних, так і неформальних методів;

- нав'язування хибних економічних концепцій, моделей, методик і рекомендацій, вкладених у стримування і підрив економічного розвитку України;

- вплив людських ресурсів та інтелектуальної власності за кордон;

- вивіз валютних запасів та стратегічно важливих видів сировини й товарів.

Агресія росії катастрофічно погіршила безпекове середовище навколо України і в регіонах. Починаючи з кінця лютого 2022 р. розгортання нового етапу військової агресії росії проти України призвело до значних руйнувань не лише військових об'єктів, а й транспортної, енергетичної та промислової інфраструктури. Її наслідком стала масштабна міграція населення у більш безпечні регіони та за кордон. Їх результатом стали надзвичайні виклики для вітчизняної економіки. Певні компанії тимчасово зупинили свою діяльність через безпосередню військову загрозу, тоді як інші припинили роботу через блокування доступу до ринків збуту або сировини. Усе це спричинило кардинальні зміни не лише в системі міжгалузевих зв'язків, а й загалом у структурі економіки.

До внутрішніх факторів, що впливають на економічну безпеку та створюють загрози, можна віднести:

- відсутність надійної, ефективно функціонуючої системи економічної безпеки України;

- високий рівень матеріаломісткості, енергоємності та трудомісткості у виробництві української продукції.

- застарілі виробничі технології у багатьох галузях виробництва та істотне відставання у розробці та впровадженні перспективних технологій;

- низький рівень інвестиційної діяльності та конкурентоспроможності національної економіки;

- необґрунтоване зростання цін на сільськогосподарську та промислову продукцію;

- падіння рівня та якості життя населення;

- корупція в управлінських структурах;

- негативний вплив техногенних та природних катастроф;

- критичний стан інфраструктури через постійні обстріли з боку РФ.

Окремо варто зосередити увагу на дослідженні терміна "економічна безпека регіону".

На думку А. Стілл, безпеку в регіонах слід аналізувати з погляду боротьби з різними загрозами, які існують у певному регіоні (Стілл, 2021, с. 122).

О. Бурбело стверджує, що регіональна економічна безпека полягає в тому, що суб'єкт здатний покращити якість життя своїх громадян завдяки тому, що підтримується процес економічного розвитку та йде процес боротьби з різними загрозами, що існують усередині країни чи за її межами (Бурбело та ін., 2020, с. 137).

Ураховуючи сказане вище, В. Дикань та О. Александрова визначають економічну безпеку регіону як сукупність умов та факторів, що характеризують поточний стан економіки, стабільність, стійкість та поступальність розвитку. Вони розглядають економічну безпеку регіону одночасно з позиції «інтеграції» з економікою держави та «регіональної незалежності» (Дикань, Александрова, 2017, с. 20).

Ю. Тимчишин під регіональною економічною безпекою розуміє здатність протистояти кризовим ситуаціям, що викликається впливом зовнішніх і внутрішніх чинників на науково-виробничий та ресурсний потенціал та їх структуру, сферу обігу та

інституційну інфраструктуру, соціальну сферу, рівень та якість життя людей (Тимчишин, 2020, с. 26).

Резюмуючи, слід зазначити, що більшість авторів визначає економічну безпеку регіону як здатність протидіяти будь-якій кризовій ситуації, викликаній впливом факторів зовнішнього та внутрішнього впливу, орієнтованих на дестабілізацію структури науково-виробничого та ресурсного потенціалів, сфери обігу та соціальної сфери, зниження рівня та якості життя населення регіону, а також руйнування його інституційної структури.

Для того щоб гарантувати безпеку в регіонах, держава завдяки регіональній політиці має вирішувати низку головних завдань, серед яких:

- безпека внутрішнього ринку України, єднання інфраструктури енергетичної системи, а також транспортної, загальної концепції грошово-кредитних відносин, контроль за процесами експорту та імпорту;
- підвищення загального добробуту громадян у регіонах;
- збільшення зв'язків серед регіонів, а також регулювання зайнятості населення між регіонами;
- подолання кризи, а також зміна економічної політики;
- подолання нестабільної ситуації у політичному плані, врегулювання безпекового питання.

У будь-якому разі важливим завданням регіонального публічного управління з погляду забезпечення економічної безпеки є мінімізація негативного впливу зовнішніх загроз одночасно з усуненням слабких сторін. Це може бути досягнуто за допомогою своєчасного втручання в розвиток чинників економічної безпеки. Потрібно запобігати кризовим ситуаціям, шукати можливості найбільш сприятливого розвитку подій для економіки регіону (Погрішук та ін., 2019, с. 98).

Воєнний конфлікт серйозно підірвав економічний потенціал регіонів України. Промисловий комплекс, зокрема Запорізького регіону, зазнав значних руйнувань, пошкоджено велику кількість об'єктів виробництва та інфраструктуру області як на території, що залишилася під контролем України, так і на окупованій частині. Це призвело до дестабілізації суспільно-економічної ситуації, що має негативний вплив не лише на саму область, а й на всю Україну загалом. Втрати української економіки внаслідок військового конфлікту значною мірою обумовлені важливою її роллю у промисловому виробництві, роздрібному товарообороті, експорті та імпорті товарів і послуг (Бабець, 2022, с. 103).

Внаслідок військових дій відбулися руйнування інфраструктури, включаючи виробничі, транспортні та соціальні об'єкти в містах та регіоні. Це призвело до загрози банкрутства для окремих галузей виробництва та промислових об'єктів, а також до масової міграції мешканців регіону до інших областей України або за кордон, а також до втрати життів мирних жителів. Це суттєво погіршило показники соціально-економічного розвитку Запорізького регіону.

Так, в умовах воєнного стану зростають загрози через значне зменшення обсягів експорту та нестачу валютних коштів для забезпечення необхідного імпорту в регіоні.

До внутрішніх загроз економічній безпеці регіону належать загрози, що виникають у реальному секторі

економіки (спад виробництва, скорочення основних фондів, втрата ринків збуту, зниження інвестиційної та інноваційної діяльності), загрози соціальної сфери (зростання рівня безробіття, погіршення життя населення), виробничі та енергетичні загрози (переважання імпортової продукції на ринку, скорочення виробництва енергії, завищення витрат виробництва продукції). Зовнішні загрози включають валютно-фінансові (відплив валютних коштів, збільшення зовнішнього боргу), економічні (втрати зовнішніх ринків, криміналізація економіки) і зовнішньоекономічні загрози (війна в державі, політична нестабільність) (Нечаєва, Лавріненко, 2020, с. 155).

Сукупність цих чинників негативно впливає на процес розвитку зовнішньої та внутрішньої обстановки і може дестабілізувати ситуацію, створивши низку реальних загроз економічній безпеці країни.

Аналіз загроз економічній безпеці регіонів України свідчить, що сьогодні вони мають переважно внутрішній характер і зосереджені у внутрішньополітичній і соціально-економічній сферах. Підвищення економічної безпеки регіону є необхідною умовою забезпечення захисту його соціально-економічних відносин від внутрішніх зовнішніх загроз (Васильців та ін., 2021, с. 42).

Управління економічною безпекою на регіональному рівні необхідне для недопущення переростання певних факторів дестабілізації у загрози безпеці, зберігаючи безпечний рівень стану об'єкта безпеки.

О. Іляш та П. Блохін вважають, щоб забезпечити економічну безпеку регіону та подолати існуючі зовнішні та внутрішні загрози, потрібна розробка регіональної стратегії та концепції забезпечення економічної безпеки. Цими документами має визначатися перелік конкретних рішень та напрямів роботи, пов'язаної із створенням цілісної регіональної системи управління економічною безпекою (Іляш, Блохін, 2021, с. 20).

О. Єлізаров та О. Радченко виділяють кризові ситуації, які можуть спричинити погіршення стану економічної безпеки будь-якого регіону:

- погіршення демографічної ситуації, спричинене війною, яке корелює з економічними проблемами (визначається показниками народжуваності, смертності, природного приросту);
- зростання безробіття та міграційного приросту, що може призвести до збільшення масштабів злочинності;
- погіршення екологічної ситуації, проблеми, пов'язані з повітрям, водою, рослинним та тваринним світом;
- зниження стягування податків та комунальних платежів;
- низька забезпеченість населення засобами комунікації, культурними об'єктами, що також є якісним проявом слабого розвитку економіки (Єлізаров, Радченко, 2019, с. 150).
- Тому регіональна економічна безпека має бути реалізована за такими напрямками:
 - підтримання економічної стабільності та незалежності країни;
 - дотримання збалансованості економічної системи;
 - підвищення ефективності функціонування національного господарства;
 - підвищення рівня саморозвитку регіону;

– збільшення обсягу впроваджень та використання інновацій;

– розширення виробництва товарів та послуг;

– забезпечення конкурентоспроможності регіону на внутрішньому та світовому ринках.

Підсумовуючи вищевикладене, можна відзначити, що реалії економічної безпеки актуалізуються в науковій, державній та управлінській діяльності на різних рівнях функціонування економіки – державному, регіональному та окремого суб'єкта господарювання. На сучасному етапі зростає кількість загроз різного характеру, які потребують відповідного механізму управління з метою зменшення їх негативного впливу на розвиток країни.

Зауважимо, що виклики сьогодення показали неспроможність існуючих механізмів та методів захисту та дали змогу виявити недоліки і слабкі місця в управлінні економічною безпекою держави в цілому та окремих регіонів. Особливо зазначене стосується прифронтових регіонів України, які найбільше відчують негативні наслідки військових дій. Економічна безпека в прифронтових регіонах включає кілька важливих проблем. Основною причиною економічної нестійкості можна відзначити значну кількість проблем, що спостерігаються у сфері житлово-комунального господарства. Наявність зони ведення активних бойових дій є причиною бажання людей переїхати до інших, більш безпечних регіонів. Якщо говорити про економічні показники, варто звернути увагу на той факт, що ті технології, які використовуються в регіоні, застарілі. Якщо розглядати соціальні показники, можна відзначити негативну демографічну динаміку, також, велику роль відіграє те, що значна частина прифронтових регіонів є окупованими, що є, на жаль, важливою проблемою.

Дискусія і висновки

На підставі проведеного аналізу можна дійти висновку, що забезпечення економічної безпеки національної економіки в умовах глобалізації у світовій економіці є актуальною проблемою. Ефективне функціонування системи економічної безпеки національної економіки може бути досягнуто за рахунок надійного захисту життєво важливих національних інтересів для сталого розвитку економіки, економічної, політичної та соціальної стабільності. Актуальність дослідження зумовлена тим, що сучасна теорія економічної безпеки не має ознак складності і не може запропонувати унікальних методів і прийомів вивчення економічної безпеки, процесів управління народним господарством, які мають міждисциплінарне значення. У сучасних умовах немає єдності в розумінні природи і виміру економічної безпеки національної економіки, у розвитку та навчанні ефективним шляхам та засобам запобігання розвитку нестабільності.

Отож, економічна безпека є багатоаспектною і комплексною економічною категорією. Враховуючи та узагальнюючи всі вищезазначені теоретичні аспекти економічної безпеки, необхідно підсумувати, що система управління економічною безпекою є складною за своєю ієрархічною структурою, але потребує вдосконалення з точки зору протистояння внутрішнім та зовнішнім загрозам, що потребує ефективного

використання наявних потенційних можливостей, тобто соціального, економічного потенціалу та швидкого реагування на всі можливі небезпеки та загрози.

З урахування військової агресії, питання гарантування економічної безпеки є актуальними і потребують оперативного вирішення шляхом пошуку ефективних способів захисту економіки України і, безумовно, побудови власної моделі економічної безпеки, яка б відповідала загальносвітовим принципам та враховувала національні особливості.

Список використаних джерел

- Бабець, І. Г. (2022). Зовнішньоторговельна безпека регіонів України: внутрішні та зовнішні загрози в умовах воєнного стану. *Регіональна економіка*, 2, 101–110. URL: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2022-2-11>
- Балджи, М. Д., Котова, І. М., & Тарасова К. І. (2019). *Економічна безпека: забезпечення, управління, прогнозування* (М. Д. Балджи Ред.). ФОП Гуляєва В. М. URL: <http://surl.li/aokzg>
- Бурбело, О. А., Патріарх, Т. В., & Бурбело, С. О. (2020). Економічна безпека регіону в системі його соціально-економічного розвитку. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*, 1(89), 135–148. URL: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.89.135-148>
- Васильців, Т. Г., Лупак, Р. Л., & Волошин, В. І. (2021). Стратегічні імперативи державної політики протидії гібридним загрозам та забезпечення економічної безпеки України. *Економіка України*, 2 (711), 32–51. URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.02.032>
- Гур, З. В. (2017). Економічна безпека як одна зі складових забезпечення національної безпеки України на сучасному етапі. *Інвестиції: практика та досвід*, 18, 81–86.
- Грінченко, А. Ю. (2020). Удосконалення механізмів реалізації економічної безпеки держави: проблеми, тенденції та перспективи розвитку в умовах соціальних трансформацій, ФОП Майданченко.
- Дикань, В. В., Александрова, О. Ю. (2017). Механізм забезпечення економічної безпеки регіону: сутність, складові, напрями дії. *Вісник економіки транспорту і промисловості*, 58, 18–25.
- Єлізаров, О. В., & Радченко, О. В. (2019). Соціальна й економічна безпека України: стратегічні пріоритети та доктринальні положення. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*, 2, 147–154.
- Іванова, Н. С. (2018). Прогнозування забезпечення економічної безпеки національної економіки: регіональний аспект [Дис. д-ра екон. наук: 08.00.03 Ун-т ім. Альфреда Нобеля]. URL: https://duan.edu.ua/images/head/Science/UA/Academic_Council/D_08_120_0/23871.pdf
- Іляш, О. І., & Блохін, П. В. (2021). Емпіричне оцінювання впливу збройного конфлікту на стан економічної безпеки тимчасово окупованих Донецької та Луганської областей. *Серія: Економіка та підприємництво*, 4 (121), 15–22. URL: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2021-4-3>
- Мазаракі, А., & Мельник Т. (2022). Економічна безпека України в умовах російської агресії. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*, 145(5), 4–25. URL: [https://doi.org/10.31617/1.2022\(145\)01](https://doi.org/10.31617/1.2022(145)01)
- Нечасова, І. А., & Лаврінченко, В. О. (2020). Сучасний стан інвестування в економіку Запорізького регіону в контексті зміцнення його соціально-економічної безпеки. *Практика та досвід*, 24, 152–158. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.24.152>
- Петренко, Н. О., & Поліщук, О. А. (2020). Формування економічної безпеки регіону: теоретико-методологічний аспект. *Інвестиції: практика та досвід*, 21-22, 112–118. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.21-22.112>
- Погрішук, Б., Хвiчiя-дуве, Г., & Добiжа Н. (2019). Економічна безпека як індикатор розвитку інфраструктури сучасного підприємництва. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*, 2, 91–99. URL: <https://doi.org/10.35774/visnyk2019.02.091>
- Попадинець, Н. М. (2016). Основні чинники забезпечення економічної безпеки України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*, 2 (118), 20–23.
- Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року (2020): рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11.08.2021 р. № 347/2021. *Законодавство України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0048525-21#Text>
- Стілл, А. В. (2021). Теоретичні основи забезпечення соціально-економічної безпеки на регіональному рівні. *Інвестиції: практика та досвід*, 18, 120–124. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.18.120>
- Скорук, О. В. (2016). Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*, 6(3), 39–42. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2016_6\(3\)_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2016_6(3)_11)
- Тимчишин, Ю. В. (2020). Концептуальні засади формування стратегії економічної безпеки регіонів. *Регіональна економіка*, 4, 24–31. URL: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-4-3>

References

- Babets, I. H. (2022). Foreign Trade Security of Ukraine's Regions: Internal and External Threats in Conditions of Martial Law. *Regional Economy*, 2, 101–110. <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2022-2-11>
- Balzhi, M. D., Kotova, I. M., & Tarasova, K. I. (2019). *Economic Security: Provision, Management, Forecasting* (Balzhi M. D. Edit.), FOP Huliaieva V. M. <http://surl.li/aokzg>
- Burbelo, O. A., Patriarkh, T. V., & Burbelo, S. O. (2020). Regional Economic Security in the System of Its Socio-Economic Development. *Bulletin of the E.O. Didorenko Luhansk State University of Internal Affairs*, 1(89), 135–148. <https://doi.org/10.33766/2524-0323.89.135-148>
- Dykan, V. V., Aleksandrova, O. Yu. (2017). Mechanism for Ensuring Economic Security of the Region: Essence, Components, Directions of Action. *Bulletin of Economics, Transport, and Industry*, 58, 18–25.
- Hbur, Z. V. (2017). Economic Security as a Component of Ensuring National Security of Ukraine at the Present Stage. *Investments: Practice and Experience*, 18, 81–86.
- Hrynenko, A. Yu. (2020). Improvement of Mechanisms for Implementing State Economic Security: Problems, Trends, and Development Prospects in the Context of Social Transformations.
- Ilyash, O. I., & Blokhin, P. V. (2021). Empirical Assessment of the Impact of Armed Conflict on the State of Economic Security in the Temporarily Occupied Donetsk and Luhansk Regions. *Series: Economics and Entrepreneurship*, 4 (121), 15–22. <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2021-4-3>
- Ivanova, N. S. (2018). Forecasting the Provision of Economic Security of the National Economy: Regional Aspect. [Doctoral dissertation, 08.00.03. Alfred Nobel University]. https://duan.edu.ua/images/head/Science/UA/Academic_Council/D_08_120_0/23871.pdf
- Mazaraki, A., & Melnyk, T. (2022). Economic Security of Ukraine in the Conditions of Russian Aggression. *Bulletin of Kyiv National University of Trade and Economics*. 145(5), 4–25. [https://doi.org/10.31617/1.2022\(145\)01](https://doi.org/10.31617/1.2022(145)01)
- Nechayeva, I. A., Lavrinenko, V. O. (2020). The Current State of Investment in the Economy of Zaporizhzhia Region in the Context of Strengthening Its Socio-Economic Security. *Practice and Experience*, 24, 152–158. [Link: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.24.152>]
- On the Strategy of National Security of Ukraine (2020): Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated 14.09.2020 N 393/2020. *Legislation of Ukraine*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0005525-20#Text>
- Petrenko, N. O., & Polishchuk, O. A. (2020). Formation of Regional Economic Security: Theoretical and Methodological Aspect. *Investments: Practice and Experience*, 21–22, 112–118. [Link: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.21-22.112>]
- Pohrishchuk, B., Khvichiya-Duve, H., & Dobizha, N. (2019). Economic Security as an Indicator of Modern Entrepreneurship Infrastructure Development. *Bulletin of Ternopil National Economic University*, 2, 91–99. <https://doi.org/10.35774/visnyk2019.02.091>
- Popadynets, N. M. (2016). Main Factors of Ensuring Economic Security of Ukraine. *Socio-Economic Problems of the Modern Period of Ukraine*, 2 (118), 20–23.
- Skoruk, O. V. (2016). Economic Security of the State: Essence, Components, and Issues of Provision. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: International Economic Relations and World Economy*, 6(3), 39–42. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2016_6\(3\)_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2016_6(3)_11)
- Still, A. V. (2021). Theoretical Foundations of Ensuring Socio-Economic Security at the Regional Level. *Investments: Practice and Experience*, 18, 120–124. [Link: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.18.120>]
- Tymchysyn, Yu. V. (2020). Conceptual Foundations for Formulating Strategies of Regional Economic Security. *Regional Economics*, 4, 24–31. <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-4-3>
- Vasilytsiv, T. G., Lupak, R. L., & Voloshyn, V. I. (2021). Strategic Imperatives of State Policy to Counter Hybrid Threats and Ensure Economic Security of Ukraine. *Economy of Ukraine*, 2 (711), 32–51. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.02.032>
- Yelizarov, O. V., & Radchenko, O. V. (2019). Social and Economic Security of Ukraine: Strategic Priorities and Doctrinal Principles. *Bulletin of the National University of Civil Defense of Ukraine. Series: Public Administration*, 2, 147–154.

Отримано редакцією журналу / Received: 11.03.24

Прорецензовано / Revised: 19.05.24

Схвалено до друку / Accepted: 24.05.24

Oleksandr KORNIEENKO, PhD Student
 ORCID ID: 0009-0007-0472-0864
 e-mail: OleksandrKornienko@knu.ua
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THEORETICAL BASICS OF ENSURING ECONOMIC SECURITY OF THE REGION IN CRISIS SITUATIONS

Background. The essence of the concept of economic security of the region is considered. The role and importance of economic security in the processes of regional development is substantiated. An assessment of the security of the country's regions was carried out and mechanisms for ensuring the security of the regions were proposed. This scientific research was carried out in order to study the theoretical aspects of economic security. The paper examines the theoretical aspects of economic security, the mechanism of ensuring economic security. At the current stage of economic development, great attention is paid to the issue of ensuring the economic security of the entire national economy

Methods. To achieve the goal, such scientific methods were used as: analysis, comparison, substantiation, generalization of information, systematization of theoretical and practical material regarding the economic security of the region; classification (creating a system that combines disparate phenomena according to a single principle) to distinguish areas of economic security, factors and threats.

Results. The growth of the influence of a wide range of challenges, dangers and threats of various nature on the economy of the regions has been revealed. The need for constant improvement of the forms and methods of timely financial support of the anti-crisis management system of the regions is substantiated.

Conclusions. Theoretical approaches to the definition of economic security are considered. The author's approach to the consideration of the concept of economic security of the region is proposed, based on the selection of a complex of economic threats to which regions are most often exposed in modern conditions. Priorities of regional development in the field of risk management of crisis situations with the use of scientific, organizational, and economic measures are proposed. The prospects for the development of the economic mechanisms of the regional system of safety of the population's vital activities are substantiated.

Keywords: Regional economic security, Zaporizhzhia Oblast, national security, external and internal threats.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

Наукове видання

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

Випуск 2(2)

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та електронні носії не повертаються.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 8,72. Наклад 100. Зам. № 224-11161.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № ПУ15.
Підписано до друку 11.11.24

Видавець і виготовлювач
ВПЦ "Київський університет"
Б-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601, Україна
☎ (044) 239 32 22; (044) 239 31 58; (044) 239 31 28
e-mail: vpc@knu.ua; vpc_div.chief@univ.net.ua; redaktor@univ.net.ua
[http: vpc.knu.ua](http://vpc.knu.ua)
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02